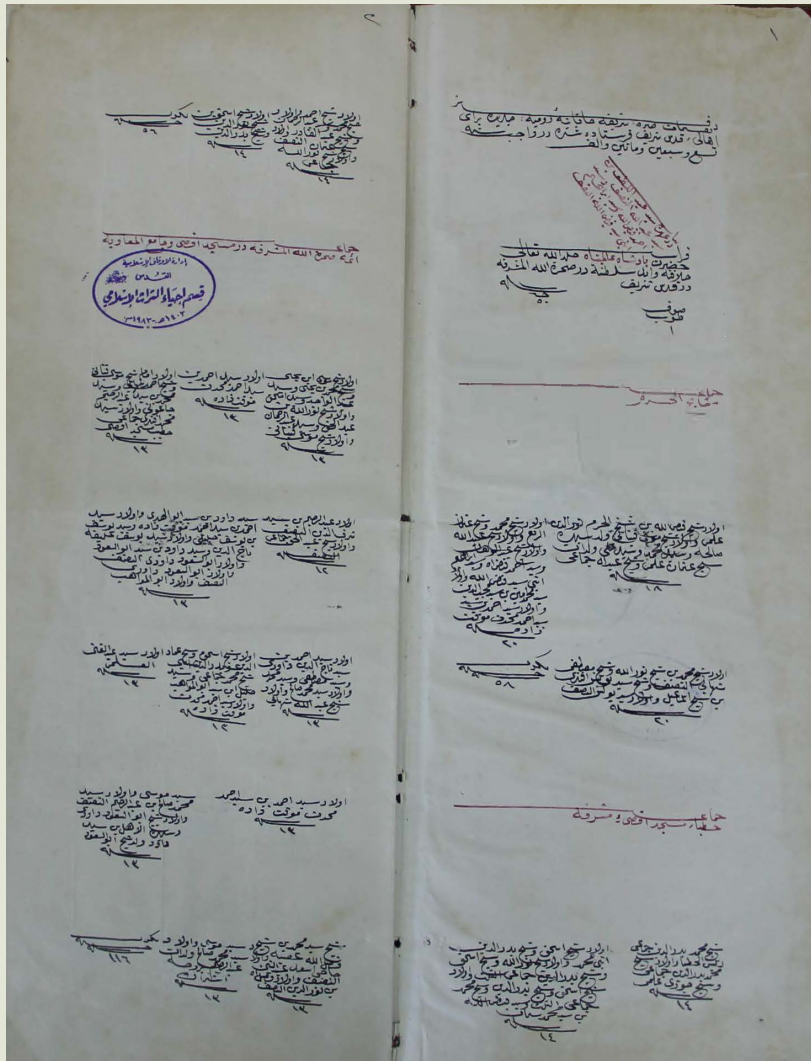

FILISTIN

ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Bulletin of Palestine Studies

ISSN: 2587-2532 e-ISSN: 2587-1862 Sayı/Issue: 8 Yıl/Year: Kış/Winter 2020

ISSN: 2587-2532 e-ISSN:2587-1862

FİLİSTİN ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Bulletin of Palestine Studies

FAD- Filistin Araştırmaları Dergisi
BPS- Bulletin of Palestine Studies
Sayı/Issue: 8 Yıl/Year: Kış/Winter 2020

Tarandığı Uluslararası İndexler/ Abstracting & Indexing

INDEX COPERNICUS

DRJI

SCIENTIFIC INDEXING

İSAM

CEEOL

Asos İndex

Filistin Araştırmaları Dergisi Uluslararası Hakemli bir dergidir.

Bulletin of Palestine Studies is a refereed international journal.

Tarandığı Uluslararası Indexler/ Abstracting & Indexing

Index Copernicus, Scientific Indexing Services, CEEOL, DRJI

Yayın Türü/ Publication Type

Uluslararası Süreli Yayın/ International Periodical

Dergi yılda iki kez yayımlanır (Yaz ve Kış).

The Journal is published biannually (Summer and Winter).

ISSN: 2587-2532 e-ISSN:2587-1862

Sayı/ Issue 8 Kış/ Winter 2020

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü/ Editor-in-Chief:

M. Mustafa KULU

Sayı Editörü/ Issue Editor

Dr. Öğretim Üyesi Can DEVECİ

Editör Yardımcısı/ Associate Editor

Arş. Gör. Mustafa KULU

Tashih/ Proofreading

Alaattin DOLU | Can DEVECİ | Selim TEZCAN | Mustafa KULU

E-Posta/ E-mail

filistindergisi@gmail.com

Web adresi/ Web Address:

<http://dergipark.gov.tr/fiad> | <http://filistin.org>

Yazışma Adresi/ Mailing Address

Filistin Araştırmaları Dergisi Şükran Mahallesi, Mimar Muzaffer Cad.

121/ 236, 42200 Meram/ Konya

Baskı / Cilt:

Tez-Mer (Kitap-Kırtasiye-Fotokopi) ERÜ İlahiyat Fakültesi ÖSYM Bürosu

Karşısı/KAYSERİ

Dış Kapak Resmi:

**Surre Defteri, Filistin Vakıflar Bakanlığı Arşivi-Müessesetü İhyâi't-Türâs
ve'l-Buhûsi'l-İslâmiyye**

**Filistin Araştırmaları Dergisinde yayınlanan makaleler, tablolar ve
resimlerin hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.**

29 Aralık 2020

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Alaattin DOLU/ Dr. Öğretim Üyesi/Asst. Prof.

Kastamonu Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
Kastamonu University, Faculty of Science and Literature, Department
of History

E-Posta (e-mail): adolu@kastamonu.edu.tr

Can DEVECİ / Dr. Öğretim Üyesi

Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
Erciyes University, Faculty of Literature, Department of History

E-Posta (e-mail): candvc@gmail.com

M. Mustafa KULU / Arş. Gör./ Res. Asst.

Selçuk Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası
İlişkiler Bölümü
Selcuk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences,
Department of International Relations

E-Posta (e-mail): mkulu@selcuk.edu.tr/mmkulu@gmail.com

Selim TEZCAN/ Doç. Dr. / Assoc. Dr.

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler
Fakültesi, Tarih Bölümü
Social Sciences University of Ankara, School of Humanities and Social
Sciences, Department of History

E-Posta (e-mail): selimte76@gmail.com

Bilim ve Danışma Kurulu

Ali BALCI, Doç. Dr., Uluslararası İlişkiler Bölümü, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, Türkiye, <alibalci@gmail.com>

Ali MAHAFAZAH, Prof. Dr., Department of History, The University of Jordan, Amman, Jordan, <ali.mahafzah@ju.edu.jo>

Asuman GÖLPINAR, Dok. Öğr., Marmara Üniversitesi, Ortadoğu Siyasi Tarihi ve Uluslararası İlişkileri Anabilim Dalı İstanbul, Türkiye, @AsumanGlpnar, <golpinar@hotmail.com>

Ayşe Ömür ATMACA, Yrd. Doç. Dr., Uluslararası İlişkiler Bölümü, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, Türkiye, @omuratmaca, <oatmaca@hacettepe.edu.tr>

Ceyhun ÇİÇEKÇİ, Arş.Gör., Uluslararası İlişkiler Bölümü, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale, Türkiye, @CeyhunCicekci, <ceyhun.cicekci@gmail.com>

Eldar HASANOĞLU, Yrd. Doç. Dr., Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü, Artuklu Üniversitesi, Mardin, Türkiye, @Eldar_Hasanoglu, <eldarhasanoglu@gmail.com>

Halil ERDEMİR, Doç. Dr., Uluslararası ilişkiler Bölümü, Celal Bayar Üniversitesi, Manisa, Türkiye, <uygula@yahoo.com>

Hasan Hüseyin GÜNEŞ, Yrd. Doç. Dr., Tarih Bölümü, Bartın Üniversitesi, Bartın, Türkiye, hgunes@bartin.edu. <hasan.h.gunes@gmail.com>

Hatice PALAZ ERDEMİR, Prof. Dr., Tarih Bölümü, Celal Bayar Üniversitesi, Manisa, Türkiye, <haticeerdemir@yahoo.com.tr>

Işıl IŞIK BOSTANCI, Yrd. Doç. Dr., Tarih Bölümü, Mustafa Kemal Üniversitesi, Hatay, Türkiye, iibostanci@mku.edu.tr ibostanci@mku.edu.tr – <i.i.bostanci@gmail.com>

Ibrahim SLAİBİ, Assistant Professor , Al Quds University, Palestine, Department of basic education, Faculty of Educational Science

İlhan ARAS, Yrd. Doç. Dr., Uluslararası İlişkiler Bölümü, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir, Türkiye, <ilhanaras@nevsehir.edu.tr>

Mahmoud YAZBAK, Prof. Dr., Department of Middle Eastern History, University of Haifa, Haifa, Israel, <myazbak@univ.haifa.ac.il>

Muhammad AL-HIZMAWI, Prof. Dr., Department of History, Qatar University, Qatar, <mhizmawi@qu.edu.qa>

Mustafa GÜLER, Prof. Dr., Tarih Bölümü, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon Türkiye, <mguler@aku.edu.tr>

Ömer Faruk HARMAN, Prof. Dr., Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İstanbul, Türkiye, <ofharman@fsm.edu.tr>

Özlem TÜR KÜÇÜKKAYA, Prof. Dr., Department of International Relation, Middle East Technical University, Ankara, Turkey, <tur@metu.edu.tr>

Philipp O. Amour, International Relations, Sakarya University, Turkey

Roberto MAZZA, Prof. Dr., Department of History, University of Limerick, Limerick, Ireland, <roberto.mazza@ul.ie>

Selim Ferruh ADALI, Yrd. Doç. Dr., Tarih Bölümü, ASBÜ Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, selim.adali@asbu.edu.tr

Şeyma AY ARÇIN, Doç. Dr., Turizm Rehberliği Bölümü, Pamukkale Üniversitesi, Denizli, Türkiye, <seymaay@gmail.com>

Tuğçe ERSOY, Arş. Gör. Dr., Ortadoğu Siyasi Tarihi ve Uluslararası İlişkileri Anabilim Dalı, Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, @TuğçeErsoyTugce, <ersoytugce@gmail.com>

Yasemin AVCI, Prof. Dr., Tarih Bölümü, Pamukkale Üniversitesi, Denizli, Türkiye, <yavci@pau.edu.tr>

İsme göre alfabetik sıralı/ Sorted by name

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Araştırma Makaleleri / Research Articles

Editör Can DEVECİ Takdim Yazısı	I
Abdullah ÇAKMAK	1-19
<i>Sultanın İhsanı: XVI. Yüzyılda Halilurrahman Suresi</i>	
Adem ÇAKIR	20-49
<i>İsrail-Filistin Meselesi ve Filistin Güvenlik Güçleri</i>	
Ahmet AKTER.....	50-84
<i>Filistin Cephesinde Türk ve İngiliz Ordularındaki Askerin Günlük İstihkakı: Taymat-ı Yevmiye – Rasyon Karşılaştırması</i>	
Alaattin DOLU	85-100
<i>Filistin’de Bir Osmanlı Arşivi: Müessesetü İhyâi’t-Türâs ve’l-Buhûsi’l-İslâmiyye</i>	

Takdim Yazısı

Filistin Araştırmaları Dergisi'nin 8. sayısı ile siz değerli okuyucularımızla birlikte olmanın mutluluğunu yaşıyoruz. Bu sayımızla hem ekibimiz hem de sizlerle çıktığımız yolda 4. yılımızı doldurmuş bulunmaktayız. Bu yılın yayın, hakem ve bilim kurulumuzda yer alan hocalarımız için verimli geçtiğini düşünmekteyiz. Onlardan aldığımız akademik başarı haberleri bizleri ziyadesiyle memnun etti. Başarılarının devamını dilemekte ve bizlere verdikleri desteklerden ötürü teşekkürlerimizi, saygılarımızı iletmekteyiz.

Bu sayımızda Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Çakmak titiz bir çalışma ile "Halilurrahman Surre'si"ni kaleme alarak kadim bir geleneğimizi bizlere tekrar hatırlattı. Dr. Adem Çakır ise hakkında fazla bir bilgi bulunmayan "Filistin Güvenlik Güçleri"nin teşkilat yapısı hakkında bizleri bilgilendirdi. Dr. Ahmet Akter, "Filistin Cephesinde Türk ve İngiliz Ordularındaki Askerin Günlük İstihkakı"özelinde karşılaştırılmal bir çalışma ile Birinci Dünya Savaşı'nda verdiğimiz mücadeleyi gözümüzün önüne serdi. Son olarak Dr. Öğr. Üyesi Alaattin Dolu, "Filistin'de Bir Osmanlı Arşivi: Müessesetü İhyâ'it-Türâs ve'l-Buhûsi'l-İslâmiyye" isimli çalışmasıyla titiz bir ilim yolculuğunu okuyucunun ilgisine sunarken tarih araştırmalarına yeni bir pencere açtı. Yazarlarımıza ayrı ayrı teşekkür ediyor ve sizlerin ilgisine sunuyoruz.

Can Deveci
FAD, Sayı 8 Editörü

Başlık/ Title: Sultanın İhsanı: XVI. Yüzyılda Halilurrahman Surrei / Sultan's Beneficence: Halilurrahman's Surre in the Sixteenth Century

Yazarlar/ Authors
Abdullah ÇAKMAK

ORCID ID
0000-0002-9246-3373

Bu makaleye atıf için: Abdullah Çakmak, Sultanın İhsanı: XVI. Yüzyılda Halilurrahman Surrei, *Filistin Araştırmaları Dergisi*, no.8 (2020): 1-19.

To cite this article: Abdullah Çakmak, Sultan's Consent: Halilurrahman's Surre in the Sixteenth Century, *Filistin Araştırmaları Dergisi*, no.8 (2020): 1-19.

Makale Türü / Type of Article: Araştırma Makalesi / Research Article

Yayın Geliş Tarihi / Submission Date: 25.11.2020

Yayına Kabul Tarihi / Acceptance Date: 17.12.2020

Yayın Tarihi / Date Published: 29.12.2020

FAD- Filistin Araştırmaları Dergisi
BPS- Bulletin of Palestine Studies
Tarandığı Uluslararası İndexler/ Abstracting & Indexing

INDEX COPERNICUS

SCIENTIFIC INDEXING

CEEOL

DRJI

İSAM

Asos İndeks

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

Yazar: Abdullah ÇAKMAK*

Sultanın İhsanı: XVI. Yüzyılda Halilurrahman Surrei

Özet: İslam medeniyetinin henüz erken dönemlerinde ortaya çıkan kutsal mekânlarda yaşayan Müslümanlara surre gönderme geleneği, Osmanlılar döneminde de devam ettirilmiştir. Bu dönemde Mekke ve Medine'nin yanı sıra idari olarak Kudüs'e bağlı el-Halil'e de surre gönderilmiştir. El-Halil şehrine gönderilen surre, tamamıyla Halilurrahman Vakfı görevlilerine dağıılmaktaydı. Şehrin en büyük kurumu olan bu vakfın temel işlevi, Müslüman âlimlere ve fakirlere yemek hizmeti sunmaktır. Bu yönüyle Halilurrahman surresinin vakıf görevlileri arasında dağıtılması Osmanlı Devletinin vakfa verdiği önemi göstermektedir. Vakıf hizmetlerinin sekteye uğramaması için vakıf çalışanları surre tahsisatıyla maddi olarak desteklenmiştir. Bu çalışma, Kudüs'e bağlı bir nahiye olan Halilurrahman'a gönderilen surrenin XVI. yüzyıldaki durumunu tespit etmeyi ve detaylarına ilişkin bilgileri ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmada, Surre-i Hâkâniye-i Rûmiye-i Cedîde olarak isimlendirilen yani Osmanlı sultanlarının tahsisatından oluşan surre defterleri esas alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Kudüs, Halilurrahman, Surre, Vakıf.

Sultan's Consent: Halilurrahman's Surre in the Sixteenth Century

Abstract: The tradition of sending surre to Muslims living in sacred places, which emerged in the early periods of Islamic civilization, was continued in the Ottoman period. In addition to Mecca and Medina, there is also the city of Hebron, which is administratively bound to Jerusalem, among those who have their share of the surre. The surre, which was sent to the city of Hebron, was distributed entirely to the Halilurrahman Foundation employees. The main function of the Halilurrahman Foundation, the largest foundation institution in the city, was to provide food service to Muslim scholars and the poor. In this respect, the distribution of the Halilurrahman's surre among the foundation employees shows the importance the Ottoman State gave to the foundation. Foundation employees were financially supported with surre allocations so that the foundation services would not be interrupted. This study aims to determine the state of the surre sent to Halilurrahman, a sub-district of Jerusalem, in the sixteenth century and to reveal information on its details. In the study, the surre registers named as Surre-i Hâkâniye-i Rûmiye-i Cedîde, that is, the allocation of the Ottoman sultans, were taken as basis.

Keywords: Ottoman State, Jerusalem, Hebron, Surre, Foundation.

*Abdullah ÇAKMAK, Afyon Kocatepe Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, acakmak1634@gmail.com, ORCID NO: 0000-0002-9246-3373

Giriş: Surrenin Ortaya Çıkışı ve Osmanlı Devletinde Surre Geleneği

Kelime olarak para çıkını, para kesesi gibi anlamlara gelen surre¹, genel olarak Mekke ve Medine halkına gönderilen hediyeler olarak tanımlanmaktadır.² Haremeyn'e ilk surrenin hangi İslâm halifesi tarafından gönderildiği kesin olarak bilinmese de bu uygulama ilk defa Abbasiler zamanında gerçekleşmiştir. Abbasilerle başlatılan kutsal beldelerde yaşayan Müslümanları sahiplenme anlayışı; Fâtımîler, Eyyûbîler ve Memlûkler tarafından da benimsenmiş ve Osmanlı zamanına kadar süregelmiştir.³ Bu yönüyle Osmanlı Devleti tarafından kutsal beldelere gönderilen surre, kadim bir geleneğe dayanmaktadır. Osmanlı döneminde Haremeyn'e ilave olarak Şam ve Kudüs'e de surre gönderildiği arşiv kayıtlarından anlaşılmaktadır. Ancak Şam ve Kudüs halkına ilk zamanlar surrenden pay ayrılmazken, sonradan ayrılan bu payın Mekke ve Medine halkına ayrılan paya nispetle oldukça düşük olduğu görülmektedir.⁴

Osmanlıların kutsal beldelere surre göndermesi, Hicaz bölgesinin ilhakından önce başlamıştı. Bu anlamda surre, ilk defa Yıldırım Bayezid ve oğlu Çelebi Sultan Mehmed zamanlarında gönderilmiştir. II. Murad ise 3500 filoriden oluşan surreyi Mekke, Medine, Kudüs ve Halilurrahman Müslümanlarına tahsis etmiştir. Yine Fatih Sultan Mehmed'le devam eden surrenin miktarı oğlu II. Beyazıd'a gelindiğinde yarısı Mekke ve yarısı Medine halkına ihsan olunmak üzere 14.000 duka altına ulaşmıştır. Yavuz Sultan Selim'in kutsal beldeleri ilhak etmesinin ardından ise bu gelenek bütün Osmanlı sultanları tarafından devam ettirilmiştir.⁵

Osmanlılar döneminde Dersaadet'ten her yıl Haremeyn, Şam ve Kudüs'e gönderilen surre alayı, hac kervanıyla birlikte yola çıkardı. Müslümanlar tarafından hac ibadeti, hicri yılın Zilhicce ayında eda edildiğinden Dersaadet ile Haremeyn arasındaki mesafe göz önüne alınarak Receb ayında hazırlıklar tamamlanırdı. Receb ayının on ikinci gününde ise hac kervanı ile surre alayı Tarık-i Sultânî adı verilen yoldan Haremeyn'e doğru hareket ederdi.⁶ Surre emininin Haremeyn surresini vaktinde Mekke ve Medine'ye ulaştırabilmesi için Kudüs surresi Şam'da kervandan ayrılırdı. Kudüs

¹ Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, (Dersaadet: İkdâm Matbaası, 1317), 826.

² Bu tanımlar için bkz. Münir Atalar, *Osmanlı Devletinde Surre-i Hümayun ve Surre Alayları*, (Ankara: DİB Yayınları, 2015), 24.

³ Ş. Tufan Buzpınar, "Surre", *DİA*, cilt 37, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 2009), 567.

⁴ Abdullah Çakmak, *19. Yüzyılın Başlarında Kudüs*, (İstanbul: İlem Yayınları, 2020), 108.

⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Mekke-i Mükerrreme Emirleri*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2013), 13-15.

⁶ Osmanlı hac yolu için bkz. A. Latif Armağan, XVIII. Yüzyılda Hac Yolu Güzergâhı ve Menziller (=Menâzilü'l-Hacc), *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 20, (İstanbul 2000), 73-118.

surreyi ilk zamanlar dergâh-ı âlî kapıcıları ve iskele eminleri tarafından şehre ulaştırılırken, iskele eminlerinin surreyi zarara uğratmalarından dolayı bu görev, XVIII. yüzyılın başlarından itibaren surre emininin tayin ettiği güvenilir bir vekile verildi. Şam'da Kudüs surresini teslim alan surre emininin vekili, Şam valisinin yol güzergâhında bulunan Aclun, Cenin ve Nablus beylerine güvenliğin sağlanması için verdiği emirler sayesinde surreyi şehre ulaştırırdı.⁷

Osmanlı Devleti tarafından kutsal beldelere gönderilen surrenin hedefinde ilk olarak ulema ve fukara bulunmaktaydı. Bu husus, surrenin asıl amacının Müslüman âlim ve fakirlere yönelik bir ihsan olduğunu göstermektedir. Özellikle kutsal beldelerde bulunan cami, medrese, ribat ve tekke görevlilerinin surrede payları bulunması bu hususu teyit etmektedir. Bunun yanında surre, Osmanlı Devleti için önemli bir meşruiyet aracıydı. Surre, İstanbul'a uzak bir konumda bulunan Arap coğrafyasındaki Mekke, Medine ve Kudüs gibi beldelerde yaşayan Müslümanlarla iletişime geçmenin bir yoluydu. Böylelikle hilafeti elinde bulunduran Osmanlı Devleti, kutsal beldelerdeki Müslümanlara sahip çıktığını ve onlar üzerinde egemen olduğunu her sene gönderdiği surreyle kendilerine hatırlatmaktaydı.⁸

1. Halilurrahman Şehri İçin Surrenin Anlamı: Halilurrahman Evkafı

Milattan önce iki binli yıllara kadar uzanan tarihiyle kadim şehir Halilurrahman⁹, Osmanlı Devleti tarafından 1516 yılı sonu itibariyle Kudüs ile birlikte ilhak edilmiştir. İlhakın ardından bölgede oluşturulan ilk idari teşkilatta Halilurrahman, Memlûklerde olduğu gibi Kudüs sancağına bağlı bir nahiye haline getirilmiştir.¹⁰

Müslümanların yönetimine geçmesiyle birlikte Halilurrahman şehrine Emeviler, Abbasiler, Fâtîmîler, Eyyûbîler ve Memlûkler gibi İslâm devletlerinin tamamı büyük önem vermişlerdir. İbrahim, İshak, Yakub ve Yusuf peygamberlerin kabirlerinin¹¹ bulunduğu yerde Emeviler tarafından inşa edilen türbe, Abbasiler döneminde cami haline getirilmiştir. Daha sonra Memlûkler döneminde ribat, zaviye, medrese, bimaristan ve su sarnıçlarıyla

⁷ Çakmak, Kudüs, 113-115.

⁸ Atalar, Osmanlı Devletinde Surre-i Hümayun, 113.

⁹ Halilurrahman'ın kadim tarihine dair yapılan mücmel bir çalışma için bkz. Yunus Amr, *Halîlu'r-Rahmânî'l-Arabiyye*, (el-Halil: el-Halil Üniversitesi İlmî Araştırmalar Merkezi, 1978).

¹⁰ TT. d. 427, s. 309.

¹¹ el-Halil ve çevresinden medfun peygamberler için bkz. Yasemin Akkaya, *XIX. Yüzyılda Kudüs ve Çevresinde Halîlü'r-Rahman Vakıfları*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, AKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Afyonkarahisar, 2012): 4-9.

birlikte Haremü'l-Halil adıyla oluşan külliye, şehrin en büyük vakıf hayratına dönüşmüştür.¹² Osmanlı yönetiminde ise Yavuz Sultan Selim'in Halilurrahman'daki kutsal mekânları ziyareti esnasında burada yaşayan Müslüman tebaaya yönelik ihsanı, diğeri Osmanlı sultanları tarafından da devam ettirilmiştir. Osmanlı sultanlarının Halilurrahman şehrine yönelik öne çıkan iki faaliyet alanı geçmişte olduğu gibi vakıf ve surre'dir. Başta Kanuni Sultan Süleyman olmak üzere Osmanlı padişahlarının şehre yaptıkları tahsisatla, vakıf eserlerin hizmetlerinde süreklilik sağlanmıştır. Bunun yanında Kudüs için gönderilen surre hizmetinden Halilurrahman da istifade etmiştir.

Osmanlı yönetimine geçen Halilurrahman şehrinde yeni hâkimiyet altına alınan her bölgede olduğu gibi ilk olarak tahrir yapılmıştır. Bu, şehirde vergi alınması gereken araziler ile mevcut vakıf kurumlarını ve bunlara yapılan tahsisleri tespit etmeye imkân sağlamıştır. İlhak öncesinde Memlûklerin şehirdeki vakıflara yönelik faaliyetleri, aynen devam ettirilmiştir. Bu kurumlardan birisi de Halilurrahman Külliyesidir. İlk olarak İslam devletinin üçüncü halifesi Hz. Osman tarafından el-Halil Camii'ne yapılan tahsisten dolayı bu vakıf, evkaf-ı kadime olarak kabul edilmektedir. şehre hâkim olan her İslam devleti tarafından el-Halil Camii'nin etrafına inşa edilen yeni hayır kurumları sayesinde bu hayrat bugünkü külliye şeklini almıştır. Osmanlı Devleti de gerek Halilurrahman Vakfı'na yaptığı yeni tahsislerle gerekse hayratın inşa ve tadilatıyla bu geleneği sürdürmüştür. Yine Halilurrahman Vakfı görevlilerine yönelik surre tahsisatını da devam ettiren Osmanlı Devleti, gönderilen surreyle vakıf çalışanlarının ihtiyaçlarını karşılamıştır.¹³

Mekke, Medine ve Kudüs şehirlerine gönderilen surre defterleri incelendiğinde surre'den pay alanların sadece vakıf görevlileriyle sınırlı olmadığı görölmektedir. Dolayısıyla Halilurrahman surresinin sadece Halilurrahman Vakfı görevlilerine dağıtılması diğeri şehirlere gönderilen surrelerden farklı bir boyutunun olduğunu göstermektedir. Bu yönüyle Halilurrahman Vakfı görevlileri için surrenin ne anlam ifade ettiğini ortaya koyabilmek adına bu vakıfla ilgili bazı bilgilere değinmek yerinde olacaktır.

Halilurrahman Vakfı'nda hizmetleriyle öne çıkan ilk kurum imarettir. Bugün günümüzde de kullanılan "Halil İbrahim Sofrası" deyişi, cömertliğiyle tanınan Hz. İbrahim'in sofrasını fakirlerle paylaştığı bilgisini günümüze kadar taşıyan kültürel değeriğimiz arasında yer almaktadır.

¹² Mustafa L. Bilge, "Halil", *DİA*, cilt 15, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997): 306.

¹³ Mustafa Güler, The Role of the Ottoman Vaqfs in the Solution of the Issue of Hebron with a Favor of Muslims, *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, cilt 2 no. 2, (2016): 31.

Halilurrahman'daki bu imarette Simât-ı Şerîf adıyla meşhur olan sofradan, gelen geçen herkes istifade etmekteydi. İmarette hazırlanacak yemekler için duyulan malzeme ihtiyacı vakıf köylerinden ve sultan tahsislerinden karşılanmaktaydı.¹⁴ Hac mevsimi geldiğinde hacı adaylarının bir kısmı hac öncesi veya sonrasında Kudüs ve Halilurrahman şehirlerinde bulunan kutsal mekânları ziyaret etmekteydi. Dolayısıyla Halilurrahman Külliyesinde yer alan peygamber türbelerini ziyarete gelen hacılar, şehirde büyük bir insan trafiğine neden olmaktaydı. Şehir Osmanlı hâkimiyetine geçtikten sonra imaretteki bu hizmetin devamlılığı da artık Osmanlı Devleti'nin sorumluluğundaydı. Dolayısıyla Halilurrahman başta olmak üzere Kudüs, Yafa, Gazze, Nablus ve Şam kazalarında bulunan vakfın akarlarında yaşanan azalmalardan hem vakıf çalışanları hem de imaretten karnını doyuran fukara olumsuz etkilenmekteydi. Bu yönüyle vakıf çalışanlarına yönelik tahsis edilen surrenin, vakfın akarlarında yaşanabilecek bir azalma esnasında onlar için alternatif bir gelir kaynağı olduğunu söylemek mümkündür.

Halilurrahman Vakfı'nın akarlarının büyük çoğunluğunu kırsal kesimden elde edilen mahsul ve bunlardan alınan vergiler oluşturmaktaydı. Şehirde bulunan su kanalları mahsulde önemli verimlilik sağlamaktaydı.¹⁵ Mahsul arasında buğday, arpa ve mercimek gibi bakliyat ürünlerinin yanı sıra zeytin, üzüm ve kayısı gibi meyveler de bulunmaktaydı.¹⁶ Bu yönüyle özellikle Halilurrahman İmarinde fakirlere yönelik sunulan hizmetlerin sekteye uğramaması ve vakıf çalışanlarının yevmiyelerini düzenli olarak alabilmeleri, büyük ölçüde vakfın önemli akarları arasında yer alan bu ürünlerden elde edilen gelirlere bağlıydı. Ancak ürünlerin yetiştirilmesinde yaşanan en büyük tehlike, zaman zaman kendini gösteren kıtlık yıllarıydı. 1572 senesinde Kudüs ve Halilurrahman'da yaşanan kıtlık bunlardan biriydi. Kıtlık zamanında epey zorluk yaşayan halkın mağduriyetinin giderilmesi için şehrin ileri gelenleri çözüm üretmeye başladılar. Bunun için civar kazalardaki tacirlerle görüşerek Kudüs ve Halilurrahman'a gıda malzemeleri getirmeleri konusunda onları ikna ettiler. Ancak Gazze, Remle ve Nablus yerel yöneticilerinin adamları, bu tacirlerle karşılaştıklarında onların mallarına el koymaya başladılar. Yaşanan bu olayları Dersaadet'e gelerek Divan-ı Hümayun'a ileten Şeyh Muhammed Amir, böylelikle bu işin

¹⁴ Basim Muhammed İhsîş, *Nâhiyetü Halîlu'r-Rahmân fi'l-Karnî'l-Âşir el-Hicrî/es-Sâdisi Aşar el-Milâdî*, en-Câmiatü'l-Necâhi'l-Vataniyye, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, (Filistin, 2000): 89.

¹⁵ Mücürüddin el-Hanbelî, *el-Ünsü'l-Celîl bi-Târîhi'l-Kuds ve'l-Halîl II*, (Ürdün: Mektebetü'l-Muhtesib, 1973): 80-81.

¹⁶ TS. MA. d. 3567, s. 3b-10b.

araştırılması ve doğruysa tacirlere zulmeden kimselere derhal müdahale edilmesi emrinin Gazze ve Nablus sancakbeylerine iletilmesini sağladı.¹⁷

1572 senesinde yaşanan bu kıtlık, gelirlerinin büyük bir bölümünü kırsal kesimden elde eden Halilurrahman Vakfı'nı da olumsuz etkilemişti. Kıtlık dolayısıyla vakfın gördüğü zararı, bizzat vakfın mütevellisi Muhammed, gönderdiği mektupla Dersaadet'e bildirdi. Buna göre, kuraklık ve çekirge istilasından dolayı iki senedir şehirde yaşanan kıtlık, vakfın simât-ı şerîfinin yani Halilurrahman'daki mücavirîn, fukara ve sulehânın ücretsiz yemek yediği mekânın hizmetlerini sekteye uğrattı. Bu yönüyle vakıf personelinden bazıları Mısır'dan gerekli olan gıda maddelerini satın alarak deniz yoluyla Yafa iskelesi üzerinden Halilurrahman'a götürmek istediler. Ürünlerin Halilurrahman'a götürülmesinde iskele eminlerinin engelleriyle karşılaşılınca vakfın mütevellisinin mektubu doğrultusunda Mısır'daki iskele eminlerini uyaran bir emir gönderildi.¹⁸ Ancak bu emirlere rağmen Halilurrahman Vakfı'nın yaşanan kıtlıktan en az zararla kurtulma girişimlerinin bölgesel engellerle karşılaşmaya devam etmesi, artık vakıf imaretinin kapanması gibi büyük bir tehlikeyi doğurmuştu. Halilurrahman halkı, vakfın mütevellisi ve oğullarını bu işin sorumlusu ilan ettiler. Vakfa ait gelirleri üzerine geçirdiği iddiasıyla müteveli hakkında birçok şikâyet mektubu kaleme aldılar.¹⁹ Müteveli ise bu son ithamların ardından çareyi Şam beylerbeyine başvurmakta buldu. Halilurrahman Evkafı imaretinin yaşanan kıtlık dolayısıyla kapanma tehlikesi olduğunu kendisine letti.²⁰

Divan-ı Hümayuna yansıyan şikâyetler, XVI. yüzyılın sonlarına doğru yaşanan kıtlık dolayısıyla Halilurrahman Vakfı ekonomisinin olumsuz etkilendiğini ortaya koymaktadır. Ancak şikâyetlerin ortak noktası, vakfın en önemli hizmet birimi olan imarete gıda temininde yaşanan kötü gidişatın durdurulmasına yöneliktir. Bu doğrultuda gerekli tedbirlerin alınması için merkezden bazı emirlerin gönderilmesi sağlanmıştır. Fakat burada dikkat çeken önemli husus, vakıf yönetiminin mali sorumluluklarından biri olan personel ücretlerinin ödenmesine dair herhangi bir şikâyetin gerçekleşmediğidir. Halilurrahman Vakfı personeli için her sene İstanbul'dan gönderilen surrenin bu hususta etkili olup olmadığını kesin olarak ifade etmek pek mümkün değildir. Ancak vakfın mali buhranlar yaşadığı bir dönemde maaşlarını tam olarak alamadığı varsayılan personel

¹⁷ Murat Uluskan vd., *Mühimme Defterlerinde (1545-1594) Kudüs I*, (ed. Halit Eren), (İstanbul: IRCICA, 2016): 110.

¹⁸ A. DVNS. MHM. d. 22, s. 221, hüküm: 424.

¹⁹ Uluskan vd. *Mühimme Defterlerinde Kudüs I*, 124.

²⁰ A. DVNS. MHM. d. 24, s. 126, hüküm: 349.

için surre tahsisatının önemli bir ek gelir kaynağı olduğunu söylemek mümkündür.

XVI. yüzyılın sonlarına ait Kudüs Kadı Sicillerinde bulunan kayıtlar ise Halilurrahman Vakfı'nda yaşanan aksaklıkların sadece kıtlık gibi doğa olaylarından ötürü olmadığını ortaya koymaktadır. Bu kayıtlar, insan faktörünün de etkili olduğu bazı durumlarda vakfın idari ve mali olarak zarara uğradığını göstermektedir. el-Halil Camii'nden görev alma yarışına girenler arasında yaşanan sahte imamet ve hitabet berati çıkarma mücadelesi bunlardan biridir. Yine vergiden muafiyeti bulunan Halilurrahman Vakfı köylerinden ehl-i örfün zorla vergi talebinde bulunması, gereksiz yere vakıf yöneticilerini bu zulümlerle uğraştırmıştır. Son olarak vakfın kira gelirlerini zamanında alamaması veya bazı eşkıyanın vakıf köylerini basarak köylünün elindeki mahsulü gasp etmesi gibi yaşanan olaylar, vakfın mali olarak zor günler geçirmesine sebep olmuştur.²¹ Halilurrahman Vakfı'nı olumsuz etkileyen bu örneklerin sayısını artırmak mümkündür. Ancak burada belirtmek istediğimiz husus, Halilurrahman surresinin sadece Halilurrahman Vakfı görevlilerine tahsis edilmesinin özellikle vakfın idari ve mali açıdan zor günler geçirdiği zamanlarda onlar için alternatif bir gelir kaynağı olduğudur.

2. XVI. Yüzyılda Halilurrahman Surresinin Hisse ve Hissedarları

Surre ile ilgili bilgilerin yer aldığı defterler incelendiğinde bunların genel olarak icmal ve mufassal şeklinde olduğu görülmektedir. İcmal defterler Mekke, Medine ve Kudüs'e gönderilen surrenin hangi vakıftan ve ne kadar gönderildiğiyle ilgili bilgileri içermektedir. Bu kutsal beldelere gönderilen surre miktarı her sene için aynı olduğundan yıllar arasında çok büyük farklılıklar gözükmez. Padişah, hanım sultan, vezir ve paşa gibi vakıflardan yapılan tahsisatı gösteren ve Hakaniye-i Rumiye-i Cedide olarak isimlendirilen mufassal defterlerde ise kutsal beldelere gönderilen surrenden kimlerin pay aldığı ve paylarının miktarını görmek mümkündür. Bu yönüyle Halilurrahman surresiyle ilgili ayrıntılı bilgiler, şehrin Kudüs'e bağlı bir nahiye olmasından dolayı mufassal Kudüs surresi defterlerinde bulunmaktadır. Bu defterlerde Kudüs şehrine dair surre bilgilerinin ardından ayrı bir başlık altında Halilurrahman surresinin bilgileri yer almaktadır. Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığında Halilurrahman surresinin de içinde yer aldığı en eski tarihli mufassal Kudüs surre defteri 1594 yılına aittir. Bunun dışında 1596 ve 1598 senesine ait iki defterle birlikte XVI.

²¹ Hasan Hüseyin Güneş, *Bir Taşra Şehrinden İnsan Manzaraları (Osmanlı Kudüsü'nde Vakıflar ve İnsanlar)*, (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2020): 160-167.

yüzyıla ait toplam üç defter bulunmaktadır. İlk iki defterin sayfa sayısı tamdır. Son defterde ise Kudüs surresinin yer aldığı baş kısmın büyük bir bölümünün kopuk olduğu, ancak Halilurrahman surresinin kaydedildiği kısmın eksiksiz olduğu görülmektedir.

Osmanlı Devleti tarafından kutsal beldelerde yaşayan fukara ve ulemaya gönderilen surre, cemaat esaslı olarak düzenlenen surre defterlerine göre dağıtılırdı. Halilurrahman surresi de cemaat esaslı olarak kaleme alınan Kudüs surresi defterlerinin sonunda yer almaktadır. Buna göre Halilurrahman surresi cemaatleri şunlardır:

a- el-Halil Camii Hatipleri

b- el-Halil Camii İmamları

c- Harem-i Şerif Müezzinleri

d- Peygamber Türbeleri Hafızları

e- Peygamber Türbeleri Kapıcıları

f- Harem-i Şerif Kapıcıları

g- Harem-i Şerif Musaddirini

h- Harem-i Şerif Temizlikçileri

ı- Kâtip, Emin, Muarrifin, Muvakkit ve diğerleri

i- el-Halil'de ekmekçi, değirmenci, eleyici, aşçı, oduncu ve bazı hizmetliler²²

Vakıf çalışanları idari ve hizmet personeli olarak ikiye ayrılmaktadır. Müteveli, nazır, câbi ve kâtip gibi görevliler vakfın idari personeli oluştururken vakıf hayratta hizmeti bulunan imam, hatip, müderris, kapıcı, temizlikçi, aşçı vb. görevliler ise hizmet personeli oluşturmaktadır. Halilurrahman surresinin cemaatlere göre dağılımına bakıldığında, tahsisatın Halilurrahman Külliyesine ait cami, peygamber türbeleri ve imaret çalışanlarının her birini kapsadığı görülmektedir. Bu da Halilurrahman surresinin Halilurrahman Evkafı hizmet personeliyle sınırlı olduğunu ortaya koymaktadır.

Cemaatlerin sahip oldukları hisse miktarları ve hisse sahiplerini görebilmek bakımından ise 1594 tarihli surre dağıtım defterini burada göstermek yerinde olacaktır.

²² TS. MA. d. 1217, s. 19-21.

Tablo I: 1594 tarihli Halilurrahman Suresinde Hisse Sahipleri ve Miktarları²³

El-Halil Camii Hatibleri Cemaati			
Şeyh Cemaleddin ibn Ebu'l-Vefa hatîb: 6 sikke	Şeyh Muhammed ibn Ursüddin hatîb: 6 sikke	Şeyh Ebu'n-nasr Merakî: 1 sikke	
Yekûn: 13 sikke			
El-Halil Camii İmamları Cemaati			
Hanefi İmam: Şeyh Cemaleddin ibn Ebu'l-Vefa: 4 sikke	Hanefi İmam: Şeyh Muhammed ibn Ursüddin: 4 sikke	Şafii İmam: Şeyh Ebu's-Saâdât: 4 sikke	Şafii İmam: Şeyh Abdurrezzak ibn Ebu's-Safâ: 4 sikke
Yekûn: 16			
Harem-i Şerif Müezzinleri Cemaati			
Şeyh Muhammed ibn Cemaleddin el-Mısri: 1 sikke	Alaüddin ibn Abdülaziz Mısırî: 1 sikke	Ali ibn Abdülvehhab muvakkit: 1 sikke	Ahmed ibn Mecdüddin muvakkit: 1 sikke
Şeyh Abdürrezzak ibn Mahmud ve Muhammed: 1 sikke	Şeyh Muhammed ibn Abdülkadir: 1 sikke	Ebubekir ibn Ahmed nakîb: 1 sikke	Şeyh Muhammed ibn Şihabüddin: 1 sikke
Şeyh Abdülkadir ibn Ömer: 1 sikke	Şeyh Bedir ibn İbrahim: : 1 sikke	Ali ibn Şeref: 1 sikke	Abdünnebi ve Ahmed evlad-ı Cabiri: 1 sikke
Arzüddin Ensari: 1 sikke	Bedreddin ve İbrahim: 1 sikke	Ahmed el-Hibre ve Yasin: 1 sikke	
Yekûn: 15 sikke			
Peygamber Türbeleri Huffâz Cemaati			
Şeyh Mahmud el-Mısırî hâdim-i Hazret-i Halilullah: 69 para	Şeyh Ebu's-saâdât ve Şemseddin hâdimân-i Halilullah: 69 para	Şeyh Uleymi ve Ali hâdimân-i Halilullah: 69 para	Şeyh Bedir ve Şeyh Muhammed hâdimân-i İshak Nebi: 69 para
Şeyh Muhammed ve Arzüddin ve Muhyiddin huddam-ı İshak Nebi: 69 para	Şeyh Zeynüddin ibn el-Kasrâvî hâdim-i İshak Nebi: 69 para	Şeyh Muhammed ibn Zelum ve Alaüddin hâdimân-i İshak Nebi: 69 para	Şeyh Muhammed ve Ahmed ve Abdülkerim huddâm-ı Yakub Nebi: 69 para
Şihabüddin ibn Mervan hâdim-i Yusuf Nebi: 69 para	Muhammed ibn Cemaleddin hâdim-i Yusuf Nebi: 69 para	Şeyh Abdürrezzak ve Şeyh Abdurrahman hâdimân-i Yusuf Nebi: 69 para	Şeyh Muhammed ibn Ebussuud hâdim-i serdâb-ı şerîf: 69 para

²³ TS. MA. d. 1217, s. 19-21.

Şeyh Burhanüddin ibn İzzeddin hâdim-i serdâb-ı şerîf: 69 para	Kerimüddin ve Muhyiddin hâdimân-i serdâb-ı şerîf: 69 para	Şeyh Şihabüddin ve Mehmed ve Muhyiddin huddâm-ı serdâb-ı şerîf: 69 para	
Yekûn: 25 sikke 35 para			
Peygamber Türbeleri Bevvâbîn Cemaati			
Selman Ağa türbedâr-ı İbrahim Nebi: 5 sikke	Şeyh Bedr ibn Şerefüddin bevvâb-ı İshak Nebi: 1 sikke	Şeyh Muhammed ibn Arzüddin bevvâb-ı İshak Nebi: 1 sikke	Şeyh Muhammed ve Mahmud ve Yunus ve Taha bevvâbîn-i Yakub Nebi: 1 sikke
Şeyh Muhammed ibn Mervan bevvâb-ı Yusuf Nebi: 1 sikke	Şeyh Abdurrahman ve Abdürrezzak bevvâbân-ı Yusuf Nebi: 1 sikke	Şeyh Zeynüddin el-Kasravî bevvâb-ı Seniyyü'r-Rika?: 1 sikke	Şeyh Arzüddin ve Osman bevvâbân-ı harem-i şerîf: 1 sikke
Yekûn: 12 sikke			
Harem-i Şerîf Bevvâbîn Cemaati			
Cemalüddin ve Muhammed ve Şihabüddin bevvâbîn-i Harem-i şerîf: 1 sikke	Arzüddin ve Bedir bevvâbân-ı Harem-i Şerîf: 1 sikke	Alaüddin ibn Ali bevvâb-ı Harem-i Şerîf: 1 sikke	
Yekûn: 3 sikke			
El-Halil Harem-i Şerîfi Musaddirîn Cemaati			
Şeyh Mahmud ibn Şerefüddin: 2 sikke	Şeyh Cemalüddin ibn Ebu'l-Vefa: 1 sikke	Şeyh Arzüddin ibn Ebu Bekir Mısırî: 1 sikke	Şeyh Abdünnebi ibn Abdülkadir Mısırî: 1 sikke
Yekûn: 5 sikke			
Harem-i Şerîf Ferrâş Cemaati			
Şeyh Zeynüddin Ensarî: 1 sikke	Beddah ve Alaüddin: 1 sikke	Ebu Bekir ve Ali ibnü'n-Nakîb: 1 sikke	Muhammed ibn es-Sahib: 1 sikke
Abdürrezzak ve Halil ferrâşân: 1 sikke			
Yekûn: 5 sikke			
Küttâb, Ümenâ, Muarrifîn, Muvakkıt ve Diğerleri			
Şeyh Mahmud kâtib: 23 para	Ebu's-Safâ kâtib: 23 para	Şeyh Muhammed ibn Kemal kâtib: 23 para	Şeyh Hasan ve Hüseyin kâtibân: 23 para
Şeyh Abdünnebi kâtib: 23 para	Şeyh İzzeddin Mısırî: 23 para	Şeyh Yunus ve Taha: 23 para	Şeyh Halil ve Ebu Bekir bevvâbân-ı

			Anbar: 23 para
Yusuf ibn Kasım müferrik: 23 para	Salih ibn Ahmed müferrik: 23 para	Abdürrezzak ve Bedreddin emînân-ı nân: 23 para	Evlad-ı Safvan emînân-ı nân: 23 para
Arzüddin ve İsmail emînân-ı matbah: 23 para	Muhammed ibn Yakub muvakkit: 23 para	Salahuddîn ve İbrahim muvakkit: 23 para	Evlâd-ı Ahmed ibn Kasım: 23 para
Muhammed ve İsmail mübelliğân: 23 para	Şeyh Ali ibn Hasan: 23 para	Abdülvehhab Cevlanî: 15 para	Mahmud ibn Ubeyd: 15 para
Diğer Mahmud Müşmir: 15 para	Muhammed ve Muhyiddin: 15 para	Şeyh Bedir Magribî: 15 para	Şeyh Zeynüddin: 15 para
Cemal ibn Kasım: 15 para	Şeyh Mahmud ve Ahmed: 15 para	Şeyh Arzüddin bin Bedir: 15 para	Şehabüddin Kûkî: 15 para
Şeyh Muhammed ibn Arzüddin: 15 para	İzzeddin ibn Abdurrahman: 15 para		
Yekûn: 14 sikke 34 para			
El-Halil’de habbâzîn, tahhânîn(değirmenci), nahhâlîn(eleyici),tabbâhîn, hattâbîn ve bazı huddâm cemaati			
Huddâm-ı Matbah ve seyyâs ve gayrihim: nefer 40, nefer başına 10 para: 470 para	Tabbâlîn Halilullah: 2 nefer, 20 para	Şahne(bekçi): 7 nefer, 40 para	
Yekûn: 13 sikke, 10 para			
Cem’an: 123 sikke			

Tablodan anlaşıldığı üzere surre tahsisatının miktarı her kişi için aynı olmayıp meslek sınıfına göre değişkenlik göstermektedir. Buna göre ilmiye sınıfına mensup hatipler altı sikke ve imamlar ise dört sikkeyle surredeki en büyük paya sahiptirler. En düşük paya sahip olanlar ise imaret çalışanlarından on para alan hizmetçiler ve yaklaşık altı para alan bekçilerdir. *el-Halil Camii Hatipleri Cemaati*’nde yer alan üç kişi arasında sadece Şeyh Ebu’n-Nasr Merakî’nin altı sikke değil de bir sikke aldığı görülmektedir. Aynı şekilde *Küttâb, Ümenâ, Muarrifin, Muvakkit ve Diğerleri Cemaati*’nde hisse sahibi olan otuz dokuz kişiden bir kısmı 23 para alırken geriye kalan kısmı ise 15 para almaktadır. 23 para alanların isimlerine bakıldığında vakıfta hangi hizmeti gördükleri yer almaktadır. Ancak 15 para alanların sadece isimleri yazmaktadır. Dolayısıyla her iki cemaat içinde

görülen bu durum, cemaatlerde yer alan her ismin vakıfta doğrudan bir görevinin olmadığı, ancak burayla bir şekilde ilişkilerinin olduğu ihtimalini akla getirmektedir. Diğer bir ihtimal ise bu görevlilerin vakfa yönelik hizmetlerinde mesai saatlerinin değişkenlik göstermesidir. Buna göre tam zamanlı olarak çalışan görevliler fazla tahsise sahipken kısmi zamanlı çalışanlar ise daha düşük tahsise sahiplerdir, denilebilir.

1594 senesi Halilurrahman surresinde toplam 92 hisse bulunmaktadır. Bu hisselerin bazıları tek kişiye ait olmayıp bunlarda ortaklık söz konusudur. Bu yönüyle 92 hissede tahsisatı bulunan kişi sayısı toplamda 195'dir.²⁴ Toplam dağıtılan surre miktarı ise 123 sikkedir. Ancak imaret çalışanlarından mutfak görevlilerinin aldığı hissede 40 kişiye onar paradan 400 para verilmesi gerekirken 470 para yazıldığı görülmektedir. Haliyle bu da 121 sikke 9 para olması gereken toplam miktarın 123 sikke olarak çıkmasına sebep olmuştur. Ancak gelecek senelerdeki surre defterlerinde bu duruma rastlanmaması ve Halilurrahman surresinin toplam miktarının 121 sikke 9 para olarak hesaplanmasının 1594 senesinde sehven yapıldığını ortaya koymaktadır.

1594'ten iki sene sonrasına yani 1596 senesine ait defterde ise hisse ve hissedar sayısının değişmediği görülmektedir.²⁵ Yine 1596 senesindeki surrenden tahsis alanların hepsi 1594 senesiyle aynıdır. Bu durum aradan geçen iki sene zarfında hissedarların hiçbirinin vefat etmediğini ya da surre hisselerini başkalarına devretmediklerini göstermektedir. Öyle ki surrenden hisse sahibi olanlar bu hisselerini başka birine ferağ yoluyla devredebilmekte ve böylelikle her sene için alacağı hisse bedelini, daha yüksek bir meblağa anlaşılarak peşin paraya çevirebilmekteydi. Özellikle yaşı oldukça ilerlemiş olanlar ya da peşin paraya ihtiyacı olanlar için bu yöntem sıklıkla uygulanmaktaydı.²⁶ 1598 senesinde hisse sahiplerinde bazı değişiklikler görülmektedir. Bu değişikliklerin sebebi ise Hz. İbrahim Camii'nin ikinci hatibi Şeyh Muhammed ibn Ursuddin'in görevinde meydana gelen değişimlerdir. Onun yerine ikinci hatip olarak Mevlana Şeyh Cemaleddin ibn Muhammed Vefayi'nin atanmasıyla surre tahsisi de kendisine geçmiştir. Yine Şeyh Muhammed ibn Ursuddin'in peygamber türbeleri kapıcılığı görevi ise Şeyh Mahmud ve Şeyh Ebu's-Saâdat'a geçmiştir. Şeyh Muhammed ibn Ursuddin ise hem caminin müezzin

²⁴ Surre defterlerinde geçen "evlâd" tabiri Arapçada çoğul yapı olduğundan bu ifadede kaç kişinin kastedildiği anlaşılamamaktadır. Dolayısıyla 1594 tarihli Halilurrahman surresinin kâtipler, eminler vb. kimselerin yer aldığı cemaatte geçen iki adet "evlâd" tabirinin her biri bir hissedar gibi düşünülmüştür.

²⁵ TS. MA. d. 1209, s. 38b-41b.

²⁶ Çakmak, *Kudüs*, 127-128.

kadrosuna hem de peygamber türbeleri hafız kadrosuna dâhil edilmiştir. Ancak görev değişiklikleri nedeniyle surre hissedarlarında böyle bir değişim yaşansa da 121 sikke 9 paralık toplam surre miktarında herhangi bir değişiklik meydana gelmemiştir.²⁷

1594, 1596 ve 1598 yıllarına ait üç surre defterinden elde edilen bilgilerde sadece 1598 senesinde vakıf görevlileri arasında yaşanan becayişler neticesinde bu kimselerin surre tahsislerinde küçük çaplı da olsa değişim yaşandığı görülmektedir. Ancak surreye dışarıdan herhangi birinin dâhil olmaması her üç sene için aynı kişilerin surre tahsisatına sahip olduklarını göstermektedir.

3. Halilurrahman Surreleriyle İlgili Tespitler

XVI. yüzyıl Halilurrahman surre defterlerinden elde edilen bilgilerde dikkat çeken bir husus, hisse bedel cinsinin sikke ve para olarak belirlendiğidir. Sikke ya da sikke-i hasene tabiri, Osmanlılarda genel olarak altın para anlamında kullanılan bir filoriye karşılık gelmekteydi.²⁸ Para ise daha çok Mısır ve Suriye bölgesinde kullanılmakta ve XVI. yüzyılın sonlarında üç akçeye tekabül etmekteydi.²⁹ Bu yönüyle bir sikkenin 40 para veya 120 akçeye tekabül ettiği anlaşılmaktadır. Peki, surrede hissesi bulunanlar için bu hisse miktarının değeri neydi? Her yıl hac mevsiminde el-Halil kasabasına ulaşan surre, onlar için gerçek manada bir geçim kaynağı mı yoksa sembolik bir miktarı mı ifade etmekteydi? Surre hisseleri ile Kudüs'teki temel ihtiyaç maddelerinin bu dönemdeki satış fiyatlarının karşılaştırılmasının sorularımızın cevaplandırılmasında yardımcı olacağı kanaatindeyiz. Bu minvalde temel gıda maddeleri olarak et, ekmek ve zeytinyağının bu dönemdeki fiyatlarına göz atmak yeterli olacaktır. Buna göre XVI. yüzyılın sonunda 1 rıtlı³⁰ koyun ya da keçi eti 4,5 ilâ 5 para civarındayken, yine 1 rıtlı sığır eti 4 paraya satılmaktaydı.³¹ Simit, somun, tennuri, mavi ve tabbuni gibi isimlerle anılan ve aralarında kalite ve gramaj farkı bulunan ekmeklerin fiyatları da farklılık göstermekteydi. Bunlar arasında sıklıkla tüketilen bir ekmek olan tabbuninin 1 rıtlı, XVI. yüzyılın

²⁷ TS. MA. d. 3752, s. 6a-7b.

²⁸ M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, cilt 3, (İstanbul: MEB, 1983): 214.

²⁹ Halil Sahillioğlu, "Akçe", *DİA*, cilt 2, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989), 226.

³⁰ Rıtlı: Arap coğrafyasında kullanılan ve bölgelere göre farklılık gösteren ağırlık birimidir. Şam rıtlı 480 dirhem ile Bağdat rıtlı 128 dirhemdir. Bazı yerlerde normal bünyeye sahip bir adamın iki avuç dolusu zahire ölçüsüne bu ad verilir. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, cilt 3, 35; Cengiz Kallek, "Rıtlı", *DİA*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008), cilt 35, 52-55.

³¹ Amnon Cohen, *Economic Life in Ottoman Jerusalem*, (Cambridge: Cambridge University Press 1989): 139.

sonunda 1,5 paraya satılmaktaydı.³² Bölgede önemli bir üretim sahasına sahip zeytinyağının vukıyye³³ fiyatı ise 9 ilâ 10 para arasında değişmekteydi.³⁴ Halilurrahman surresinde en büyük hisse miktarı 6 sikke ile hatiplere en düşük hisse miktarının ise yaklaşık 6 para ile bekçilere ait olduğunu tespit etmiştik. Buna göre bir hatip 240 paraya tekabül eden 6 sikkeyle yaklaşık 50 rıtl et veya 160 rıtl tabbuni ekmeği ya da 24 vukıyye zeytinyağı alma imkânına sahipti. 6 para alan bir bekçi ise bununla 1 rıtl et veya 6 rıtl tabbuni ekmeği ya da yaklaşık yarım vukıyye zeytinyağı alabilmekteydi. Hâl böyle olunca surre miktarları arasında görülen farklılığın alım gücünü de etkilediğini ifade etmek gerekmektedir. Yani bir hatip için surre sembolik bir değerın yanı sıra gerçekten önemli bir geçim kaynağı iken bir bekçi için aynı şeyi söylemek pek de mümkün değildir. Bu yönüyle Halilurrahman surresinden özellikle bir sikkenin altında tahsis alanlar için surrenin Osmanlı Devletiyle kurulan irtibattan dolayı sembolik bir değer taşımakla kaldığını söyleyebiliriz.

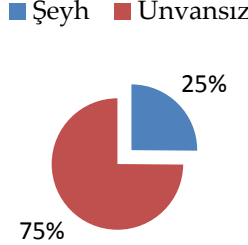
Surreden hisse sahibi olanlar incelendiğinde ise dikkat çeken hususlardan biri sadece erkek isimlerinin yer almasıdır. Bunun nedeni surre dağıtımının Halilurrahman vakfı hizmet personeliyle sınırlandırılmasıdır. Vakfın çalışanları arasında kadınların yer almaması, haliyle surreden de yararlanmalarına imkân vermemiştir. Hissedeki isimlerde göze çarpan önemli bir nokta ise bazı hisselerdeki isimlerin başında şeyh unvanının yer almasıdır. Şeyh unvanı Arap coğrafyasında her ne kadar ilmiye sınıfının yanı sıra yaşlı kimseler ve kabile reisleri için de kullanılsa da burada ilmiye sınıfının kastedildiğini söylemek mümkündür. Zira bu kimselerin gerek surre cemaatleri içerisindeki konumlarına gerekse isimlerinden sonra açıkça yazılan görevlerine bakıldığında hatip, imam, müezzin, kâtip gibi görevliler olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre toplam 195 hissedar arasından şeyh unvanını haiz 49 kişinin ilmiye sınıfına mensup olduğu görülmektedir. Bu veri, surrenin hedefine uygun olarak Halilurrahman surresinde Müslüman ulema ve fukaradan her ikisinin de bulunduğunu ortaya koymaktadır.

³² Cohen, *Economic Life in Ottoman Jerusalem*, 151.

³³ Vukıyye: Rıtlın on ikide biri ölçüsüne kullanılan ağırlık birimidir. Cengiz Kallek, “Ukıyye”, *DİA*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), cilt 42, 67-70.

³⁴ Cohen, *Economic Life in Ottoman Jerusalem*, 145.

Surre Hissedarlarının Unvan Dağılımları

Halilurrahman nüfusu ile surredeki hissedar sayısının karşılaştırılması, surrenin şehir halkına katkısının tespit edilmesi bakımından önemlidir. Halilurrahman surresinin sadece vakıf görevlileri arasında dağıtılması, surrede hisse sahibi olanların nerede ikamet ettiğiyle ilgili tahminde bulunmamıza imkân vermektedir. Buna göre XVI. yüzyılda Kudüs Sancağına bağlı bir nahiye olarak idare edilen Halilurrahman'ın yerleşim bölgeleri nahiye merkezi ve köylerdi. Halilurrahman Vakfı görevlilerinin hizmet alanları dikkate alındığında ise vakıf görevlilerinin vakfın bulunduğu nahiye merkezinde ikamet etmelerinin zaruri olduğu ortaya çıkmaktadır.

1596-1597 tarihli tahrirde Halilurrahman nahiye merkezinde yedisi Müslümanların ve biri Yahudilerin olmak üzere toplam sekiz mahalle bulunduğu kayıtlıdır. Müslüman mahallelerinin isimleri Fistika, Kaytun, Şegâbine, Şeyh Ali Bekâ, Kazzazîn, Ekrâd ve Vustâ idi. Bu yedi Müslüman mahallesinde 680 hane, 22 mücerred, 1 imam, 2 âmâ ve 1 şerif bulunmaktaydı.³⁵ Tablo I'de verilen 1594 senesi Halilurrahman surresinde hisse sahiplerinin isimleri incelendiğinde bunların hangi aileye mensup olduklarıyla ilgili bir ifadenin bulunmadığı anlaşılmaktadır. Bu durum, toplamda 195 hisse sahibini farklı hanelerde yaşayan Müslümanlar olarak düşünmemize imkân vermektedir. Dolayısıyla Halilurrahman surresinin, nahiye merkezinde bulunan 195 Müslüman hanesiyle irtibatının olduğunu söylemek mümkündür. Böylelikle surrenin, Osmanlı Devleti ile Halilurrahman Müslümanları arasında oluşan bağda aracılık ettiği görülmektedir. Osmanlı padişahlarının tahsisatıyla oluşan surrenden

³⁵ Mustafa Öksüz, *Şam Eyaleti'nin Güney Sancaklarında (Filistin) Nüfus XVI. yy*, Basılmamış Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (İstanbul 2016): 403.

Halilurrahman'a düşen pay görece az olsa da surrenin zikredilen aracılık işlevi, hem devlet hem de surrenden pay alanlar için büyük bir öneme sahiptir. Osmanlı Devleti surre sayesinde Halilurrahman Müslümanlarını himayesini somutlaştırmakta ve şehirdeki yönetimine meşruiyet kazandırmaktadır. Surrenden pay alan Halilurrahman Müslümanları ise devletle kurdukları bağ sayesinde kendilerini ayrıcalıklı görmekte ve böylelikle sosyal statüdeki itibarlarını artırmaktadırlar.

Sonuç

Abbasilerle başlayan kutsal mekânlara surre gönderme faaliyeti, özellikle hilafeti elinde bulunduran İslâm devletlerince devam ettirilerek bir geleneğe dönüştürülmüştür. Osmanlı Devleti de 1517’de halifelik kurumunu ele geçirmesiyle surre geleneğini sürdürmüş ve kutsal mekânlarda yaşayan Müslümanları korumaya devam etmiştir.

Surre ile ilgili tanımlarda her ne kadar sadece Mekke ve Medine şehirlerine yer verilse de Şam ve Kudüs Müslümanlarına da surre gönderildiğı arşiv kayıtlarından anlaşılmaktadır. Kudüs’e bağı bir nahiye olan Halilurrahman’da yaşayan Müslümanların da Kudüs surresinde payı bulunmaktadır. XVI. yüzyıl Halilurrahman surresi tamamıyla şehrin en büyük vakıf kurumu olan Halilurrahman Vakfı hizmet personeline tahsis edilmiştir. Dolayısıyla diğere surrelerde karşılaşılmayan bu durum, Halilurrahman surresini ayrıcalıklı kılmaktadır. Halilurrahman Vakfı’nın gelirlerinde doğa veya insan faktörleri sebebiyle yaşanan olumsuz gidişattan vakıf görevlilerinin merkeze şikâyetle bulunmadığı ortaya koyulmuştur. Bu durum ise vakıf görevlilerine tahsis edilen surrenin, vakıfta mali daralmaların görüldüğü zamanlarda özellikle bir sikkenin üzerinde tahsis alanlar için alternatif bir gelir kaynağı olduğunu göstermektedir.

Halilurrahman surresinden pay alanların surrenin hedefine uygun olarak Müslüman ulema ve fukaradan oluştuğı tespit edilmiştir. Bunlar arasında el-Halil Camii imamları, hatipleri ve müezzinlerinin ulema sınıfından olmaları surrenden daha fazla pay almalarına neden olmuştur. Ancak vakfa ait temizlikçi, değirmenci, eleyici gibi geri hizmetler de dâhil bütün kademedan çalışanlara cüzi de olsa surrenden pay verilmiştir. Bu yönüyle surre dağıtımında kişiler arasında görülen farkın, vakıf personelinin görev tanımıyla ya da görev karşılığında aldığı maaşla doğru orantılı olduğu ortaya koyulmuştur.

XVI. yüzyılın sonu itibariyle Halilurrahman surresinden pay alan Müslüman sayısı her ne kadar az olsa da şehirdeki hane sayısı dikkate alındığında surrenin önemli bir işlevinin olduğu anlaşılmıştır. Bu yönüyle Osmanlı Devleti Halilurrahman Vakfı görevlilerine tahsis ettiğı surre üzerinden şehir yönetimindeki meşruiyetini sağlamlaştırmaya çalışmıştır. Diğere taraftan surrenden pay alanlar ise surre üzerinden devletle kurdukları ilişki sayesinde şehirdeki itibarlarını artırmaya çalışmışlardır.

Kaynakça

1- Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

- Bab-1 Asafi Divan-1 Hümayun Sicilleri Defteri (A.DVNS.MHM. d.) 22.
Bab-1 Asafi Divan-1 Hümayun Sicilleri Defteri (A.DVNS.MHM. d.) 24.
Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (BOA. TS. MA. d.) 1209.
Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (BOA. TS. MA. d.) 1217.
Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (BOA. TS. MA. d.) 3567.
Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (BOA. TS. MA. d.) 3752.
Tapu Tahrir Defterleri (BOA. TT. d.) 427.

2- Araştırma ve İnceleme Eserler

Akkaya, Yasemin. XIX. Yüzyılda Kudüs ve Çevresinde Halilü'r-Rahman Vakıfları, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, AKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar 2012.

Armağan, A. Latif. XVIII. Yüzyılda Hac Yolu Güzergâhı ve Menziller (=Menâzilü'l-Hacc), *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, XX, (2000), 73-118.

Atalar, Münir. *Osmanlı Devletinde Surre-i Hümayun ve Surre Alayları*, Ankara: DİB Yayınları, 2015.

Bilge, Mustafa L. "Halîl", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, cilt 15, (1997): 305-307.

Buzpınar, Ş. Tufan. "Surre", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, cilt 37, (2009): 567-569.

Cohen, Amnon. *Economic Life in Ottoman Jerusalem*, Cambridge: Cambridge University Press, 1989.

Çakmak, Abdullah. 19. Yüzyılın Başlarında Kudüs, İstanbul: İlem Yayınları, 2020.

el-Hanbelî, Mücîrüddin. *el-Ünsü'l-Celîl bi-Târîhi'l-Kuds ve'l-Halîl II*, Ürdün: Mektebetü'l-Muhtesib, 1973.

Güler, Mustafa. The Role of the Ottoman Vaqfs in the Solution of the Issue of Hebron with a Favor of Muslims, *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 2 no. 2, (2016): 31-44.

Güneş, Hasan Hüseyin. *Bir Taşra Şehrinden İnsan Manzaraları (Osmanlı Kudüsünde Vakıflar ve İnsanlar)*, İstanbul: Ketebe Yayınları, 2020.

İhsîş, Basim Muhammed. *Nâhiyetü Halîlu'r-Rahmân fî'l-Karni'l-Âşir el-Hicrî/es-Sâdisi Aşar el-Milâdî*, en-Câmîatiü'l-Necâhi'l-Vataniyye, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Filistin 2000.

Kallek, Cengiz. "Rıtl", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, cilt 35, (2008): 52-55.

Kallek, Cengiz. "Ukıyye", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, cilt 42, (2012): 67-70.

Öksüz, Mustafa. *şam Eyaleti'nin Güney Sancaklarında (Filistin) Nüfus XVI. yy*, Basılmamış Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2016.

Pakalın, M. Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, cilt 3, İstanbul: MEB, 1983.

Sahillioğlu, Halil. "Akçe", *DİA*, , İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, cilt 2, (1989): 224-227.

şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türki*, Dersaadet: İkdâm Matbaası, 1317.

Uluskan, Murat vd. *Mühimme Defterlerinde (1545-1594) Kudüs I*, (ed. Halit Eren), İstanbul: IRCICA, 2016.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Mekke-i Mükerrreme Emirleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2013.

Yunus Amr, *Halîlu'r-Rahmâni'l-Arabiyye*, el-Halil: el-Halil Üniversitesi İlmi Araştırmalar Merkezi, 1978.

Başlık/ Title: İsrail-Filistin Meselesi ve Filistin Güvenlik Güçleri / Israel-Palestine Problem and Palestinian Security Forces

Yazar/ Author

Adem Çakır

ORCID ID

0000-0002-8099-8880

Bu makaleye atf için: Adem Çakır, İsrail-Filistin Meselesi ve Filistin Güvenlik Güçleri, *Filistin Araştırmaları Dergisi*, no.8 (2020): 20-49.

To cite this article: Adem Çakır, Israel-Palestine Problem and Palestinian Security Forces, *Filistin Araştırmaları Dergisi*, no.8 (2019): 20-49.

Makale Türü / Type of Article: Araştırma Makalesi / Research Article

Yayın Geliş Tarihi / Submission Date: 27.10.2020

Yayına Kabul Tarihi / Acceptance Date: 29.12.2020

Yayın Tarihi / Date Published: 29.10.2020

FAD- Filistin Araştırmaları Dergisi

BPS- Bulletin of Palestine Studies

Tarandığı Uluslararası İndexler/ Abstracting & Indexing

INDEX COPERNICUS

SCIENTIFIC INDEXING

CEEOL

INDEX
INTERNATIONAL

DRJI

İSAM

Asos İndeks

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

Yazar: Adem ÇAKIR*

İsrail-Filistin Meselesi ve Filistin Güvenlik Güçleri

Özet: Körfez Savaşı sonrası oluşan uluslararası ortamdan istifade ederek Orta Doğu'daki sorunu çözmek isteyen ABD, Rusya ve bazı Arap ülkeleri, FKÖ'nün içinde bulunduğu durumun da katkısıyla Madrid Konferansı'nda tarafların bir araya gelmesini sağladılar. Madrid Konferansı'nda her ne kadar beklenen sonuç elde edilememiş olsa da uzun yıllardır aynı masa etrafında bir araya gelemeyen tarafları buluşturması açısından önemliydi. Ardından gelen Oslo I ve özellikle Oslo II antlaşması Mayıs 2020'ye kadar gelen süreci şekillendiren temel antlaşma olma özelliğine sahiptir. Orta Doğu barış sürecinde henüz daimi statü için bir antlaşmaya varılamamıştır. Bu kapsamda bu çalışmada Eylül 1993-Mayıs 2020 arasındaki gelişmeler değerlendirilmiştir. Araştırma döneminde, Gazze'nin özel durumu hariç, Batı Şeria'da kademeli olarak siyasi, ekonomik ve güvenlik işlerinin yürütülmesine olanak sağlayan bir yapının sağlandığı görülmüştür. Çalışmada, araştırma döneminde Batı Şeria'da güvenlik ve kamu düzeninin sağlanmasında Filistin Güvenlik Güçleri (FGG)'nin etkin olduğu varsayımı ileri sürülmektedir. Çalışmanın temel araştırma sorusu, "Filistin'de güvenlik ve kamu düzeninin sağlanmasında FGG'nin yeri nedir?" şeklinde belirlenmiştir. Bu temel soru "FGG'nin tarihsel gelişimi, organizasyon yapısı ile çalışma biçim ve usulleri nasıldır?", "İsrail Savunma Kuvvetleri (İSK) ile güvenlik iş birliği FGG'nin etkinliğini nasıl etkilemektedir?", "Yabancı devlet desteğinin FGG'nin gelişimindeki rolü nedir?" sorularının cevaplanması suretiyle verilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda çalışmanın birinci bölümünde FGG'nin tarihsel gelişimi açıklanmakta, ikinci bölümde FGG'nin kuvvet yapısı ve işlevleri incelenmekte, üçüncü bölümde FGG'nin İsrail güvenlik güçleri ile güvenlik iş birliğinin FGG'ye etkisi tartışılmakta, dördüncü bölümde FGG'nin aldığı yabancı devlet desteği incelenmektedir. Sonuç bölümünde çalışmada elde edilen bulgular özetlenmiştir. Çalışmada, FGG'nin kamu düzeni ve otoritesinin sağlanmasına yönelik olarak işlevsel ve disiplinli bir yapıya ulaştığı gösterilmiştir. Ancak, İsrail'in hukuksuz uygulamaları karşısında halktan gelen tepkilerin ve son dönemdeki gelişmelerin mevcut yönelimi farklı bir istikamete çevirme riski taşıdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Orta Doğu Barış Süreci, Oslo I-II Antlaşmaları, İsrail-Filistin Meselesi, Filistin Güvenlik Güçleri, Filistin Güvenlik Güçleri'nin Kuvvet Yapısı.

Israel-Palestine Problem and Palestinian Security Forces

Abstract: Taking advantage of international environment in the aftermath of Gulf War, USA, Russia and some other Arap countries who wants to put an end to the problem in the Middle East, brought together the parties at Madrid Conference. Even if it did not bring out the expected results, Madrid Conference was important in the sense that it gathered parties around the same table who had not come together for a long time. Ensuing Oslo agreements shaped process which lasted up until now. In the Middle East peace process parties has not yet agreed on permanent status. Nonetheless, a status quo in the framework of Oslo II has been sustained in the region between September 1993-May 2020. Essence of a final solution in the framework of Oslo process predicates on building Palestine state institutions which will pave the way for a state structure which can live side by side with state of Israel. In the study, it has been argued that Palestinian Security Forces (PASF) has been effective in providing public order and stability during period which this research covers. Basically, the study has tried to answer question of "What is the place of PASF in creation of security and public order in Palestine?" In the first chapter, the study explains historical development of PASF; in the second chapter the

* Dr., Kamu Görevlisi, ademcakir2011@gmail.com, ORCID NO: 0000-0002-8099-8880.

structure and functions of PASF has been analyzed; the third chapter discusses the security cooperation between Israel and Palestine; in the fourth chapter the study elaborates foreign aid. The study has reached the conclusion that PASF has attained a structure of operational and disciplined capacity in order to create public order and authority on the way to political solution. Nonetheless, public outrage caused by unlawful Israeli acts and recent developments bears risk of diverting current orientation towards different direction.

Keywords: Middle East Peace Process, Oslo I-II Agreements, Israel-Palestine Problem, Palestinian Security Forces, Force Structure of Palestinian Security Forces.

Giriş

19'uncu yüzyılın sonunda, kendilerine bir yurt arayan Yahudi siyasi hareketi içerisinde, Yahudi devletinin Filistin'de kurulması gerektiğini savunan Siyonizm ağırlık kazanmaya başlamıştı. 1897 yılında İsviçre'nin Basel kentinde toplanan ilk Siyonist Kongre'de alınan kararların ardından Filistin'e Yahudi göçü artmış, 1917'de İngiltere'nin Balfour Bildirgesi'yle Filistin'de kurulacak bir Yahudi devletini destekleyeceğini açıklamasıyla Yahudilerin Filistin'de devletleşme süreci hızlanmıştır. 14 Mayıs 1948'de İngiliz manda yönetimin bölgeyi terk etmesiyle birlikte İsrail Devleti'nin ilan edilmesiyle Yahudilerin Filistin'de devletleşme süreci tamamlanmıştır. Yeni kurulan İsrail Devleti'ni kabul etmeyen Filistin halkı ile çevredeki Arap ülkelerinin İsrail'e karşı başlattığı 1948 savaşı herhangi bir sonuç vermemiştir. Bu savaş sonunda Ürdün Batı Şeria, Mısır da Gazze Şeridi'ni işgal etmiş; İsrail ise 1967'de bu toprakları da ele geçirmiştir.¹ Bu süreçte Filistin sorunu, Siyonist hareket başlangıcından günümüze, bölgede yaşayan Filistinlilerin siyasi ve sosyal hakları ile statülerinin belirlenmesi sorunu olarak ortaya çıkmıştır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu'daki etkinliğinin azalmasına karşılık ABD'nin bölgedeki ağırlığı artmıştır. Bu durum, ABD'nin Ortadoğu'daki çıkarları açısından önemli olan İsrail'in güvenliğinin sağlanmasına yönelik olarak Arap-İsrail sorununun çözümü için uygun bir stratejik ortam yaratmıştır.

1990 yılında Saddam Hüseyin liderliğindeki Irak'ın Kuveyt'i işgali ile başlayan Körfez Savaşı'nda diğer Arap ülkelerinin aksine Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) lideri Yasser Arafat, Irak'ın yanında yer almıştı. Yasser Arafat bunun bedelini bölgede diplomatik olarak dışlanmak ve Suudi

¹Siyonizm'in gelişimi hakkında bkz. Mim Kemal Öke, *Siyonizm ve Filistin Sorunu* (İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, 2011); Filistin'e Yahudi göçleri ve Balfour Deklarasyonu sonrasında gelişen olaylar için bkz. Can Devci. "Herbert Samuel döneminde Filistin'e Yahudi Göçleri (1920-1925)". *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* (2017):1-18; Arap İsrail savaşları ve sonuçları hakkında bkz. Berna Süer ve Ayşe Ömür Atmaca, *Arap – İsrail Uyuşmazlığı* (Ankara: ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık ve İletişim A.Ş., 2006), 35-55.

Arabistan'dan gelen maddi desteğin kesilmesi ile ödemiştir.² FKÖ, 1987'de başlayan I'inci İntifada'nın da etkisini yitirmesiyle siyasal ve ekonomik olarak bir kriz eşiğine gelmişti.³ Körfez Savaşı sonrası oluşan uluslararası ortamdan istifade ederek Orta Doğu'daki sorunu çözmek isteyen ABD, Rusya ve bazı Arap ölkeleri, FKÖ'nün içinde bulunduğu durumun da katkısıyla Madrid Konferansı'nda tarafların bir araya gelmesini sağladılar.

Madrid Konferansı'nda her ne kadar beklenen sonuç elde edilememiş olsa da uzun yıllardır aynı masa etrafında bir araya gelemeyen tarafları buluşturması açısından önemliydi. Nitekim, İsrail ve FKÖ'nün Norveç'in girişimleri ile yürüttüğü gizli görüşmeler 13 Eylül 1993 tarihinde Oslo I olarak ta bilinen Prensipler Bildirgesi'nin imzalanması ile sonuçlanmıştır. Prensipler Bildirgesi'nde uzlaşılan esasların hayata geçirilmesi 9 ay sonra imzalanan Kahire Antlaşması ile olmuştu. Buna göre; İsrail'in üç hafta içerisinde Gazze ve Eriha'dan çekilmesi, dış güvenlik ve dış ilişkileri hariç sivil işlerde yetkili olacak Filistin Otoritesi (FO)'nin oluşturulması ve Filistin Polis Gücü'nün kurulması öngörölüyordu.⁴ Böylece, Prensipler Bildirgesi'nde daimi statüye geçiş için belirtilen beş yıllık süreç de başlamış oluyordu. Oslo II olarak bilinen "Batı şeria ve Gazze Üzerine İsrail-Filistin Geçici Antlaşması" ise 28 Eylül 1995 yılında imzalanmıştır. FO'nun Filistin Konseyi olarak adlandırıldığı antlaşmada İsrail'in çoğunluğunu Filistinlilerin oluşturulduğu bölgelerden çekilerek Batı şeria'nın üç bölgeye ayrılması öngöröldü. Buna göre, A bölgesinin de askeri ve sivil otorite Filistinlilerin sorumluluğunda; B bölgesinde sivil otorite Filistinlilerde, güvenlik genel olarak İsrail'de olmak üzere kısmen Filistinlilerde; C bölgesi ise yerleşim yerleri ve askeri tesisleri de içerecek şekilde İsrail'in kontrolünde olacaktı.⁵ Böylece FO Batı şeria'nın yaklaşık % 17'sinde tam kontrol sağlarken geri kalan bölümde İsrail'in hâkimiyeti devam ediyordu.⁶

Genel olarak Oslo süreci, özel olarak ise Oslo II antlaşması Mayıs 2020'ye kadar gelen süreci şekillendiren temel antlaşma olma özelliğine sahiptir. Bir görüşe göre bu süreç her iki tarafın kendi iddialarından büyük bir taviz vermeleri ile gerçekleşmiştir. Buna göre; İsraililer hayali bir barış karşılığında belirli bir toprak parçasından vazgeçmişler, Filistinliler ise uygulanabilirliği şüpheli bir geri çekilme karşılığında direnme hakkından

² Süer ve Atmaca, *Arap – İsrail Uyuşmazlığı*, 87.

³ Süer ve Atmaca, *Arap – İsrail Uyuşmazlığı*, 87.

⁴ *Kahire Antlaşması*, 4 Mayıs 1994.

⁵ *Oslo II Antlaşması*, 28 Eylül 1995.

⁶ A bölgesi Batı şeria'nın %17'sini, B bölgesi %24'ünü, C bölgesi ise %59'unu oluşturuyordu ["Squaring The Circle: Palestinian Security Reform Under Occupation", *International Crisis Group Middle East Report No 98* (Amman/Brussels, 07 September 2010), 1 (1 numaralı dipnot)].

vazgeçmişlerdir.⁷ Bu bakış açısı bile yürünmeğe başlanan yolun düz bir yol olmayacağını gösteriyordu. Nitekim, 28 Eylül 2000 tarihinde zamanın Likud partisi lideri Ariel Şaron'un bir grup askerle Kudüs'teki Harem-i Şerif'e girmesi El-Aksa intifadası olarak da bilinen İkinci İntifada'nın başlamasına neden oldu. Sonraki süreçte barış sürecini tekrar canlandırmak yönündeki çabalar olsa da gerek İsrail'in Hamas hükümeti ve Batı Şeria yönetimi ile yaşadığı çatışmalar, gerek Hamas ve Batı Şeria yönetimleri arasındaki gerginlikler, gerekse Orta Doğu'daki çatışma ortamından kaynaklanan nedenlerle kalıcı bir barış için ilerleme sağlanamamıştır. 2020 yılının ilk yarısında yaşanan gelişmeler de bu yöndeki beklentilerin yakın bir gelecekte gerçekleşmeyeceğine işaret etmiştir. Zira, ABD yönetiminin 28 Ocak 2020'de "yüzyılın barış planı"⁸ adı altında açıkladığı belge çerçevesinde İsrail, Batı Şeria'daki bazı yerleşim yerleriyle birlikte Ürdün Vadisi'ni ilhak planını hayata geçireceği yönünde açıklamalarda bulunmuştur.⁹ Bu gelişmeler karşısında ise Filistin Yönetimi Başkanı Mahmud Abbas 20 Mayıs 2020'de İsrail'le tüm güvenlik iş birliği antlaşmalarının geçerliliğini kaybettiğini açıklamıştır.¹⁰

Yerli yazında Filistin meselesi ile ilgili çalışmaların çokluğuna karşılık özel olarak FGG'yi konu olan yeterli sayıda çalışmaya ulaşılamamıştır. Bu kapsamda çalışmayla bu alandaki eksikliğe katkıda bulunulmak amaçlanmıştır. Konuyla ilgi olarak çalışmada istifade edilen kaynaklardan Neri Zilber ve Ghaith Al-Omari'nin *State With No Army, Army With No State: Evolution of the Palestinian Authority Security Forces 1994–2018* isimli kitabı FGG'nin 1994-2018 yılları arasındaki gelişme sürecini, İsrail ile güvenlik iş birliği boyutuyla birlikte açıklamaktadır. Alaa Tartir, *The Evolution and Reform of Palestinian Security Forces 1993–2013*, isimli makalesinde FGG'nin 1993-2013 yılları arasındaki reform sürecini incelemektedir. Gal Luft'un *The Palestinian Security Services: Between Police and Army* isimli makalesi FGG'nin organizasyonel yapısına odaklanmakta, FGG unsurlarının fonksiyonları analiz edilmektedir. Jim Zanotti tarafından ABD Kongresi için hazırlanan

⁷ "A Time to Lead: The International Community and The Israeli-Palestinian Conflict", *International Crisis Group Middle East Report No 1* (Amman/Brussels, 10 April 2002), i.

⁸ "Peace to Prosperity", 28 Ocak 2020, <https://www.whitehouse.gov/peacetoprosperity/>, erişim: 01.06.2020.

⁹ Toi Staff, "As Peace Plan Rolls Out, Netanyahu Says He Will Annex Jordan Valley, Settlements", 28 Ocak 2020, <https://www.timesofisrael.com/as-peace-plan-rolls-out-netanyahu-says-he-will-annex-jordan-valley-settlements/>, erişim: 01.06.2020.

¹⁰ David M. Halbfinger vd, "Abbas, Cornered by Israeli Annexation, Opts for 'Judgment Day' Scenario", 20 Mayıs 2020, <https://www.nytimes.com/2020/05/20/world/middleeast/abbas-israel-security-annex.html>, erişim: 31.05.2020.

U.S. Security Assistance to the Palestinian Authority isimli raporda 1990'lı yılların ortalarından 2010'yılına kadar olan dönemde ABD'nin Filistin'e sağladığı yardımlar ve FGG'nin kaydettiğı ilerlemeler tartışılmaktadır.

Son dönemdeki gelişmelere kadar sahadaki fiili durum Oslo'yla başlayan ve devamında bazı devletlerin girişimiyle gerçekleşen çeşitli zirve ve antlaşmalarla şekillenmiştir. Bu kapsamda bu çalışmada Eylöl 1993-Mayıs 2020 arasındaki gelişmeler değerlendirilmiştir. Araştırma döneminde, Gazze'nin özel durumu hariç, Batı şeria'da kademeli olarak siyasi, ekonomik ve güvenlik işlerinin yürütölmesine olanak sağlayan bir yapının sağlandığı görölümüştür. Çalışmada, araştırma döneminde Batı şeria'da güvenlik ve kamu düzenin sağlanması Filistin Güvenlik Güçleri (FGG)'nin etkin olduğu varsayımı ileri sürölmemektedir. Çalışmanın temel araştırma sorusu, "Filistin'de güvenlik ve kamu düzenin sağlanması FGG'nin yeri nedir?" şeklinde belirlenmiştir. Bu temel soru "FGG'nin tarihsel gelişimi, organizasyon yapısı ile çalışma biçim ve usulleri nasıldır?", "İsrail Savunma Kuvvetleri (İSK) ile güvenlik iş birliği FGG'nin etkinliğini nasıl etkilemektedir?", "Yabancı devlet desteğinin FGG'nin gelişimindeki rolü nedir?" sorularının cevaplanması suretiyle verilmeye çalışılmıştır.

Çalışmada tarihsel ve resmi verileri betimleyici ve özölmeleyici bir yöntem benimsenmiştir. Kullanılan veriler çoğunlukla niteliksel karakterdedir. Çalışmadaki veriler bu alanda daha önce yayımlanmış kitap, makale ve süreli yayınlardan, özel ve resmi kurumların raporlarından, konuyla ilgili antlaşma ve kararlardan, devlet ve hükölmet yetkililerinin açıklamalarından, yazarın bölgede göreve yaptığı dönemdeki şahsi gözlemlerinden derlenmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde FGG'nin tarihsel gelişimi açıklanmakta, ikinci bölümde FGG'nin kuvvet yapısı ve işlevleri incelenmekte, üçölncü bölümde FGG'nin İsrail güvenlik güçleri ile güvenlik iş birliğinin FGG'ye etkisi tartışılmakta, dördölncü bölümde FGG'nin aldığı yabancı devlet desteği incelenmektedir. Sonuç bölümünde çalışmada elde edilen bulgular özetlenmiştir. Çalışmada, FGG'nin kamu düzeni ve otoritesinin sağlanmasına yönelik olarak işlevsel ve disiplinli bir yapıya ulaştığı tespit edilmiştir. Ancak, İsrail'in hukuksuz uygulamaları karşısında halktan gelen tepkilerin ve son dönemdeki gelişmelerin mevcut yönelimi farklı bir istikamete çevirme riski taşıdığı sonucuna ulaşılmıştır.

1. Filistin Güvenlik Güçleri'nin Tarihsel Gelişimi

FGG'nin resmi bir kuruluş tarihi olmamakla birlikte temelinin, Filistin Kurtuluş Örgütöl (FKÖ)'nün askeri kanadı Filistin Kurtuluş Ordusu (FKO)'na dayandığı söylenebilir. FKÖ, Arap Birliği'nin 1964 yılında

Kahire’de toplanan zirvesinde, Filistin halkını temsil edecek bir örgüt kurulması kararının ardından 2 Haziran 1964’te kurulmuştu.¹¹ FKÖ, zaman içerisinde kuruluş amacına uygun olarak Filistin’in bağımsızlığı için mücadele eden, Arafat’ın lideri olduğu Fetih’in (Fatah) de içinde bulunduğu örgütlerin çatı örgütü olma niteliği kazanmıştı. FKÖ faaliyetlerini 1971 yılına kadar Ürdün, 1982 yılına kadar Lübnan, 1994 yılına kadar Tunus merkezli olarak yürüttü.¹² 1994 yılında örgütün lideri Arafat’ın 27 yıl aradan sonra Filistin topraklarına dönüşü ile birlikte Gazze’de faaliyetlerini yürütmeye başladı. 4 Mayıs 1994’te imzalanan Kahire antlaşmasından on gün sonra Gazze ve Eriha’ya gelmeye başlayan FKÖ mensupları, antlaşma gereği kurulacak güvenlik kuvveti ve kurumlarının da çekirdeğini oluşturacaktı.¹³ Bu nedenle FGG’nin kurumsallaşmasını Oslo süreciyle başlatmak yanlış olmayacaktır. Buradan yola çıkarak FGG’nin gelişimi; *Oslo süreci dönemi* (1993-1999), *İkinci İntifada dönemi* (2000-2006), *Fayad dönemi* (2007-2013) ve *Abbas dönemi* (2013’ten günümüze) olmak üzere dört ayrı dönem halinde incelenecektir.¹⁴

1.1 İlk Dönem FGG / Oslo Süreci Dönemi (1993-1999)

Filistin’in özekliğini sağlama arayışlarında bir polis gücü oluşturulmasına yönelik görüşmeler 1978 Camp David Antlaşması ve 1992’de Vaşington’daki toplantılarda ele alınsa da¹⁵ ilk olarak 13 Eylül 1993 tarihinde imzalanan, Oslo I olarak da bilinen Prensipler Bildirgesi’nin VIII’inci maddesinde “kamu düzenliği ve iç güvenliği sağlamak” için kurulacak “güçlü bir polis gücü”nde bahsedilmişti.¹⁶ Yine aynı maddede “dış tehditlere karşı savunma” ile “İsrail vatandaşlarının genel güvenliğini sağlamanın” İsrail’in sorumluluğunda kalacağı belirtiliyordu. 4 Mayıs 1994’te imzalanan Kahire Antlaşması’nda ise Gazze ve Eriha’da teşkil edilecek polis gücünün 9000 kişiden oluşması ve Sivil Polis, Toplum Güvenliği, İstihbarat, Acil Hizmetler ve Kurtarma olmak üzere dört unsurdan teşkil edilmesi öngörülmüştü.¹⁷

¹¹ Süer ve Atmaca, *Arap – İsrail Uyuşmazlığı*, 87.

¹² History İnternet Sayfası, “PLO”, 07 Mayıs 2018, <https://www.history.com/topics/middle-east/plo>, erişim: 13.04. 2019.

¹³ Alaa Tartir, “The Evolution and Reform of Palestinian Security Forces 1993–2013”, *Stability: International Journal of Security & Development* 4(1), 46 (10 September 2015): 2-4.

¹⁴ Tartir, “The Evolution and Reform of Palestinian Security Forces”, 2.

¹⁵ Neri Zilber ve Ghaith Al-Omari, *State With No Army, Army With No State: Evolution of the Palestinian Authority Security Forces 1994–2018* (Washington: The Washington Institute for Near East Policy, 2018), 5.

¹⁶ *Prensipler Bildirgesi (Oslo I)*, 13 Eylül 1993, madde VIII.

¹⁷ *Kahire Antlaşması*, Ek-I Md. III.

28 Eylül 1995'te imzalanan ve Oslo II olarak bilinen "Batı Şeria ve Gazze Hakkında Geçici İsrail-Filistin Antlaşması"yla Filistin polis gücünün sorumluluk alanı genişliyor, sayısı artıyor, teşkilatına yeni birimler ekleniyordu. Bu antlaşmaya göre İsrail, Filistinlilerin çoğunlukta olduğu bölgelerden çekiliyor ve Batı Şeria; A, B ve C bölgelerine ayrılıyordu.¹⁸ A bölgesinde, İsrail güçlerinin çekilmesinin ardından FO "kamu düzeni ve iç güvenliğin" sağlanmasından sorumlu oluyordu.¹⁹ B bölgesinde FO, sadece Filistinliler için kamu düzeninin sağlanmasından sorumlu oluyor ve bu maksatla 25 yerleşim yerinde polis merkezi kurulması öngörülüyor; İsrail ise "İsraillileri korumak ve terör tehdidine karşı durmak maksadıyla güvenliğin genelinden sorumlu" oluyordu.²⁰ A ve B bölgeleri dışında kalan bölgeler ise C bölgesi olarak belirleniyor sivil ve askeri otorite tamamen İsrail'in sorumluluğuna bırakılıyordu.²¹ Oslo II'ye göre, kurulacak Filistin polis gücü; Sivil Polis, Toplum Güvenliği, İstihbarat, Acil Hizmetler ve Kurtarma, Önleyici Güvenlik ve Başkanlık Muhafız Kuvveti olmak üzere altı unsurdan oluşuyordu.²² Filistin polisinin sayısının ise 18000'i Gazze, 12000'i ise Batı Şeria'da olmak üzere 30000'i geçmemesi öngörülmüştü.²³

Oslo sürecinde kurulan Filistin polis gücünün amacı, antlaşma maddelerindeki ifadelerden de anlaşıldığı gibi, kamu düzeni ve toplum huzurunu sağlamaktı. Burada oluşturulmak istenen teşkilatın batılı bir devletteki polis teşkilatından farkı olmayacaktı. Ancak, her ne kadar Oslo II'de Filistin polis gücünü oluşturacak personelin normal emniyet görevlerini yapacaklarından bahsedilse de bu şekilde işlev görebilmeleri için gerekli eğitimin şekli ve niteliği konusunda bir hüküm yoktu.²⁴ Bundan dolayı ortaya çıkan yeni yapılanmanın geçmiş dönemin izlerini taşıması kaçınılmazdı. Nitekim eğitim eksikliği, maaşların yetersizliği gibi diğer bazı olumsuz etkenlerle bir araya gelince bu ilk dönem emniyet görevlileri arasında yolsuzluk, rüşvet, sivillere karşı orantısız güç kullanımı gibi gayri meşru işlere karışanların oranı yüksekti.²⁵

Oslo süreci döneminde gerçekleşen iki olayda FGG'nin tutumu o dönemki durumunu ortaya koyması açısından önemlidir. Arafat'ın Gazze'ye

¹⁸ *Oslo II Antlaşması*, 1995, md. XI, XII, XIII.

¹⁹ *Oslo II*, md. XIII; Ek-1, md. V.

²⁰ *Oslo II*, md. XIII; Ek-1, md. V.

²¹ *Oslo II*, md. XI, XII, XIII; Ek-1, md. V.

²² *Oslo II*, md. XIV; Ek-1, md. IV.

²³ *Oslo II*, md. XIV; Ek-1, md. IV.

²⁴ Gal Luft, "The Palestinian Security Services: Between Police and Army", *Middle East Review of International Affairs* 3, , no. 2 (June 1999): s.52; *Oslo II*, madde XIV; Ek-1, madde IV.

²⁵ Luft, "The Palestinian Security Services", 58.

gelişinin ardından Hamas ve Fetih arasında Oslo sürecinin başından bu yana var olan gerginlik daha da artmıştı.²⁶ Bu dönemde Hamas, İslami Cihad örgütüyle birlikte İsraili sivil hedeflere saldırılar düzenleyerek barış sürecine zarar verme gayretindeydi.²⁷ 18 Kasım 1994'te gerçekleşen ve "Kara Cuma" olarak bilinen olayda FO sivil polisinin açtığı ateş sonucu Gazze'de bir cami dışındaki 13 Hamas yanlısı gösterici ölmüştü.²⁸ Bu olay aynı zamanda, Hamas ile FO arasında doğrudan yaşanan ilk çatışmaydı.²⁹ 1996 yılında gerçekleşen ve "Tünel Ayaklanmaları" olarak bilinen olayda ise İsrail'in, Harem El-Şerif'teki Ağlama Duvarı olarak da bilinen Batı Duvarı'nın altında bir tüneli turistik amaçlar için açması sonrası başlayan şiddetli protesto gösterileri sırasında FGG'nin İSK askerlerine karşı gerçek mermi kullanması sonrasında kontrolden çıkan olaylarda 69 Filistinli ve 14 İsrail askeri ölmüştü.³⁰ Bu iki olay FGG'nin Oslo süreci döneminde henüz kurumsallaşma sürecinin çok başında olduğunu ve FKÖ yapısı altındaki mücadele yöntemlerinden tam olarak uzaklaşmadığını gösteriyordu. Bunu ifade ederken, Tünel Ayaklanmaları özelinde görüldüğü gibi, Filistinli güvenlik güçlerinin içinde çıktığı halkın yaşadığı travmadan kendisini soyutlamasının çok kolay olamayacağının sonraki yıllarda yaşanan olayların da gösterdiğini belirtmek gerekir. Ancak, ilerleyen yıllarda münferit olarak görülen olaylara karşın Tünel Ayaklanmalarındaki hadise de FGG'nin yaygın olarak olayların içinde yer alması kurumsal bir probleme işaret ediyordu.

Oslo süreci dönemindeki FGG'nin yapılanmasını ve karakteristik özelliklerini belirleyen faktörlerin başında Arafat gelmektedir. Filistin'in bağımsızlık mücadelesinin sembolü haline gelen Arafat 1950'lerin sonlarından itibaren Fetih örgütünün, 1969'tan itibaren de FKÖ'nün lideri konumundaydı. Bağımsızlık mücadelesi yürüten bir örgütten düzenli bir polis gücü meydana getirmek kolay değildi ancak o dönemki yönetimin önceliği de bu değildi. Zira, Arafat'ın daha çok kendi yönetiminin istikrarını sağlamak için belirli gruplar arasında denge politikası izlediğini gözlemlemek mümkündü. Luft'a göre Arafat, güvenlik güçlerini birbiriyle çok uyumlu olmayan heterojen bir komuta grubuyla idare ederek, uyumlu çalışan bir komuta grubunun kendisine oluşturabileceği tehdidi engellemiş oluyordu.³¹ Böylece, diğer grupların iktidarına karşı bir alternatif olmasının

²⁶ Zilber ve Al-Omari, *State With No Army, Army With No State*, 12.

²⁷ Zilber ve Al-Omari, *State With No Army, Army With No State*, 12.

²⁸ Zilber ve Al-Omari, *State With No Army, Army With No State*, 12.

²⁹ Zilber ve Al-Omari, *State With No Army, Army With No State*, 12.

³⁰ Zilber ve Al-Omari, *State With No Army, Army With No State*, 14.

³¹ Zilber ve Al-Omari, *State With No Army, Army With No State*, 8.

önüne geçerken gruplar arası sorunları çözerek istikrarı sağlayabilecek tek odak olarak da alternatifsiz olduğunu gösteriyordu. Arafat'ın kişisel karizmasının öne çıktığı bu yönetim tarzı kurumsallaşmayı engelliyordu. Kurumlararası iş birliğini sağlayacak mekanizmaların geliştirilememesi kaynak israfına ve verimsizliğe yol açarken; denetim ve gözetim görevini yapacak kurumların geliştirilememesi şeffaf ve hesap verebilir bir yönetimin kurulmasına engel oluyordu.³²

Bu dönemde kurumsallaşma sürecinin yavaş ilerlemesini, belki de FGG'nin günümüze kadarki gelişim sürecinin tümünü etkileyen, iki temel yaklaşım arasındaki çelişkiye bağlamak mümkündür. Tartir'in "devlet inşası ve özgürlük mücadelesi arasındaki çelişki" olarak tanımladığı ikileme göre "devlet inşası" yaklaşımı, geçici otoritenin 1967 sınırlarında 1999 yılı itibari ile devletleşmesine yönelik olarak FGG ve diğer sivil unsurların kurumsallaşma gayretlerini; "özgürlük mücadelesi" yaklaşımı ise FGG'nin, FKÖ çatısı altındaki Filistin Kurtuluş Ordusu'nun bir uzantısı olarak Filistin'in kurtuluşu için mücadelesini ifade ediyordu.³³

1.2 Ara Dönem / İkinci İntifada Dönemi (2000-2006)

Ariel Şaron'un bir grup askerle, 28 Eylül 2000'de, Kudüs'teki Harem-i Şerif'e girmesi ile başlayan ikinci intifada süresince görülen yaygın şiddet ortamı FGG'yi de etkisi altına almıştı. FGG, İSK ile Filistinliler arasında hergün yaşanan çatışmaların içinde doğrudan yer almasa da çoğu zaman çatışmaların başlamasına ve kontrolden çıkmasına engel olamıyordu.³⁴ İsrail ise kendisine yönelik Filistinli silahlı grupların gerçekleştirdiği saldırılardan FO'yu sorumlu tutuyordu.³⁵ Neticede 2002 yılına gelindiğinde, Batı Şeria'daki çatışmaların giderek artması sonucu İSK, 1967 yılından bu yana gerçekleştirdiği en büyük operasyonu başlattı.³⁶ İSK, Mart-Mayıs aylarında "Savunma Kalkanı (Defensive Shield)", ardından Haziran-Temmuz aylarında "Kararlı Yol (Determined Path)" adlı operasyonlarında doğrudan FO kurumları ve FGG'yi de hedef aldı. Operasyonlar sırasında FGG'nin bina, tesis, silah, araç ve gereçleri büyük zarar gördü; bazı yerlerde silah, mühimmat ve malzemeye İSK tarafından el konuldu.³⁷ Batı Şeria'nın Nablus, Cenin, Beytüllahim, Ramallah gibi büyük şehirlerinde şiddetli çatışmalar yaşanırken Arafat'ın Ramallah'taki karargâhı İSK tarafından

³² Tartir, "The Evolution and Reform of Palestinian Security Forces", 4.

³³ Tartir, "The Evolution and Reform of Palestinian Security Forces", 5.

³⁴ Zilber ve Al-Omari, *State With No Army, Army With No State*, 21.

³⁵ "Who Governs The West Bank? Palestinian Administration Under Israeli Occupation", *International Crisis Group Middle East Report No 32* (Amman/Brussels, 28 September 2004), 4.

³⁶ Süer ve Atmaca, *Arap – İsrail Uyuşmazlığı*, 110.

³⁷ "Squaring The Circle", 1.

kuşatıldı.³⁸ İsrail, daha önce FO'ya bıraktığı birçok yeri tekrar işgal ederek yüzlerce kontrol noktası kurdu ve yolları büyük taş bloklarla ulaşıma kapattı. 2002 yılı itibari ise 1949 yılında tesis edilen Yeşil Hat boyunca Batı Şeria ile arasına duvar inşa etmeye başladı.³⁹

İkinci intifada sırasında, 2000-2004 yıllarında yaşanan çatışmalarda 3000 kadar Filistinli, 1000 kadar da İsraili yaşamını yitirdi. İki taraf arasında Oslo II ile başlatılan “güvenlik iş birliği” süreci durdurulurken birçok devlet güvenlik alanında yaptığı yardımları azalttı veya durdurdu. Filistin'deki barış sürecinin ikinci intifada ile kesintiye uğraması, şiddetin sonlandırılması ve iki devletli çözümü esas alan bir barış sürecinin tekrar hayata geçirilmesi yönündeki uluslararası çabaları artırdı. Bu amaca yönelik olarak Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK)'nin 1397 sayılı kararıyla taraflara, “şiddete son vererek politik bir uzlaşma için tekrar görüşmelere başlama” çağrısında bulunuldu.⁴⁰

Bu yöndeki çabaların dikkat çekici yanı, devam eden şiddet ortamına katkıda bulunan nedenler arasında Filistin Otoritesi'nin silahlı gruplar üzerinde tam bir kontrol sağlayamaması ve Filistin güvenlik sistemindeki zafiyetlere dikkat çekmesidir. Nitekim ABD Başkanı George W. Bush, 24 Haziran 2002 tarihindeki açıklamasında Filistin'de “gücün hesap vermeyen birkaç kişinin elinde toplanmış olması” ve “yasama organının etkinliğinin ortadan kalkmasını” eleştiriyor ve “güçler ayrılığını esas alacak yeni bir anayasanın” getirilmesini öneriyordu.⁴¹ Filistin güvenlik kurumlarıyla ilgili olarak ise; “Filistinli liderlerin teröre karşı kararlı bir savaş vermedikçe ABD'nin Filistin Devleti'nin kuruluşuna destek vermeyeceği”, “bu savaşın ise ancak Filistin güvenlik kurumlarında gerçekleştirilecek bir reform” ile kazanılabileceğini belirtiyordu. Bush'a göre Filistin güvenlik sistemi, “hesap verebilir, sınırları açıkça belirlenmiş bir otorite ve tek bir emir komuta zincirine sahip olmalı”ydı.

Barış sürecinin tekrar başlaması yönünde çaba gösteren uluslararası girişimlerden biri de Rusya, Avrupa Birliği (AB), ABD ve Birleşmiş Milletler (BM)'nin 2002 yılında oluşturduğu ve “Dörtlü (Quartet)” olarak bilinen gruptu. “Dörtlü”, bakanlar düzeyinde yaptığı toplantılarda aldığı kararlarla sürece katkıda bulunmaya çalışırken, 30 Nisan 2003 tarihinde açıkladığı “Yol Haritası” belgesiyle kalıcı çözüm için yapılması gerekenleri

³⁸ Süer ve Atmaca, *Arap – İsrail Uyuşmazlığı*, 110.

³⁹ Süer ve Atmaca, *Arap – İsrail Uyuşmazlığı*, 116.

⁴⁰ BMGK'nın 1397 sayılı kararı, 12 Mart 2002.

⁴¹ George W. Bush, “President Bush Calls for New Palestinian Leadership”, 24 June 2002, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/06/20020624-3.html>, erişim: 28.04. 2019.

somutlaştırmıştı.⁴² Belge, kalıcı çözüme giden yolda her iki tarafın yapması gerekenleri safhalandırıyor, belirli hedefler koyuyor ve uyuşmazlığın 2005 yılında “nihai ve kapsamlı bir çözüme” kavuşturulmasını öngörüyordu. “Yol Haritası”na göre ilk etapta; “şiddet ve terörün sonlandırılması, Filistinlilerin yaşamının normalleştirilmesi ve Filistin kurumlarının inşa edilmesi” gerekiyordu.⁴³ FO’nun terör ve şiddete yol açan yapıları ve grupları ortadan kaldırabilmesi için ise güvenlik kurumlarının “yeniden organize edilmesi (rebuilt) ve odaklandırılması (refocused)” gerekliliğine işaret ediliyordu.⁴⁴ Bu amaca yönelik olarak ise; “Tüm Filistin güvenlik kurumlarının yetkili bir işişleri bakanına bağlı, üç unsurdan oluşacak şekilde organize edilmesi” ve “güçlü bir parlamenter demokrasi” ile “yetkili bir başbakanın yönetimindeki bir bakanlar kurulu”nun hayata geçirilmesi öneriliyordu.⁴⁵

“Yol Haritası”nda öngörülen düzenlemelerin, her ne kadar daha erken bir tarihte ilan edilmiş olsa da, Filistin’in “Değiştirilmiş Temel Yasa (Amended Basic Law)”sında yer aldığı görölmektedir. Buna göre; yeni bir Başbakanlık kurumu teşkil ediliyor, Bakanlar Kurulu (Council of Minister)’na “kamu düzeni ve iç güvenliği muhafaza etmek” görevi veriliyordu.⁴⁶ Böylece, 90’lı yıllar boyunca yasal bir çerçeveden yoksun olarak faaliyet gösteren Filistin güvenlik kurumları ilk olarak 2002’de kabul edilen Temel Yasa (Basic Law) ile yasal bir dayanağa kavuşuyor, 2003’teki değişiklikle de Başbakan ve Bakanlar Kurulu’nun sorumluluğu altına giriyordu.⁴⁷

İki taraf arasındaki görüşmelerin tekrar başlayabilmesi için yapılan uluslararası baskının sonuç vermesi ancak, 11 Kasım 2004’te hayatını kaybeden Arafat’ın yerine 09 Ocak 2005’te başkan sečilten Mahmud Abbas’ın Filistin yönetiminin başına geçmesiyle mümkün olabilmifitir. Uluslararası toplumda ılımlı olarak bilinen Abbas, 2003 yılının Mart ayında FO’nun ilk başbakanı olarak atandığında çözüm beklentisi artmıştı.⁴⁸ Ancak, aynı yılın Eylül ayında Abbas’ın Başbakanlıktan istifası üzerine görüşmelerin tekrar başlaması yönündeki beklentiler azalmış, devam eden şiddet ve gerilim

⁴² *A Performance-Based Road Map To A Permanent Two-State Solution To The Israeli-Palestinian Conflict*, 30 April 2003.

⁴³ *A Performance-Based Road Map*, 3.

⁴⁴ *A Performance-Based Road Map*, 3.

⁴⁵ *A Performance-Based Road Map*, 4.

⁴⁶ *Amended Basic Law*, Article 69-7, March 18, 2003, <https://www.palestinianbasiclaw.org/basic-law/2003-amended-basic-law>, erişim: 28.04.2019).

⁴⁷ Zilber ve Al-Omari, *State With No Army, Army With No State*, 84.

⁴⁸ Süer ve Atmaca, *Arap – İsrail Uyuşmazlığı*, 110.

barışa yönelik bir girişimi mümkün kılmamıştı. Abbas'ın başkan seçilmesinin ardından 2005 yılının Şubat ayında Mısır'ın Şarm El-Şeyh kasabasında bir araya gelen Ariel Şaron ve Mahmud Abbas şiddet eylemlerine son vermek konusunda anlaşarak bir anlamda ikinci intifadanın da sona erdiğini ilan etmiş oldular.⁴⁹ Antlaşmanın ardından İsrail 900 Filistinli tutukluyu serbest bıraktı ve bazı Filistin şehirlerinden çekileceğini açıkladı. Bu kapsamda, Gazze Şeridi'ndeki son İsrail askeri 12 Eylül 2005 tarihinde bölgeyi terk etmiştir.⁵⁰

Abbas'ın başkan seçilmesi ve İsrail'le barış sürecinin tekrar başlatılması konusunda uzlaşılmasının ardından İkinci İntifada nedeniyle ara verilen FGG'nin kurumsallaştırılması çabalarına tekrar dönüldüğü görülmektedir. Abbas; Arafat döneminin, "sahada bağımsız davranan belirli grupların hakimiyetinden kaynaklanan, düzensiz ve kuralsız güvenlik yapılanması"⁵¹nu dönüştürme göreviyle karşı karşıyaydı. Başkan seçilmesinin ardından yaptığı zafer konuşmasında da, yeni dönemin güvenlik yapılanmasında önceliğin güvenlik kurumlarının tek elden yönetimini sağlamak olduğunu belirtiyor, "tek yasa, tek ordu, tek otorite (one law, one gun, one authority)" politikasını hayata geçireceğine işaret ediyordu.⁵² Abbas, göreve başladıktan sonra bu yöndeki politikalarını hayata geçirmek üzere önemli adımlar attı: "Arafat dönemdeki yetersiz ve başarısız görülen bazı kurum amirleri ve şube müdürlerini görevden uzaklaştırdı; güvenlik güçlerinin faaliyetlerini ve subayların hak ve ödevlerini düzenleyen yeni bir yasa çıkardı; performansa dayalı yeni bir terfi sistemini uygulamaya koydu; güvenlik güçlerini, İçişleri Bakanlığına bağlı kuvvetler (Sivil Polis, Önleyici Güvenlik, Sivil Savunma), ulusal kuvvetler (Ulusal Güvenlik Kuvvetleri, Askeri İstihbarat, Deniz Polisi, Askeri İrtibat ve Başkanlık Muhafız Kuvveti) ve Genel İstihbarat, olmak üzere üç ana kuvvet altında topladı".⁵³

Yukarıda da belirtildiği gibi Abbas uluslararası kamuoyu tarafından şiddete daha mesafeli duran ılımlı bir lider olarak biliniyor, FGG'nin yeniden düzenlenmesi (reform) yönünde hem destekleniyor hem de teşvik ediliyordu. Nitekim ABD 2005 yılında, FGG'nin yeniden düzenlenme çalışmalarını desteklemek üzere ABD Dışişleri bakanlığı bünyesinde "ABD Güvenlik Koordinatörü [United States Security Coordinator (USSC)]" adı

⁴⁹ Süer ve Atmaca, *Arap – İsrail Uyuşmazlığı*, 114.

⁵⁰ Zilber ve Al-Omari, *State With No Army, Army With No State*, 26.

⁵¹ Zilber ve Al-Omari, *State With No Army, Army With No State*, 26.

⁵² Tartir, "The Evolution and Reform of Palestinian Security Forces", 9.

⁵³ "Squaring The Circle", 2 (dipnot 14).

altında bir birim kurarak başına da bir korgeneral atadı.⁵⁴ 2006 yılında ise AB, Filistin polisini desteklemek üzere Ramallah'ta "AB Filistin Polisini Desteklemek İçin Koordinasyon Ofisi [The European Union Coordinating Office for Palestinian Police Support (EUPOL COPPS)]"ni kurdu.⁵⁵

Filistin güvenlik kurumlarıyla ilgili bütün bu iyileştirme, yeniden düzenleme ve organize etme çabalarına rağmen tarihsel süreçlerin yarattığı bazı tarihsel ve sosyolojik gerçeklerin etkilerini ortadan kaldırmak ve yarattıkları tahribatı kısa sürede düzelterek, meşru güvenlik güçlerini hakim güç haline getirmek mümkün olmuyordu. Nitekim, İsrail'in hukuk dışı işgali sürdürmesi, Filistin karşısında sahip olduğı orantısız gücü sivil halka ve FGG'ye karşı kontrolsüzce kullanması, uluslararası toplumun bu durum karşısında çoğı zaman tepkisiz ve büyük oranda etkisiz kalması şiddeti ve silahlı mücadeleyi yegane yöntem olarak gören grupların halk nezdindeki itibarını artırıyordu. Birinci intifadanın başladığı yıl 14 Aralık 1987'de Gazze'de kurulan Hamas, Mısır'daki Müslüman Kardeşler örgütünün bir uzantısı olarak İsrail'in intifadaya neden olan politikalarının sonucu olarak ortaya çıkmıştı. Laik yanı ağır basan FKÖ'nün karşısında siyasal İslam'ı temel alan politikalarıyla bir alternatif olarak halkın desteğini kazandı. Hastane, okul, aşevi yaptırmak gibi özellikle yoksul kesime yönelik sosyal hizmet ağırlıklı faaliyetlerinin⁵⁶ yanında güvenlik alanındaki organize yapısı halk nezdindeki güvenilirliğini daha da artırıyordu.⁵⁷ Hamas, ana iskeletini Fetih ve FKÖ'nün oluşturduğı FO karşısında ciddi bir siyasal seçenek oluşturduğunu, Ocak 2006'da yapılan Filistin Yasama Meclisi seçimlerinde 132 sandalyeden 76'sını alarak kazandığı seçim zaferiyle gösterdi.

Hamas'ın seçim galibiyeti, Abbas'ın bir yıl önce başlattığı ve yabancı devletlerin desteklediğı yeni güvenlik doktrinin uygulanmasına yönelik faaliyetlerin durmasına, güvenlik yaklaşımlarının yeniden gözden geçirilmesine neden oldu.⁵⁸ Yabancı devletler yardımın devam etmesinin koşulu olarak FO hükümetinin "İsrail'i tanımasını; şiddete başvurmama prensiplerine, önceki antlaşma ve mutabakatlar"a bağı kalacağını ilan etmesini şart koşuyordu.⁵⁹ Hamas hükümetinin yabancı yardımlardan yoksun kalmasının yanı sıra, "devlet bürokrasisine ve güvenlik güçlerine

⁵⁴ Jim Zanotti, "U.S. Security Assistance to the Palestinian Authority", *CRS Report for Congress*, 8 January 2010, 7.

⁵⁵ Tartir, "The Evolution and Reform of Palestinian Security Forces", 9.

⁵⁶ Süer ve Atmaca, *Arap – İsrail Uyuşmazlığı*, 112.

⁵⁷ Tartir, "The Evolution and Reform of Palestinian Security Forces", 10.

⁵⁸ Tartir, "The Evolution and Reform of Palestinian Security Forces", 10.

⁵⁹ Zilber ve Al-Omari, *State With No Army, Army With No State*, 27-28.

Fetih unsurlarının hâkim olmasından kaynaklanan sıkıntılar Filistin⁶⁰ ve Gazze’de kısa süre sonra bir yönetim krizinin meydana gelmesine neden olacaktı. Nitekim Abbas güvenlik kurumları üzerindeki kontrolü kaybetmemek için tedbirler alırken⁶¹ Hamas da Gazze’de hem sivil hem askeri açıdan kendisine bağlı unsurları organize ederek bir anlamda alternatif/yedek bir devlet yapılanması için zemin oluştuyordu.⁶² Hamas ve Fetih arasındaki devlet kadrolarında yaşanan çatışma kısa sürede sokaklarda yaşanan sıcak çatışmaya dönüştü.⁶³ İki taraf arasında yaşanan gerginlik ve çatışmalar Temmuz 2007’de Hamas’ın FO güvenlik güçlerini Gazze’den çıkararak bölgeye tamamen hakim olmasına⁶⁴; Abbas’ın da 15 Haziran 2007’de Batı Şeria’da Hamas hükümetini görevden alarak olağanüstü hal ilan etmesine kadar devam etti. Böylece Filistin’de, günümüze kadar devam eden, Gazze’de Hamas’ın, Batı Şeria’da da FO’nun iktidarda olduğu ikili bir yapı oluşuyordu.

1.3 Son Dönem FGG / Yeniden Yapılanma Dönemi (2007-2019)

Abbas, Hamas hükümetini görevden aldıktan sonra yerine kurulan kriz hükümetinin başına Salam Fayyad’ı getirdi. Fayyad’ın başbakan olarak atanmasıyla birlikte hem Filistin güvenlik kurumları hem de Filistin siyaseti için yeni bir dönem başlıyordu.⁶⁵ Fayyad’ın önündeki öncelikli sorunlar, Hamas yönetiminin toplum içinde ve devlet bürokrasisindeki kalıntılarıyla mücadele ile silahlı gruplar arasındaki çatışma ortamının kaynaklanan otorite boşluğu ve kaotik durumun ortadan kaldırılmasıydı.⁶⁶ Ayrıca, FO güvenlik güçlerinin İkinci İntifada ve Gazze’deki çatışmalara sırasında gösterdiği performans⁶⁷, altı yıl aranın ardından 2005’te başlatılan yeniden düzenlenme çalışmalarına hızla tekrar başlanması gerekliliğini ortaya koymuştu. Bu nedenle Fayyad’ın öncelikli gündem maddelerinden biri de

⁶⁰ “Palestinians, Israel, And The Quartet: Pulling Back From The Brink”, *International Crisis Group Middle East Report No 54* (Amman/Brussels, 07 June 2006), i.

⁶¹ Zilber ve Al-Omari, *State With No Army, Army With No State*, 28.

⁶² Tartir, “The Evolution and Reform of Palestinian Security Forces”, 10-11.

⁶³ Bu çatışmalarda 2006 yılında 260, 2007’nin ilk yarısında ise 400 Filistinli hayatını kaybetmişti (Zilber ve Al-Omari, *State With No Army, Army With No State*, 28-29).

⁶⁴ Zilber ve Al-Omari, *State With No Army, Army With No State*, 29. Zilber and Al-Omari’ye göre Hamas’ın Gazze’de FO güvenlik güçlerine karşı elde ettiği başarı iki nedene bağlanabilir: Hamas’ın İsrail’e karşı verdiği silahlı mücadelede edindiği tecübeler; İran ve Katar’ın Hamas’a sağladığı teçhizat, eğitim ve mali destek. Yazarlara göre Hamas’ın İran ve Katar’dan aldığı destek, ABD ve müttefiklerinin FO’ya sağladığı destekten çok fazlaydı (30).

⁶⁵ Tartir, “The Evolution and Reform of Palestinian Security Forces”, 11.

⁶⁶ Zilber ve Al-Omari, *State With No Army, Army With No State*, 38-39.

⁶⁷ Zilber ve Al-Omari, *State With No Army, Army With No State*, 30.

Filistin güvenlik güçleri / kurumlarının yeniden yapılandırılması oldu.⁶⁸ Fayyad'ın bu amaca yönelik olarak izlediği politika şu esaslara dayanıyordu: "Güvenlik güçlerinin demokratik gözetim mekanizmalarının geliştirilmesi; güvenlik kurumları için hukuki ve kurumsal bir çerçevenin oluşturulması; güvenlik güçlerinin profesyonelliğinin ve operasyonel etkinliğinin artırılması; güvenlik güçlerini mali açıdan destekleyecek sürdürülebilir bir yapının geliştirilmesi; hesap verebilir, demokratik bir hükümet sisteminin güçlendirilmesi; intifada döneminin, kayıt dışı silah edinme ve kullanma gibi, gayri meşru ve gayri hukuki uygulamalarının ortadan kaldırılması."⁶⁹

Fayyad'ın bu politikalarının genel karakteri yabancı devletlerin özellikle de batılı devletlerin desteğini kazanmayı amaçladığını göstermektedir. Böylece Batı Şeria'da istikrar ve düzeni sağlamak için gerekli mali desteği sağlarken barış sürecinin tekrar canlandırılabilmesi ve Filistin'in bağımsızlığı için uygun zemini de hazırlamış olacaktı. Bir görüşe göre; "gerek devlet idaresinde gerekse güvenlik alanında yapılacak reformlar uluslararası toplum ve İsrail'in güveninin kazanılmasını sağlayarak İsrail'in, bağımsız bir Filistin devletine karşı ileri sürdüğü önemli bir tezi çürütecek ve bağımsız Filistin devletinin yolunu açacak"tı.⁷⁰ Ancak Filistin topraklarında bu tür reform hareketleri her zaman, işgal kuvvetleri olarak tanımlanan İsrail ve onun destekçisi olarak görülen ABD ve batıyla iş birliği yapmak suçlamasıyla yaftalanma tehlikesi taşıyordu. İşin zorluğu da, bir yandan halkın büyük çoğunluğunun katıldığı Filistin'in bağımsızlığı yönündeki grup ve hareketlerin desteğini almaya çalışırken; diğer taraftan nihai hedefe ulaşmayı sağlayacak gerçekçi politikaların arasındaki dengenin sağlanmasıydı. Nitekim Fayyad dönemi politikaları değerlendirildiğinde de halkın refahını ve güven içerisinde yaşamasını sağlayacak kurumların geliştirilmesi yönünde somut ilerlemeler kaydedilmekle birlikte Filistin bağımsızlık mücadelesinin ve direniş hareketinin büyük zarar gördüğü yönüne görüşler bulunmaktadır.⁷¹ Hatta, bu tür yaklaşımları daha da ileri götürerek, Fayyad'ın yürüttüğü reform politikalarının ve bu çerçevede FGG'nin etkinliğinin artmasının Filistin halkının yaşam kalitesinin ve güvenliğinin artmasına değil, direniş hareketlerini pasif hale getirmek

⁶⁸ Fayyad, "Önce Batı Şeria" şeklinde sloganlaştırdığı politikalarını şu esaslara dayandıracağını ilan etmişti: Silahlı gücün sadece FO güvenlik güçlerinin yetki ve otoritesi altında olması (monopoly of violence); gelecekteki bir Filistin devletinin kurumsal alt yapısını oluşturacak şekilde neoliberal politikaların izlenmesi (Tartir, "The Evolution and Reform of Palestinian Security Forces", 11).

⁶⁹ Tartir, "The Evolution and Reform of Palestinian Security Forces", 11.

⁷⁰ "Squaring The Circle", 5.

⁷¹ Tartir, "The Evolution and Reform of Palestinian Security Forces", 14.

suretiyle, İsrail'in güvenliğinin artmasına ve işgalini sürdürmesine neden olduğu ileri sürülmektedir.⁷²

Bununla birlikte Fayyad'ın, 2013 yılında görevden alınana kadar, FO güvenlik güçlerinin yeniden yapılandırılması çalışmalarıyla paralel olarak hem Hamas altyapısının ortadan kaldırılması hem de Batı Şeria'da kamu düzeninin sağlanmasına yönelik yürüttüğü politikaların başarılı olduğu söylenebilir.⁷³ Fayyad'ın devlet bürokrasisi ile birlikte politik alanda yürüttüğü reform çalışmalarının önemli bir bileşenini oluşturan güvenlik kurumlarına yönelik, uluslararası toplumun desteğini alarak, yürüttüğü çalışmaları, "dağınık, parçalı milis yapıların bir araya getirilmesinden oluşan FO güvenlik güçlerini birbiriyle uyumlu profesyonel bir yapıya dönüştürebilecek bir süreci başlatmıştı".⁷⁴

Fayyad döneminde kurumsallaşmaya yönelik başlatılan çalışmalar 2013 sonrasında hız kaybetse de FGG'nin günümüze kadar profesyonelleşme yolunda yavaş ta olsa ilerleme kaydeden, disiplinli bir yapı görünümü vermektedir.⁷⁵ Oslo süreci ile başlayan, Abbas ve Fayyad döneminde hızlanan, 2013'ten günümüze yavaşlamakla birlikte devam eden bu sürekliliğin ardında birkaç tali etken bir de ana etken sayılabilir. Tali etkenler olarak; yabancı, özellikle de batılı devletlerin desteği, kamu düzeninin sağlanması yönündeki politik irade, İsrail'le güvenlik alanında yürütülen iş birliği ve koordinasyon ve silahlı gruplara karşı yürütülen mücadele sayılabilir. Ana etkenin ise; İsrail'le görüşme sürecini başlatmış olsa da silahlı mücadeleyi ve bu mücadeleyi politik bir yöntem olarak benimseyen gruplarla irtibatını hiçbir zaman koparmayan Arafat'a karşı Abbas'ın şiddeti bir politika aracı olarak görmekten uzak duran yaklaşımı olduğu söylenebilir.⁷⁶ FGG'nin kurumsallaşmasını olumlu etkileyen bu tutumun Filistin kamuoyunda yeteri kadar destek görmese de batılı, özellikle de AB üyesi ülkelerin büyük desteğini gördüğü ifade edilebilir.

FGG'nin Batılı ülkelerin de desteğiyle devam eden gelişme sürecini olumsuz etkileyen etkenlerden biri de yasal düzenlemelerde yaşanan problemlerdir. Hamas'ın Gazze, FO'nun da Batı Şeria'da hâkim olması sonucu oluşan ikili yapı sonrası Filistin Yasama Meclisi toplanamamıştır. Bu durum, 2007'den günümüze FGG'nin yasal mevzuatının yasalar yerine Başkanlık genelgeleriyle düzenlenmesi zorunluluğunun getirmiştir.⁷⁷ Abbas

⁷² Tartir, "The Evolution and Reform of Palestinian Security Forces", 14.

⁷³ Zilber ve Al-Omari, *State With No Army, Army With No State*, 40.

⁷⁴ Zilber ve Al-Omari, *State With No Army, Army With No State*, 40.

⁷⁵ Zilber ve Al-Omari, *State With No Army, Army With No State*, 38.

⁷⁶ Zilber ve Al-Omari, *State With No Army, Army With No State*, 38.

⁷⁷ Zilber ve Al-Omari, *State With No Army, Army With No State*, 85.

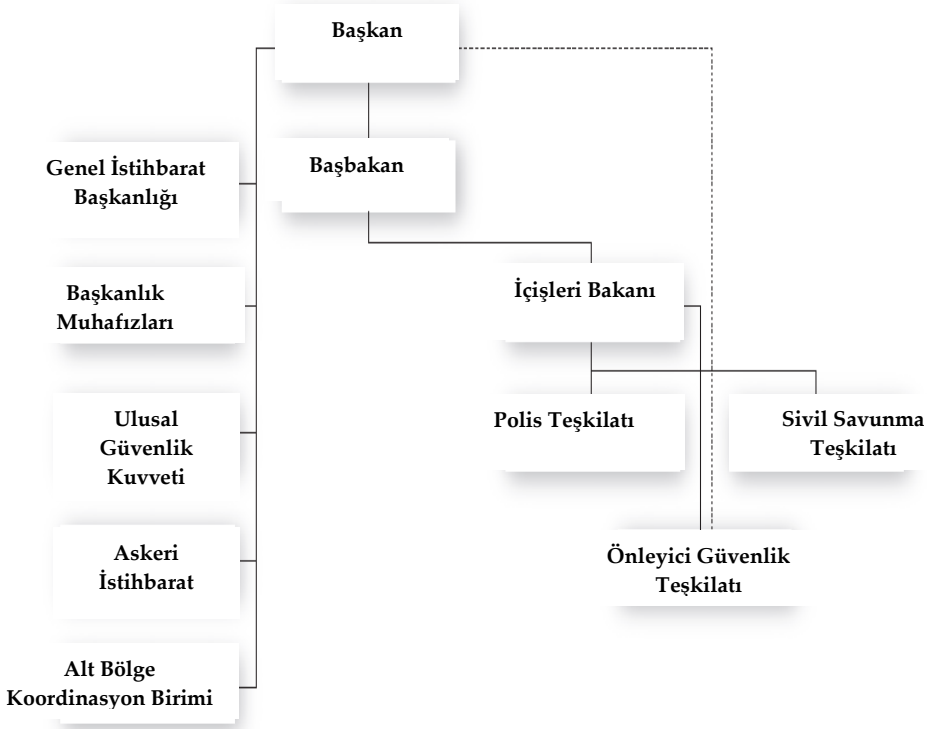
dönemi FGG'sinin, bu şekilde, yasal düzenlemelerden yoksun kalması meşruiyet sorununu gündeme getirmekle birlikte başkanlık genelgeleriyle alınan tedbirlerin gelişme sürecinin devamlılığını ve istikrarını sağlayan etkenlerden olduğu söylenebilir.

2. FGG'nin Kuvvet Yapısı⁷⁸

FGG'nin teşkilat yapısı; işleri bakanına bağlı unsurlarla, doğrudan başkana bağlı unsurlardan oluşmaktadır (Şekil-1). Doğrudan başkana bağlı olarak görev yapan unsurlar, *Genel İstihbarat Başkanlığı*, *Başkanlık Muhafızları*, *Ulusal Güvenlik Kuvveti*, *Askeri İstihbarat*, *Bölge Koordinasyon Birimi*; işleri bakanına bağlı olarak görev yapan unsurlar ise, *Polis Teşkilatı*, *Sivil Savunma Teşkilatı* ve *Önleyici Güvenlik Teşkilatı*'ndan oluşmaktadır. Ayrıca, FGG'nin sevk ve idaresinde görev alan başkanlık ve işleri bakanlığına bağlı karargâh unsurları ile kuvvet hazırlama ve oluşturma faaliyetlerini yürüten merkezi ajans ve komisyonlar ve eğitim kurumları bulunmaktadır.⁷⁹ FGG'nin yaklaşık toplam mevcudu 31.000'dir.

⁷⁸ FGG'nin günümüzdeki kuvvet yapısı ile bilgiler yazarın 2015-2016 yıllarında bölgedeki görevi sırasındaki gözlemlerine ve Zilber ve Al-Omari, *State With No Army, Army With No State*, 48-55'deki bilgilere dayanmaktadır.

⁷⁹ Bu kurumların en önemlilerinden birisi 2007'de kurulan ve faaliyetlerini Ramallah'ta sürdüren Genel Askeri Eğitim Komisyonu [General Military Training Comission (GMTC)]'dur. FGG'nin profesyonelleşmesi, etkinliğinin artırılması ve yeteneklerinin geliştirilmesine yönelik eğitim faaliyetlerini planlamakta ve icra etmektedir. Bünyesinde çeşitli karargâh şubeleriyle birlikte Merkezi Eğitim Kurumu [Central Training Institute (CTI)] ve Filistin Subay Akademisi [Palestinian Officers Academy (POA)] bulunmaktadır. Her iki eğitim kurumu da Eriha'dadır.

Şekil-1: FGG Teşkilat Yapısı

2.1 Başkana Bağlı Unsurlar

İstihbarat Başkanlığı (*General Intelligence Service, المخابرات العامة*), FGG'nin temel istihbarat birimidir. Karşı casusluk da dâhil olmak üzere FO'nun dış istihbarat işlerini yürütmektedir. Faaliyetlerini Filistin'in dışında yürüttüğü gibi Batı Şeria'da ve İsrail'in içinde de yürütmektedir. Yönetime muhalif kesimlere yönelik istihbarat faaliyetinde bulunduğu bilinmektedir. 3200 civarında personelin görev yaptığı İstihbarat Başkanlığı'nın Arap ülkelerinin istihbarat birimleri özellikle de CIA ile yakın ilişkisi bulunduğu bilinmektedir.⁸⁰

Başkanlık Muhafızları (*Presidential Guard, الحرس الرئاسي الفلسطيني*); başkanı, diğer üst düzey devlet görevlilerini, başkanlık yerleşkesini, diğer kritik altyapı tesis ve kurumları korumakla yükümlüdür. Başkanlık Muhafızları ayrıca ülkeye gelen yabancı üst düzey devlet yetkililerini koruma görevini

⁸⁰ Zilber ve Al-Omari, *State With No Army, Army With No State*, 51.

yerine getirdiği gibi kritik terörle mücadele ve yakalama operasyonlarında da görev almaktadır. Dört tabur şeklinde teşkil edilen Başkanlık Muhafızları yaklaşık 2700 kişiden oluşmaktadır. Karargâh ve birlikleri Ramallah, Beytullahim ve Eriha'da konuşlanmıştır.

Ulusal Güvenlik Kuvveti (National Security Force, قوات الأمن الوطني الفلسطيني), FGG'nin ana unsurunu oluşturmaktadır. Görevi, toplumsal asayiş ve düzenin sağlanmasında kolluk kuvvetlerine destek sağlamaktır. Bu yönüyle, Türkiye'de iç güvenlik harekâtında görev alan jandarma komando birliklerine benzemektedir. Düzenli ordu ile jandarma arasında bir teşkilatlanma ve çalışma şeklinin olduğu söylenebilir. Bir kolluk kuvveti gibi yakalama, arama görevi olmamakla birlikte toplumsal olaylara müdahale⁸¹ ve belirli bölgelerde devriye görevleri icra edebilmektedir. Askeri tarzda teşkilatlanmış olması, faaliyetlerini askeri usullere göre yürütmesi, askeri üniforma ve işaretlerini taşımaları nedeniyle çoğu Filistinli tarafından ileri de kurulacak Filistin ordusunun öncüsü olarak görülmektedir.⁸² Dokuz taburdan oluşan Ulusal Güvenlik Kuvveti 10500 kişilik bir mevcuda sahiptir.

Askeri İstihbarat (Military Intelligence, المخابرات العسكرية), FGG'nin iç istihbaratını yürüten birimdir. FGG personelinin terörizmle ve yabancı devletlerle ilişkisini araştırmakta ve gerekli soruştırmaları yapmaktadır. Aynı zamanda bazı FGG karargâhının güvenliğini sağlamaktan da sorumludur. Askeri İstihbarat yaklaşık 1700 kişiden oluşmaktadır.

Alt Bölge Koordinasyon Birimi [(ABKB), District Coordination Office, مكتب تنسيق المنطقة], İsrail ve Filistin arasındaki güvenlik koordinasyonunu sağlamaktan sorumludur. FGG'nin "A" bölgesi dışında yürüttüğu faaliyetler ile İSK'nın "A" bölgesi içinde yürüteceği operasyonel faaliyetler ABKB tarafından koordine edilmektedir. Batı Şeria genelinde toplam sekiz ABKB bulunmaktadır. Başında binbaşı, yarbay rütbesinde bir subayın bulunduğu BKB'ler 30 kişiden oluşmakta, toplam mevcutları 260'ı bulmaktadır.

2.2 İşişleri Bakanına Bağlı Unsurlar

Filistin Polisi [(Mavi Polis), Civil Police, الشرطة المدنية الفلسطينية]; suçla mücadele, kamu düzeninin sağlanması, trafiğin düzenlenmesi gibi normal polis görevleri icra etmektedir. Ayrıca, Filistin hapishanelerinin işletilmesinden sorumludur. Bünyesindeki Özel Polis Kuvveti (Special Police Force) ile toplumsal olayların bastırılmasında da görev almaktadır.

⁸¹ Bu yönü Türkiye'deki Silahlı Kuvvetler birliklerinin icra ettiği kolluk kuvvetlerinin toplumsal olaylarda desteklenmesi (KOKTOD) görevlerine benzemektedir (Yazarın notu).

⁸² Zanotti, "U.S. Security Assistance to the Palestinian Authority", 13.

Filistin sorumluluk bölgesinde bulunan on valilikte yaklaşık 8000 polis görev yapmaktadır.

Sivil Savunma Teşkilatı (Civil Defence, الدفاع المدني الفلسطيني), doğal afet ve felaket durumlarına karşı ilk müdahale görevini yerine getirmektedir. Yangınla mücadele, arama ve kurtarma görevleri de bulunmaktadır. İnsani ve sivil boyutu ön planda olduğu için İsrail’le iş birliğinin en üst seviyede yürütüldüğü FGG unsurudur. Yaklaşık 1200 civarında aktif çalışan personeli, 3000 de ihtiyat personeli bulunmaktadır.

Önleyici Güvenlik (Preventive Security Organization, الأمن الوقائي), Filistin Otoritesi yönetimine karşı yürütülebilecek örgütlü ve bireysel terör faaliyetlerine karşı istihbarat ve önleyici güvenlik görevlerini yürütmektedir. Son dönemde faaliyet alanı Batı Şeria’daki İslami Cihat ve Hamas unsurlarını zayıflatmak ve ortadan kaldırmak üzerinde yoğunlaşmıştır. Önleyici Güvenlik birimleri tarafından işletilen “gözaltı ve tutuklama merkezleri” bulunmaktadır. Yaklaşık 3400 civarında personeli bulunmaktadır.

3. FGG-İSK İş birliği

İki tarafın meşru silahlı güçlerinin iş birliği yöntem ve usulleri Oslo II Antlaşması’nda düzenlenmiştir.⁸³ Genel olarak “Güvenlik İş birliği (Security Cooperation)” olarak adlandırılan yapı, en üstte “Ortak Güvenlik Hedefleri için Müşterek Koordinasyon ve İş birliği Komitesi (Joint Coordination and Cooperation Committee for Mutual Security Purposes)”; onun altında Gazze ve Batı Şeria’da birer tane olacak şekilde “Müşterek Bölge Güvenlik Komiteleri (Joint Regional Security Committees)” ve Gazze’de iki, Batı Şeria’da sekiz tane olacak şekilde “Alt Bölge Koordinasyon Birimi (District Coordination Offices)”nden oluşmaktadır. Müşterek Koordinasyon ve İş birliği Komitesi’nin direktif ve planlamaları⁸⁴ ve Müşterek Bölge Güvenlik Komiteleri’nin gözetim ve nezaretinde sahadaki cari koordinasyon Alt Bölge Koordinasyon Birimleri (ABKB) tarafından yürütülmektedir. ABKB’ler, her iki tarafın güvenliğini ilgilendiren veya etkileyen olayları koordine etmekten ve karşılıklı olarak bilgilendirmekten sorumludur. Ayrıca ABKB’ler, her iki tarafın güvenliğini sağlamak üzere Oslo II uyarınca kurulan “ortak devriye (joint patrol)” ve “Ortak Mobil Birlik (Joint Mobile Units)”lerin faaliyetlerini de koordine etmekten sorumludur.

⁸³ Oslo II, 1995, md.XII ve Ek-I, md.III.

⁸⁴ İki taraf arasındaki antlaşmaların uygulanması ve karşılıklı faaliyetlerin koordinasyonu için Oslo I, md. X ile kurulan “İsrail-Filistin Ortak İrtibat Komitesi (The Joint Israeli-Palestinian Liaison Committee)” “Güvenlik İş birliği” politikalarını belirleyen ve anlaşmazlıkları karara bağlayan en üst seviye organdır (Yazarın notu).

Prensipier Bildirgesi ile başlayan barış sũrecinin sağlık bir zeminde yũrũmesi için oluşturulan iş birliği ve koordinasyon mekanizmasının, Oslo II'yle birlikte gũvenlik alanını da kapsayacak şekilde genişletildiği gũrũlmektedir. Yıllardır birbirine karşı mũcadele yũrũtmũ tarafların imzaladığı antlaşmanın uygulamaya konmasının kolay olmayacağını ȳngȳrmek zor değildir. Nitekim, ikinci intifada sũrecinde ‘‘gũvenlik iş birliği’’ sũrecinin durdurulduğu gũrũlmektedir. Ayrıca, gũnũmũze kadar gelen sũrete nihai ȳzũme varılamamış olması da bunu ortaya koymaktadır. Ancak, gũvenlik alanındaki iş birliğinin siyasi alana gȳre daha istikrarlı ve belirli bir sũreklilik içerisinde yũrũtũldũęu dikkat çekmektedir. Taktik ve teknik dũzeyde bakıldığında bunda batılı ũlkelerin desteğini alan FGG’nin İSK ile gũvenlik alanındaki hedefler ve bu hedeflere ulaşmak konusunda yȳntemler konusunda birlikte alışabilmeklerinin etkili olduğu gũrũlmektedir

FGG’nin Filistin toplumunun gũvenlięi ve refahını sağlamak için yũrũttũęũ faaliyetler İSK ile iş birliğini içerdiği ȳlũde halk nezdinde yarattığı algı bakımından bir açmazı da içinde barındırmaktadır. Bir taraftan bir antlaşma çerçevesinde ortak yũrũtũlmek zorunda olunan faaliyetler, yani iş birliği; diğer taraftan halkın ‘‘işgalci ile iş birliği’’ yapıldığı, yani ‘‘işbirlikçi’’ algısı bu amazın ana nedenidir. Zira, İsrail’in fiilen ve uluslararası hukuk açısından da işgalci konumunda olması onunla ortak faaliyet yũrũten her kişi ve kurumun ‘‘işgalin amaçlarına hizmet etmek’’le etiketlenmesine neden olmaktadır. İsrail’in Filistin egemenliğindeki bȳlgelerde yũrũttũęũ operasyonel faaliyetler, ȳzellikle de; hukuk dışı ev baskınları, gȳzaltı ve tutuklamalar, ateşli silahların orantısız kullanımı, suçluların ailelerinin evlerinin yıkılması gibi uygulamalar Filistin halkındaki bu algıyı gũlendirmektedir. Ŭst dũzey Filistinli gũvenlik yetkililerine gȳre FGG’nin gȳrevini daha iyi yapabilmesi için İsrail’in bu tũr uygulamalara son vermesi gerekmektedir.⁸⁵ Zira, İSK’nın hukuk dışı uygulamalarında FGG’nin de payı olduğu algısı, FGG’nin halktan aldığı desteğin ve halk nezdindeki gũvenirlięinin dũřmesine neden olmaktadır. Ancak İSK uzunca bir sũredir, İsrail’in gũvenlięine yȳnelik bir tehdit tespit ettiğinde her tũrlũ araç ve yȳntemi kullanarak tehdidi ortadan kaldırma, diğer bir deyişle sũrekli varlık gȳstermektense ihtiyaç olan her durumda varlık gȳsterme yȳntemini uygulayarak⁸⁶ ‘‘gũvenlik iş birliği’’ uygulamalarının dışına çıkmaktadır.

⁸⁵ ‘‘Squaring The Circle’’, 19.

⁸⁶ ‘‘Squaring The Circle’’, 20.

İsrail tarafının hukuk dışı uygulamalarına ve bunun Filistin kamuoyunda yarattığı olumsuz algıya rağmen Filistin yönetiminin İsrail tarafıyla “güvenlik iş birliği ve koordinasyonu”na bağlı kaldığı görülmektedir. Konjoktürel olarak Filistinli yöneticilerin zaman zaman “güvenlik iş birliği”nin durdurulacağı yönünde açıklamaları olmaktadır.⁸⁷ Ancak, bu açıklamaların fiilen uygulamaya geçirilemediği veya geçirilmediği görülmektedir. Filistin yönetiminin bu politikasının arkasında yatan nedenlerden birinin, antlaşma koşullarına uygun davranarak batılı ülkelerin desteğinin devam etmesini sağlamak olduğu ifade edilebilir. Diğer bir nedenin ise, silahlı mücadeleyi bir politika aracı olarak benimseyen Hamas ve İslami Cihad gibi örgütlerle daha etkin mücadele edebilmek için İsrail’le “güvenlik iş birliği”ne duyulan ihtiyaç olduğu söylenebilir. Zira radikal örgütlerin, halkın işgale karşı tepkisini istismar ederek yeni bir “intifada”yı başlatma ve ardından meydana gelebilecek anarşik ortamdan istifade ederek Batı Şeria’da kontrolü ele geçirme ihtimalinin FO’ya yönelik ciddi bir güvenlik riski olarak değerlendirildiği anlaşılmaktadır.

Radikal örgütler konusunda İsrail’in de FO ile benzer risk değerlendirmelerine sahip olduğu görülmektedir. Bu nedenle, hem kamu düzeninin sağlanması hem de silahlı gruplarla mücadele konusunda İSK ile FGG’nin iş birliğinin devamında kendi ulusal güvenliği açısından fayda gördüğü söylenebilir. Ayrıca, kamu düzeninin sağlanması ve FGG’nin toplumsal olayları kontrol edebilecek bir güce sahip olması İSK’nın Batı Şeri’daki varlığını azaltarak birliklerini başka bölgelere kaydırmasına ve kaynak tasarrufu sağlamasına olanak sağlamaktadır.⁸⁸ Bununla birlikte, İSK’nın Batı Şeria’da kontrolü tamamen FGG’ye bıraktığını söylemek doğru olmaz. İSK, operasyonel yeteneklerini sahada bulundurmakta, kritik terör operasyonlarını kendi birlikleriyle icra etmektedir.⁸⁹ FGG’nin operasyonel faaliyetleri ve hareket kabiliyeti ise belirli ölçülerde sınırlandırılmaktadır.⁹⁰ Dörtlü’nün 2015 yılındaki bir raporuna göre FGG Batı Şeria’daki yolların

⁸⁷ Avı Issacharoff and Toi Staff, “In first, Abbas halts security cooperation meetings with Israel”, 23 July 2017, <https://www.timesofisrael.com/abbas-cancels-security-cooperation-meetings-with-israel/>, erişim: 31.05.2019. Abbas’ın açıklamaları sonrası “güvenlik iş birliği” toplantıları üst seviyelerde belirli bir süre durdurulsa da sahadaki fiili iş birliği devam etmiştir (Zilber ve Al-Omari, *State With No Army, Army With No State*, 79).

⁸⁸ “Squaring The Circle”, 17.

⁸⁹ Zanotti, “U.S. Security Assistance to the Palestinian Authority”, 31.

⁹⁰ Zanotti, “U.S. Security Assistance to the Palestinian Authority”, 31.

%40'ında hareket kabiliyetine sahipken yaklaşık 300.000 Filistinli'ye de güvenlik hizmeti ulaştıramıyordu.⁹¹

4. FGG'ye Verilen Yabancı Devlet Desteği

Filistin sorunu uzun yıllardır dünya kamuoyunun gündemindedir. Bu süreçte, İsrail'in hukuk dışı uygulamaları ve işgal politikası Filistin halkına karşı bir sempati oluşturmuş, birçok devlet ve uluslararası kuruluş Filistin'i aynı ve nakdi yardımlarla desteklemiştir. Yardımların bir kısmı insani saiklerle olmakla birlikte önemli bir kısmının bölgede nüfuz politikası güden devletler tarafından siyasi amaçlarla yapıldığı bilinmektedir. Filistin yönetimi, yabancı devletlerin yardımını Filistin'in devletleşme sürecinde vazgeçilmez unsurlardan biri olarak görmektedir. Bu nedenle yardımların hem birçok farklı devletten gelmesi hem de farklı kaynakları içermesi anlamında çeşitlendirilmesi ve devamlılığının sağlanmasını bir devlet politikası olarak takip etmektedir. Filistin'e yabancı devletlerin verdiği destek içerisinde güvenlik sektörü önemli bir yer tutmaktadır. Bu alanda yardım yapanlar arasında Pakistan'dan ABD'ye, Mısır'dan Rusya'ya, Cezayir'den AB'ye kadar dünyanın birçok farklı bölgesinden ülke ve kuruluş bulunmaktadır. Filistin Başkanı Abbas'a göre, 2018 yılı itibariyle Filistin 83 farklı ülkeyle güvenlik antlaşması imzalamıştır.⁹²

FGG'ye destekte bulunan ülkeler ve kuruluşlar arasında ABD ve AB'nin faaliyetleri Oslo ve sonrasında ağırlıklı bir yer tutmuştur. FO'nun hayat geçirildiği yıllarda ABD'nin FGG'ye desteği küçük çaplı maddi yardımlar, silah içermeyen teçhizat ve teröristle mücadeleye verilen destek şeklinde olmuştur.⁹³ FGG'ye doğrudan yardımlar, 1996'da İsrail'de meydana gelen terör saldırıları sonrası, yine teröristle mücadeleye destek kapsamında CIA vasıtasıyla gerçekleşmiştir.⁹⁴ İkinci intifada sürecinde birçok devlet gibi ABD de güvenlik alanında yaptığı yardımları durdurdu⁹⁵. ABD'nin Filistin güvenlik kurumlarına yardımlarının daha sistemli ve kurumsal hale gelmesinin, 2002 yılında İsrail-Filistin sorunun çözümü için performans dayalı stratejisinin prensiplerini açıklamasından ve bu stratejinin "Dörtlü"

⁹¹ "Strategy and Priorities 2015 – 16: Building the State, Empowering the Economy", *Office Of The Quartet*, June 2015, 6

⁹² Toi Staff, "Full text of Abbas's address to the UN Security Council", 21 February 2018, <https://www.timesofisrael.com/full-text-of-abbass-address-to-the-un-security-council/>, erişim: 01.06.19.

⁹³ Zilber ve Al-Omari, *State With No Army, Army With No State*, 10.

⁹⁴ Zilber ve Al-Omari, *State With No Army, Army With No State*, 10.

⁹⁵ "Palestinian Authority: U.S. Assistance Is Training and Equipping Security Forces, but the Program Needs to Measure Progress and Faces Logistical Constraints", *United States Government Accountability Office Report to the Committee on Foreign Affairs and Its Subcommittee on the Middle East and South Asia, House of Representatives*, 11 May 2010, 8

tarafından 2003 yılı Nisan ayında “İsrail-Filistin Çatışması İçin İki Devletli Kalıcı Çözüme Yönelik Performansa Dayalı Yol Haritası” şeklinde ilan edilmesinden sonra gerçekleştiği görülmektedir.⁹⁶

ABD Dışişleri Bakanlığı, İsrail ve Filistin’in “Yol Haritası”nın gereklerini gerçekleştirmelerine yardımcı olmak ve iki devletli çözüm için uygun koşulları hazırlamak amacıyla Kudüs’teki ABD Başkonsolosluğu bünyesinde görev yapmak üzere 2005’te “ABD Güvenlik Koordinatörü [United States Security Coordinator (USSC)]” adı altında bir birim kurdu.⁹⁷ USSC’nin görevi,

-“İsrail-Filistin iş birliğini kolaylaştırmak;

- FGG’ye ABD ve diğer uluslararası kuruluşlar tarafından yapılacak yardımları koordine etmek;

- FGG’nin ‘Yol Haritası’nda belirtilen gerekleri yerine getirebilmesini sağlamak için FGG’yi teçhiz etmek, eğitmek, FO’ya güvenlik alanında danışmanlık yapmak suretiyle güvenlik sektörünün, profesyonelleşmesi, yeniden düzenlenmesi ve mevcudunun ayarlanmasına yardım etmek” olarak tanımlanmıştır.⁹⁸ ABD, 2007’den beri FGG’ye aktaracağı kaynağı Dışişleri Bakanlığı bünyesindeki Uluslararası Narkotik ve Hukuk Yürütme İşleri Ofisi [State Department’s Bureau of International Narcotics and Law Enforcement Affairs (INL)] üzerinden yapmaktadır. INL, FGG’ye 2007-2013 yılları arasında yıllık ortalama 100 milyon dolar aktarmıştır.⁹⁹ INL’in aktardığı kaynak eğitim, teçhizat, bina ve tesis alanında yapılan yardımları kapsamaktadır.¹⁰⁰

ABD, yasaları gereği, FGG’nin eğitimlerine doğrudan personel görevlendirmemektedir. Eğitimlerin bir kısmı, Filistin Ulusal Güvenlik Kuvvetleri taburlarının kurulması sürecinde Ürdün Uluslararası Polis Eğitim Merkezi (Jordan International Police Training Center (JIPTC))’nde Ürdün’lü ve diğer bazı ülkelerin asker ve polis personeli tarafından verilmiştir. Bu eğitimler 2012’den itibaren Eriha’daki Merkezi Eğitim Kurumu (Central Training Institute)’nda da verilmektedir. 2017 itibariyle Ürdün’de 19.000, Eriha’da 10.000 FGG personeline eğitim verildiği

⁹⁶ “Palestinian Authority: U.S. Assistance Is Training”, 2.

⁹⁷ “Palestinian Authority: U.S. Assistance Is Training”, 2. ABD tarafından atanan ilk “Güvenlik Koordinatör (USSC)”ü, Mart 2005’te atanan Korgeneral William Ward, ardından da Aralık 2005’te Korgeneral Dayton’dur (Zanotti, “U.S. Security Assistance to the Palestinian Authority”, 7).

⁹⁸ “Palestinian Authority: U.S. Assistance Is Training”, 11.

⁹⁹ Zilber ve Al-Omari, *State With No Army, Army With No State*, 42.

¹⁰⁰ Palestinian Authority: U.S. Assistance Is Training”, 2.

bilinmektedir.¹⁰¹ Türkiye, 2009 yılından itibaren hem JIPTC hem de CTI'daki FGG'nin eğitimlerine iki subayla doğrudan katkıda bulunmaktadır. Bu iki personel, aynı zamanda ABD'nin Kudüs Konsolosluğu içindeki USSC karargâhında da görev yapmaktadır.¹⁰² Yaklaşık 65 kişinin görev yaptığı USSC karargâhında Türkiye haricinde Kanada, İngiltere, İtalya ve Hollanda'dan personel bulunmaktadır. USSC karargâhında, Güvenlik Koordinatörü olarak göreve yapan ABD'li bir korgeneralin yanı sıra, İngiltere ve Kanada'dan birer tuğgeneral bulunmaktadır.

USSC gibi "Yol Haritası"nda konulan hedefleri gerçekleştirmek üzere faaliyete geçirilen organizasyonlardan biri de kısa adı EUPOLCOPPS olan "AB Filistin Polisini Desteklemek İçin Koordinasyon Ofisi (The European Union Coordinating Office for Palestinian Police Support)"ydi. 2006 yılının Ocak ayında Ramallah'ta kurulan EUPOLCOPPS'u 20 AB üyesi ülkeyle birlikte Kanada, Türkiye ve Norveç'in desteklediği bilinmektedir.¹⁰³ Yaklaşık 70 yabancı personelin çalıştığı EUPOLCOPPS'un yıllık bütçesi milyon euroyu bulmaktadır.¹⁰⁴ EUPOLCOPPS tarafından Filistin polisine teknik ve teçhizat desteğiyle birlikte suç araştırması, olay yeri inceleme, toplum polisliği gibi alanlarda eğitim de verilmektedir.¹⁰⁵

Benzer süreçlerde kurulan USSC ve EUPOLCOPPS'un amacı iki devletli çözüme giden yolda Filistin güvenlik kurumlarının profesyonelleşmesine destek vermektir. Ancak, her iki kurumun da meşruiyeti Filistin halkı nezdinde şüpheliydi. Hamas ve İslami Cihad gibi örgütler, bu kurumların desteklediği birlikleri itibarsızlaştırmak ve halkta olumsuz algı oluşturmak için propaganda faaliyeti yürütüyordu.¹⁰⁶ İsrail'in işgalci politikalarını batıyla özdeşleştiren, halk arasında yaygın şekilde kabul gören bu anlayış, batılı ülkelerin verdiği desteği FGG'yi bir maşa olarak kullanmak suretiyle İsrail'in güvenliğini sağlamak ve Filistin direnişini pasifleştirmek şeklinde yorumluyordu.¹⁰⁷ Bu bakış açısının güvenlik bürokrasisi ve birimlerinin farklı seviyelerinde değişik ölçülerde kabul gördüğü söylenebilir. Ancak, yukarıda da belirtildiği gibi, Filistinli yöneticiler bir devlet politikası olarak, kendilerine verilen desteğin devamlılığını sağlamak adına ideolojik

¹⁰¹ Zilber ve Al-Omari, *State With No Army, Army With No State*, 43.

¹⁰² ABD'nin 2018 yılında büyükelçiliğini Tel Aviv'den Kudüs'e taşımasının ardından USSC faaliyetlerini Konsolosluk dışında yürütmeye başlamıştır.

¹⁰³ Zilber ve Al-Omari, *State With No Army, Army With No State*, 46.

¹⁰⁴ Zilber ve Al-Omari, *State With No Army, Army With No State*, 46.

¹⁰⁵ "Squaring The Circle", 13.

¹⁰⁶ Zilber ve Al-Omari, *State With No Army, Army With No State*, 45.

¹⁰⁷ Tartir, "The Evolution and Reform of Palestinian Security Forces", 15, 9.

olmaktan ziyade daha faydacı bir bakış açısıyla bu iki kurumla birlikte çalışmayı devam ettirmektedir.

Filistin yönetimine destek veren kuruluşlardan biri de 2002 yılında BM, AB, ABD ve Rusya tarafından oluşturulan “Dörtlü”dür. Yukarıda da belirtildiği gibi “Dörtlü”nün 2003’te açıkladığı “Yol Haritası” Filistin güvenlik kurumlarına verilen yabancı devlet desteğinin çerçevesini çizen temel belgelerden biridir. “Dörtlü”nün kuruluş amacı, “Orta Doğu barış görüşmelerine arabuluculuk yapılmasına yardım etmek ve Filistin’in ekonomik ve kurumsal gelişimine destek olmak¹⁰⁸” şeklinde belirtilmektedir. Güvenlik sektörünün desteklenmesi kuruluş amacında doğrudan belirtilmese de 2015 yılında yayımlanan “Strateji ve Öncelikler: 2015-2016¹⁰⁹” isimli belgede “Dörtlü”nün kuruluş amacının dayandığı beş temel sütunu oluşturan beş yüksek-etki (high-impact) alanı arasında birinci sırada sayılan “Etkin hükümet (Effective government)” alanı güvenlik sektörünün reformunu da kapsamaktadır. Bu nedenle “Dörtlü” kurduğu çalışma grupları ve komisyonların geliştirdiği ve takip ettiği projeler aracılığıyla Filistin güvenlik kurumlarını desteklemektedir. USSC de bu kapsamda icra edilen güvenlik komitesi toplantılarına katılmaktadır.

¹⁰⁸ “Dörtlü”nün Resmi İnternet Sitesi,

<http://www.quartetoffice.org/page.php?id=4e3e7y320487Y4e3e7>, erişim: 09.06. 2019).

¹⁰⁹ “Strategy and Priorities 2015 – 16: Building the State, Empowering the Economy”, *Office Of The Quartet*, June 2015, 2.

Sonuç

1991’de Madrid Konferansı ile başlayan ve Oslo Antlaşmaları ile devam eden süreç Filistin sorunun iki devletli bir anlayış temelinde çözülebilmesi için tarafları uzlaştıran bir çerçevenin oluşmasını sağlamıştı. İki devletli bir çözümde, İsrail’in yanında bir Filistin Devleti’nin hayata geçirilmesi öngörölüyordu. Kalıcı çözüm öncesi geçiş sürecinde FO, İsrail’in çekildiği Filistin topraklarının yönetimi devralarak gelecekteki bağımsız Filistin Devleti’nin sivil ve askeri kurumlarının altyapısını oluşturacaktı. Bu amaca yönelik olarak FGG’nin demokratik gözetim mekanizmaları dahilinde, hukuki ve kurumsal bir çerçevede profesyonel bir güvenlik gücü olarak geliştirilmesinin hedeflendiği anlaşılmaktadır. Mevcut durum itibari ile FGG’nin bu amaç doğrultusunda halen ilerleme kaydetmekle birlikte işlevsel ve disiplinli bir yapıya ulaştığı görölmektedir.

Oslo II’de öngörölen yapıda, İsrail’le bir arada yaşayacak Filistin Devleti’nin kurumlarının İsrail’in güvenliğine tehdit oluşturmayacak şekilde gelişmesinin tasarlandığı anlaşılmaktadır. Filistin güvenlik kurumlarıyla ilgili antlaşma maddelerine konulan kısıtlamalarla da FGG’nin ileride İsrail’e saldırgan bir tutum takınmasına yol açabilecek bir yapıya dönüşebilmesinin engellenmeye çalışıldığı görölmektedir. Bir uzlaşma sonucu ortaya çıkan antlaşmanın doğal sonucu olarak ortaya çıkan bu durum FGG’nin gelişimindeki temel çelişkinin de nedenini oluşturmaktadır.

FGG, Filistin halkının talep ve istekleri doğrultusunda bağımsızlık mücadelesi verecek millî bir ordunun çekirdeğini mi oluşturmaktadır; yoksa gittikçe pasifleşerek halkına yabancı bir polis gücüne mi dönüşmektedir? Birbirine zıt iki yaklaşım arasındaki gerilim sokaktaki vatandaşın yaklaşımıyla yönetici kesimin politikaları arasındaki gerilimi de yansıtmaktadır. Filistin yönetimi, yabancı devlet desteğinin devamını sağlamak ve antlaşma hükümleri uyarınca İSK ile birlikte çalışabilmek için FGG’nin batı standartlarında profesyonelleşmesi ve kurumsallaşmasına yönelik politikalar izlemektedir. FGG mensuplarının içinden geldiği halkın çoğunluğu ise işgale karşı direnişi ve silahlı mücadeleyi destekler bir tutum içerisinde. Bu iki zıtlıktan hangi yöne doğru ilerleneceğinde İsrail ve Filistin taraflarının tutumuyla birlikte soruna müdahil olan diğer aktörlerin tavırları da etkili olacaktır. Nitekim, zaman zaman yaşanan gerilimler karşısında Filistin yönetiminin mevcut antlaşmaların geçerliliğini yitirdiğini açıklaması FGG’nin gelişiminin farklı bir istikamete yönelme riski taşıdığını göstermektedir.

Kaynakça

- "A Time to Lead:The International Community and The Israeli-Palestinian Conflict". *International Crisis Group Middle East Report No1*. Amman/Brussels, 10 April 2002.
- "Dörtlü"nün Resmi İnternet Sitesi. <http://www.quartetoffice.org/page.php?id=4e3e7y320487Y4e3e7>, erişim: 09.06. 2019.
- "Israel/Palestine: Parameters for a Two-State Settlement". *International Crisis Group Middle East Report No 172*. Brussels, 28 November 2016.
- "Palestinian Authority: U.S. Assistance Is Training and Equipping Security Forces, but the Program Needs to Measure Progress and Faces Logistical Constraints". *United States Government Accountability Office Report to the Committee on Foreign Affairs and Its Subcommittee on the Middle East and South Asia, House of Representatives*. 11 May 2010.
- "Palestinians, Israel, And The Quartet: Pulling Back From The Brink". *International Crisis Group Middle East Report No 54*. Amman/Brussels, 07 June 2006.
- "Peace to Prosperity". 28 January 2020, <https://www.whitehouse.gov/peacetoprosperity/>, erişim: 01.06.2020.
- "Squaring The Circle: Palestinian Security Reform Under Occupation". *International Crisis Group Middle East Report 98*. Amman/Brussels, 07 September 2010.
- "Strategy 2018 - 2020". *Office Of The Quartet*. Jerusalem, January 2018.
- "Strategy and Priorities 2015 – 16: Building the State, Empowering the Economy". *Office Of The Quartet*. June 2015.
- "The Emperor Has No Clothes:Palestinians And The End Of The Peace Process". *International Crisis Group Middle East Report 122*. Brussels, 07 May 2012.
- "Who Governs The West Bank? Palestinian Administration Under Israeli Occupation". *International Crisis Group Middle East Report No 32*. Amman/Brussels, 28 September 2004.
- A Performance-Based Road Map To A Permanent Two-State Solution To The Israeli-Palestinian Conflict, 30 April 2003.
- Amended Basic Law, Article 69-7. March 18, 2003. <https://www.palestinianbasiclaw.org/basic-law/2003-amended-basic-law>, erişim: 28.04.2019.

- BMGK'nın 1397 sayılı kararı, 12 Mart 2002.
- BMGK'nın 242 sayılı kararı, 22 Kasım 1967.
- BMGK'nın 338 sayılı kararı, 22 Ekim 1973.
- Bush, George W. "President Bush Calls for New Palestinian Leadership". 24 June 2002. <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/06/20020624-3.html>, erişiş: 28.04. 2019).
- Deveci, Can. "Herbert Samuel döneminde Filistin'e Yahudi Göçleri (1920-1925)". *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* (2017):1-18.
- Engler, Yves. "Canadian Aid to Palestinians Serves Israel". 19.07.2013. https://www.huffingtonpost.ca/yves-engler/canadian-aid-palestine_b_3612547.html, erişim: 15.02.19.
- Halbfinger, David M. Vd. "Abbas, Cornered by Israeli Annexation, Opts for 'Judgment Day' Scenario". 20 May 2020, <https://www.nytimes.com/2020/05/20/world/middleeast/abbas-israel-security-annex.html>, erişim: 31.05.2020.
- History. "PLO". 07 May 2018. <https://www.history.com/topics/middle-east/plo>, erişim: 13.04. 2019.
- Issacharoff, Avı and Toi Staff. "In first, Abbas halts security cooperation meetings with Israel". 23 July 2017. <https://www.timesofisrael.com/abbas-cancels-security-cooperation-meetings-with-israel/>, erişim: 31.05.2019.
- İsrail Dışışleri Bakanlığı İnternet Sayfası. <https://mfa.gov.il/MFA/Pages/default.aspx>, erişim: 25.03.2019.
- Kahire Antlaşması, 4 Mayıs 1994.
- Levy, Elior. "The Many layers of the Palestinian Security Forces. 26.04.2016. <https://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-4795909,00.html>, erişim: 20.03.19.
- Luft Gal, "The Palestinian Security Services: Between Police and Army." *Middle East Review of International Affair* 3, no.1 (June 1999): 47-63.
- Ma'an News Agency İnternet Sayfası. "The Palestinian Authority security forces: Whose security?". May 2017. <https://www.maannews.com/Content.aspx?id=777100>, erişim: 23.01.2019.
- Marx Willem and Jabari Lawahez. "Palestinian President Mahmoud Abbas Cuts Security Ties With Israel Over West Bank Annexation Plans". 20 May 2017. <https://www.nbcnews.com/news/world/palestinian-president->

- mahmoud-abbas-cuts-security-ties-israel-over-west-n1211416, erişim: 31.05.2020.
- Oslo II Antlaşması, 28 Eylül 1995.
- Öke Mim Kemal. *Siyonizm ve Filistin Sorunu*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, 2011.
- Özmen Süleyman. *Tarihsel Süreçte İsrail-Filistin Gerçeği*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2014.
- Prensipler Bildirgesi (Oslo I), 13 Eylül 1993.
- Rudman Mara and Brian Katulis. "A Practical Plan on theIsraeli-Palestinian Front". *Center For Progress Raporu*. December 2016.
- Staff Toi. "As Peace Plan Rolls Out, Netanyahu Says He Will Annex Jordan Valley, Settlements". 28 January 2020. <https://www.timesofisrael.com/as-peace-plan-rolls-out-netanyahu-says-he-will-annex-jordan-valley-settlements/>, erişim: 01.06.2020.
- Staff Toi. "Full text of Abbas's address to the UN Security Council". 21 February 2018, <https://www.timesofisrael.com/full-text-of-abbass-address-to-the-un-security-council/>, erişim: 01.06.19.
- Statement by United States Security Coordinator Lieutenant General Keith W. Dayton To Senate Foreign Relations Committee. March 15, 2006.
- Süer Berna ve Ömür Atmaca. *Arap – İsrail Uyuşmazlığı*. Ankara: ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık ve İletişim A.Ş., 2006.
- Tartir Alair, "The Evolution and Reform of Palestinian Security Forces 1993–2013." *Stability: International Journal of Security & Development* 4(1), 46 (10 September 2015).
- The Wye River Memorandum, 23 Ekim1998.
- Zanotti Jim. "U.S. Security Assistance to the Palestinian Authority". *CRS Report for Congress*. January 8, 2010.
- Zilber Neri ve Ghaith Al-Omari. *State With No Army, Army With No State: Evolution of the Palestinian Authority Security Forces 1994–2018*. Washington: The Washington Institute for Near East Policy, 2018.

Başlık/ Title: Filistin Cephesinde Türk ve İngiliz Ordularındaki Askerin Günlük İstihkakı: Tâynât-ı Yevmiye – Rasyon Karşılaştırması / Daily Ration of Military in Turkish and British Armies on the Palestinian Front: Tâynât-ı Yevmiye – Ration Comparison

Yazarlar/ Authors

Ahmet Akter

ORCID ID

0000-0003-2181-2035

Bu makaleye atıf için: Ahmet Akter, Filistin Cephesinde Türk ve İngiliz Ordularındaki Askerin Günlük İstihkakı: Tâynât-ı Yevmiye – Rasyon Karşılaştırması, *Filistin Araştırmaları Dergisi*, no.8 (2020): 50-84.

To cite this article: Abdullah Çakmak, Daily Ration of Military in Turkish and British Armies on the Palestinian Front: Tâynât-ı Yevmiye – Ration Comparison, *Filistin Araştırmaları Dergisi*, no.8 (2020): 50-84.

Makale Türü / Type of Article: Araştırma Makalesi / Research Article

Yayın Geliş Tarihi / Submission Date: 28.10.2020

Yayına Kabul Tarihi / Acceptance Date: 29.12.2020

Yayın Tarihi / Date Published: 29.12.2020

FAD- Filistin Araştırmaları Dergisi
BPS- Bulletin of Palestine Studies
Tarandığı Uluslararası İndexler/ Abstracting & Indexing

INDEX COPERNICUS

SCIENTIFIC INDEXING

CEEOL

DRJI

İSAM

Asos Index

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

Yazar: Ahmet AKTER *

Filistin Cephesinde Türk ve İngiliz Ordularındaki Askerin Günlük İstihkakı: Tâynât-ı Yevmiye– Rasyon Karşılaştırması

Özet: Orduların silah ve mühimmat yanında en önemli ihtiyaçlarından biri yiyecektir. Bu konunun daha iyi anlaşılması için bir askerin günlük istihkakın ne olduğunu anlamak önem kazanmaktadır. Askere verilecek günlük istihkakın temininde kullanılan yerinden tedarik yönteminin sivil nüfus üzerinde yarattığı etki sonucunda halkın erzak tüketimini de kontrol altına alma zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bu nedenle bazı yiyecek maddelerinin tüketimi kontrol altına alınarak özellikle büyük şehirlerde halkın da günlük tüketeceği erzak miktarı belirlenmiştir. Erzak temininin yetersiz kaldığı bazı bölgelerde ordular sivil nüfusa yardımcı olmak zorunda kalmıştır. Bugüne kadar yerli ve yabancı literatürde günlük istihkak konusunda çok fazla araştırma olmadığı görülmektedir. Bu yazıda Birinci Dünya Savaşında özellikle Türk askerinin günlük istihkakı belirlenmeye çalışılmıştır. Osmanlı arşiv belgeleri ile İngiliz arşiv belgeleri karşılaştırılarak Filistin Cephesinde yaşanan durum anlaşılma çalışılmıştır. İngiliz arşivindeki raporların incelenmesi esnasında İngiliz askeri yanında müttefik Alman askerinin günlük istihkakı ile ilgili bilgilere de ulaşılmıştır. Bu sayede iki ordunun günlük istihkakını karşılaştırmak imkânı oluşmuştur. Günlük istihkak için üç öğün yemekte kullanılacak ekmek, et, sebze, meyve ve tuz/baharat gramajlarıyla belirlenmiş, ayrıca ikame malzemeler de tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı Askeri, İngiliz Askeri, Alman Askeri, Tayın, Rasyon, Filistin Cephesi, Erzak.

Daily Ration of Military in Turkish and British Armies on the Palestinian Front: Tâynât-ı Yevmiye – Ration Comparison

Abstract: Besides weapons and ammunition, one of the most important needs of armies is food. To understand this issue better, it is important to understand what the daily ration of a soldier is. As a result of the effect of the local procurement method used in the provision of daily rations to be given to the military, it has become obligatory to control the consumption of food by the people. For this reason, the consumption of some foodstuffs was taken under control and the amount of food that the people will consume daily, especially in big cities, was determined. In some areas where provision of supplies was insufficient, the Armies had to assist the civilian population. It is seen that there is not much research on daily ration in domestic and foreign literature until today. In this article, it was tried to determine the daily ration of Turkish soldiers during the First World War. The situation in the Palestinian Front was tried to be understood by comparing the Ottoman archive documents with the British archives. During the examination of the reports in the British archive, information about the daily ration of the allied German soldier as well as the British soldier was obtained. In this way, it was possible to compare the daily ration of the two armies. Bread, meat, vegetables, fruit and salt / spice to be used in three meals for daily allowance were determined in weight, and substitute materials were also determined.

Keywords: World War 1, Ottoman Soldier, British Soldier, German Soldier, Ration, Palestinian Front, Provisions.

* Dr. Ahmet Akter,ahmetakter@gmail.com, ORCID NO: 0000-0003-2181-2035.

“Türk askeri ve özellikle Anadolu askeri, mükemmel bir cevherdir. Güzel bir şekilde ihtimam gösterilip yeterli derecede yiyecek sağlanarak iyi bir talim ve terbiye verildiğinde ve sakin ve emniyetli bir şekilde idare edildiğinde bu askerlerle büyük işler başarmak mümkündür¹.”

Giriş

Topluca yaşayan insanlar için beslenme endişeli bir durumdur ve daima planlama gerektiren bir olgudur. Yiyeceğin tedariki hayati önemi haizdir. Yiyecek tedarikinin yanında hem eşit dağıtım ve hem de yeterli miktarlarda beslenme de gün içerisinde harcanacak enerji açısından başarılı bir faaliyetin anahtarıdır. Savaş ekonomisi uygulanan durumlarda başta ticaret ve tarım alanlarında yaşanan zorluklar beslenme sıkıntılarına sebep olmuş ve günlük enerji alımını da düşürmüştür.

Birinci Dünya Savaşının başlangıcından itibaren İngiltere tarafsız devletlere düşmana faydalı tüm malların sevkiyatının kısıtlanması konusunda baskı yapmıştır.² Bunun sonucunda yiyecek sıkıntısı yaşayan Almanya’da 1916-1917 kışında sivil nüfus için belirlenen günlük ihtiyaç 1.336 kaloriye, 1917 yazında ise 1.100 kaloriye düşürülmüştür. Bu miktar barış zamanının ortalama değeri olan 2.276 kalorinin yaklaşık yarısıdır.³

Hem görevlerinin hem de amaçlarının kritik düzeyde önemli olması açısından kurumların ve olağanüstü durumlarda güvenlik kuvvetlerinin değeri bir kat daha önceliklidir. Güvenlik kuvvetlerinin bir unsuru olan ve öncelikle sınır güvenliğiyle yükümlü olan askeri birliklerin hem hazarda hem de seferde yeterli ve iyi beslenmeleri elzemdir. Bu kapsamda Osmanlı Devleti de ordusunu beslemek için hazırlık yapmıştır. Birinci Dünya savaşına girmeden önce bu hazırlıklarını yeniden düzenleyerek ve yeni bir değerlendirme yaparak bir erin günlük istihkakını belirlemiş ve hazırlıklarına başlamıştır. Bunun için menzil teşkilatları ve depolar oluşturmuş, tedarik ve ikmal konusunda tedbirler almıştır.⁴

1330 tarihli Askeri Tâynât ve Yem Kanun-ı Muvakkatı’na göre Osmanlı Ordusunda bir askere verilen günlük yiyecek miktarına “Tâynât-ı

¹ Liman Von Sanders, *Türkiye’de Beş Yıl*, 3. Baskı, (İstanbul: Yeditepe yay., 2007), 233.

² Eric W. Osborne, *Britain’s Economic Blockade of Germany, 1914-1919*, (London-New York: Routledge, 2004), 140.

³ Osborne, *Britain’s Economic Blockade of Germany, 1914-1919*, s. 161.

⁴ Cezmi Tezcan, “Tekâlif-i Harbiye ve Tekâlif-i Milliye Örneklerinde Savaş Dönemleri Mali Politikaları”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2005, 60.

Yevmiye" denmektedir.⁵ İngiliz ordusunda kullanılan "Rations"un kelime anlamı İngilizce literatürde "bir askere düzenli olarak verilen sabit miktarda yiyecek" anlamına gelmektedir.⁶ Bu kelime Türk Ordusu askeri talimname ve talimatlarına da "Rasyon" olarak geçmiş ve kullanılmıştır.⁷ Metin içinde alıntılanan bilgi Türk kayıtlarından alındığında "Tayın", İngiliz kayıtlarından alındığında "Rasyon" kelimesi kullanılacaktır.

Bu konuda makale ve kitap olarak doğrudan yapılmış bir çalışma bulunmamaktadır. Birinci Dünya Savaşı ile ilgili genel ve/veya cephelerle ilgili yapılan çalışmalarda kısaca askere verilen iâşeden bahsedilmekte ancak Askeri Tâynât ve Yem Kanunundan bahsedilmemektedir. Bundan başka döneme ait anılarda erzak ve iâşe konuları yaşanan zorlukları anlatmak için bahse konu edilmiştir. Adı geçen kanun bugüne kadar latin harflerine çevirilmemiş ve hiçbir çalışmada kullanılmamıştır. Günlük istihkak ile ilgili yabancı literatür de Türkçe literatürden farklı değildir.

Bu makalede kullanılan belgeler İngilizlerin Orta Doğu'da bilgi toplamaya yönelik kurduğu Arap Bürosunun hazırladığı 15 adet politik ve ekonomik istihbarat raporları ile eklerinden oluşmaktadır.⁸ Bu belgelerde

⁵ 1330 tarihli Askeri Tâynât ve Yem Kanun-u Muvakkatı, *Düstur*, II. Tertip, Cilt : 6, ss. 1286-1331; Bir erin günlük istihkakı (beslenmesi için yemesi gereken miktar), et olarak 250 gram taze et veya yarısı kadar kavurma, pastırma, sucuk veya et konservesi. Sebze vb. olarak, 86 gram pirinç, 10 gram yağ, 20 gram soğan, 20 gram tuz, 1/4 ete karşılık nohut, fasulye gibi kuru sebzeler, patates veya sebze konservesi veya yaş sebze. *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, 173.

⁶ "Ration: Fixed quantity, esp of food, allowed to one person (Özellikle yiyecek için bir kişiye izin verilen sabit miktar)", A. S. Hornby, *Oxford Advance Learner's Dictionary of Current English*, (London: Oxford University Press, 1974), 709; "Rations: a fixed amount of food supplied regularly to a soldier", A. S. Hornby, *Oxford Advance Learner's Dictionary of Current English*, Fifth Edition, (London: Oxford University Press, 1995), 965.

⁷ Rasyon tanımlamasının geçtiği bazı askeri yayımlar: *Kara kuvvetleri Devamlı Emirler Muhtırası*, (KK. Basımevi ve Basılı Evrak Depo Müdürlüğü, 1998), 4-36; *KKT 7-8 Piyade Manga ve Takımı*, (KK. Basımevi ve Basılı Evrak Depo Müdürlüğü, 1998), 1-16, A-5, B-1; *KKT 7-10 Piyade, Hava İndirme Piyade ve Komando Bölükleri*, (KK. Basımevi ve Basılı Evrak Depo Müdürlüğü, 1996), 8-15; *KKT 7-20 Piyade Taburu*, (KK. Basımevi ve Basılı Evrak Depo Müdürlüğü, 1994), 8-17; *KKT 54-1 Tugay ve Tümen Muharebe Hizmet Desteği*, (KK. Basımevi ve Basılı Evrak Depo Müdürlüğü, 1994), 2-36.

⁸ Belgeler Prof. Dr. Dilşen İnce Erdoğan tarafından İngiltere arşivinden temin edilen Arap Bürosuna ait raporlardan seçilmiştir. Birinci Dünya Savaşı esnasında Ortadoğu'ya yönelik İngiliz askeri istihbarat teşkilatının merkezi Mısır'dır. Çanakkale'de yaşanan başarısızlığın ardından Şubat 1916 tarihinde Gilbert Clayton, Mısır Seferi Kuvvetleri'ni desteklemek için Ortadoğu hakkında tüm bilgilerin toplandığı bir merkez olması maksadıyla askeri istihbaratın bir bölümü olarak Arap Büro'sunu kurmuştur. Ü. Gülsüm Polat, "Türk-Alman Propagandası Karşısında Arap Bürosu'nun Kuruluşu", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. C. XXVI, S: 76, (Ankara 2010), 97- 131; Mustafa Çabuk, "İngiliz Belgelerine Göre İngiltere'nin Ortadoğu'daki İstihbarat Merkezi: Arap Büro (1916-1920)", *Belgi Dergisi*, C.2, (Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, 2019), 17, , Kış 2019/I, 1130-

edinilen istihbari bilgiler elde edildiği gibi, yorum ve analiz yapılmadan kullanılmıştır.

Askerin günlük yiyecek istihkakını tespit etmeden önce yaşanan sıkıntıları ve ordunun ikmal durumunu anlamak açısından erzak tedarikinden kısaca bahsetmek yararlı olacaktır. Erzak temininde kullanılan yerinden tedarik yönteminin sivil nüfus üzerinde yarattığı etki sonucunda halkın erzak tüketimini de kontrol altına almak zorunluluğu oluşmuştur. Bu nedenle başta un olmak üzere bazı yiyecek maddelerinin tüketimi kontrol altına alınarak özellikle İstanbul gibi büyük şehirler başta olmak üzere halkın da günlük tüketileceği erzak miktarı belirlenmiştir. Bazı bölgelerde Ordular sivil nüfusa yardımcı olmak zorunda kalmıştır.

1. Erzak Tedariki ve Bazı Uygulamalar

Birinci Dünya Savaşı uzun süreli ve topyekün bir savaş olduğundan beslenme konusunda halk ile ordunun yiyecek ihtiyacı ve tedariki birbirini etkilemiş ve zor zamanlar geçirilmesine neden olmuştur. Savaş başladığında oluşan ekonomik zorluklar ve tedarik-ulaştırma sıkıntıları büyük şehirlerin de beslenmesinde sorunlar yaşanmasına neden olmuştur.⁹ İstanbul’da yaşananlar halkın yaşamının ne kadar zor olacağının göstergesidir. Ağustos başında savaşla beraber seferberlik de başlayınca halk fırınlara koşmuş ve

1147; Ayrıca bkzn. Dennis Edward Knox, “The Development of British Policy in Palestine, 1917-1925, *Sir Gilbert Clayton and The “New Eastern Question”*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Michigan State University, 1971, 19; Kylie L. Stevens, *An Exploration of Social Networks: Gertrude Bell and the Arab Bureau 1916-1921*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (William Jessup University, 2013), 11; Barbara Anne Presgrove, “*Britain and The Middle East, 1914-1921: A Study in Personel Policy-Making*”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, The Florida State University, 1979, 40-55; Geoffrey Hamm, “*British Intelligence and Turkish Arabia: Strategy, Diplomacy, and Empire, 1898-1918*”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Toronto, 2012, 248; T.G.Fraser, vd., *Modern Ortadoğu’nun Kuruluşu*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2011), 86; Isaiah Friedman, *British Pan-Arab Policy, 1915-1922 A Critical Appraisal*, (New York: Routledge, 2017), 34; Elie Kedourie, *In the Anglo-Arab Labyrinth The McMahon-Husayn Correspondence and Its Interpretations 1914-1939*, (New York: Routledge, 2014), 76-77; Robert H. Lieshout, *The British and the Middle East The Arab Question, 1914-1919*, (London-New York: I.B.Tauris, 2016); Shelia Ann Scoville, “*British Logistical Support to the Hashemites of Hejaz: Taif to Maan 1916-1918*”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Los Angeles: University of California, 1982, 38-47; Timothy J Paris, *In Defence of Britain’s Middle Eastern Empire A Life of Sir Gilbert Clayton*, (Eastbourne: Sussex Academic Press, 2016), 104; Yigal_Sheffy, *British Military Intelligence in the Palestine Campaign 1914-1918*, (New York: Routledge, 2013), 128-132.

⁹ Nakliye sorunları için Bkz. Özellikle Filistin bölgesinde karayolu ve demiryolunun yetersizliği nakliyatı fazlasıyla zorlaştırıyordu. Hasan Karaköse, “Birinci Dünya Savaşında Suriye İle Arabistan Cephesinde Ulaşım ve İaşe (Erzak)”, *G. Ü. Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, (2000): 39-48; Berfin Melikoğlu Gölcü, vd., “Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Ordusunda Develer ve Develi Birliklere İlişkin Düzenlemeler”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 9, Sayı 47 (Aralık 2016): 269-278.

polis bir okkadan çok ekmek alınmasını yasaklamak zorunda kalmıştır.¹⁰ Bu ve benzeri sorunlar nedeniyle devlet yiyecek maddelerinin tüketilmesini kontrol altına alarak bir kişinin günlük tüketeceği yiyecek miktarını belirlemiştir. Filistin cephesinde ise savaş süresince zaman zaman sivil halkın yiyecek ikmalleri ordu tarafından yapılmıştır.¹¹ Cemal Paşa anılarında bu konuyla ilgili olarak şu ifadeleri kullanmaktadır:

*“Bütün devlet mektepleriyle Beyrut Amerikan talebesinin ve savaşa girmiş devletler tebaasından Beyrut’ta kalmış olan ailelerin, bütün Maruni vesair mezheplerin ruhani reislerinin ve mülki memurların, resmi ve hususi hastanelerin birer senelik iaşelerini kısmen parasız ve kısmen parası karşılığında ordu ambarlarından verdim. Özellikle Maruni Patriğiyle onun himayesi altında bulunan yetimler evi ve dini müesseseler için 1916 senesinde ücretsiz olarak üç yüz bin kilo zahire verdiğim gibi 1917 senesinde de gerek para ve gerek zahire ile yardımda bulundum.”*¹²

Bir başka örnek olarak Cemal Paşa, Cebel-i Lübnan’ın Aynitura manastırında bin göçmen çocuk için açtığı yetimhanenin iâşesini sağlamıştır.¹³ Yine Beyrut’ta imalathanelerde üç bini aşkın genç kız ve kadın çalışmaktadır ve ordu ambarından verilen zahirelerle günde birer ekmek ve ayrıca gündelik almaktadırlar.¹⁴

Balkan Savaşı esnasında çıkarılan 17 Kanun-ı sani 1328 (30 Ocak 1913) tarihli Tekâlîf-i Harbiye’nin Suret-i Tarhı hk. Kanun-ı Muvakkat seferberlik halinde ordunun, yiyecek, giyecek ve savaş zamanında ihtiyaç duyduğu levazımata halktan karşılanmasına izin vermektedir.¹⁵ Bu kanunun ilk maddesi ile Tekâlîf-i Harbiye (Savaş Yükümlülükleri)’nin nerelerde uygulanacağını gerektiğinde askerî makamlar tarafından belirleneceği, ikinci maddesiyle Tekâlîf-i Harbiye Komisyonlarının kimlerden oluşacağı, üçüncü maddesiyle komisyonun görevlerinden birinin mahallî rayiç

¹⁰ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı tarihi, Cilt III 1914-1918 Genel Savaşı, Kısım IV Savaşın sonu*, (Ankara: TTK Yay., 1983), 523; Sıkıntı sadece Osmanlı Devleti’ne özgü değildi 1917 yılında Almanya ve Avusturya’nın yanında İngiltere, Fransa ve İtalya’da da ciddi protesto ve grevler yaşanmıştır. Jay Winter, vd., *Birinci Dünya Savaşı ve 20. Yüzyıl*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası yay., 2012), 182-184.

¹¹ *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Sina-Filistin Cephesi, IV ncü Cilt 2 nci Kısım*, (Ankara: ATASE Yay., 1986), 768.

¹² Alpay Kabacalı, *Cemal Paşa, Hatıralar (Bahriye Nazırı ve 4. Ordu Kumandanı)*, (İstanbul: İş Bankası yay., 2001), 350-351; Cemal Paşa, *Anılarım, 1913-1922*, (Haz. Fahri Parin), (İstanbul: Paraf Yay., 2010), 313-314.

¹³ Ali Fuat Erden, *Birinci Dünya Harbi’nde Suriye Hatıraları*, (İstanbul: İş Bankası Yay., 2003), 152; Alpay Kabacalı, *Cemal Paşa*, 352.

¹⁴ Kabacalı, *Cemal Paşa*, 353.

¹⁵ Tekâlîf-i Harbiye’nin Suret-i Tarhı hk. Kanun-u Muvakkat, *Düstur*, II.Tertip, 5.Cilt, 48-49.

fiyatlarını belirlemek ve fiyat cetvelini hazırlayarak hükümete ulaştırmak olduğu, dördüncü maddesiyle de Tekâlif-i Harbiye mazbatalarının nasıl düzenleneceği açıklığa kavuşturulmuştur.¹⁶ Erzak ve hayvanatın nasıl muhafaza edileceği ve sevk edileceği 28 Ağustos 1914 tarihli Tekâlif-i Harbiye Komisyonlarının Erzak Tedâriki Husûsundaki Vezâifine Dair Muvakkat Talimatname ile belirlenmiştir.¹⁷

Tüccarın elindeki erzak da Ordu tarafından satın alınınca Tekâlif-i Harbiye Kanunu halkın iâşesinin aksamasına neden olmuştur. Çare olarak iane (yardım) usulüne başvurulmuştur. Ordunun ihtiyacını karşılamak için Tekâlif-i Harbiye Komisyonları tüccarın elindeki koyun, patates, soğan, fasulye, nohut ve yağ gibi maddelerin %25'ine el koymuştur. Çekilen un sıkıntısı nedeniyle de temel gıda maddelerinden ekmeğin fiyatı ortalama %20 oranında pahalılaşmıştır. En büyük sıkıntı geride bırakılan asker yakınlarının muhtaç duruma düşmesidir.¹⁸ Subay ailelerine ve memurlara yapılmak istenen aynı yardım esnasında dağıtım konusunda da aksaklıklar yaşanmıştır.¹⁹

18 Ağustos 1917 günlü İaşe-i Umumiye Kararnamesi ile Harbiye Nezareti'ne bağlı İaşe Umum Müdürlüğü kurulmuş ve seferberlik boyunca halkın ve ordunun iâşe ihtiyacı bu kurum tarafından karşılanmıştır.²⁰ Bu yeni düzenlemeye ek olarak İstanbul'da konuşlu Birinci Ordu dışında Osmanlı ordularının her birinde Mıntika İaşe Heyeti kurulmuş, adı geçen ordunun bulunduğu yöredeki iâşe işleri ise doğrudan İaşe Umum Müdürlüğü'ne verilmiştir.

Vilayet ve müstakil mutasarrıflık merkezlerinde de Mıntika İaşe Heyetlerine bağlı birer iâşe komisyonu kurulmuştur. Mıntika İaşe Heyetleri, bölgenin ordu komutanı başkanlığında toplanan valiler, müstakil mutasarrıflar ve onların defterdarları ile muhasebecilerinden oluşmuştur. Vilayetler, livalar ve ilçelerde kurulan iâşe komisyonları ise, bölgenin en büyük mülkiye memuru başkanlığında, bölgenin en yüksek rütbeli askeri kumandanı, jandarma komutanı, en yüksek dereceli mal memuru ile İdare ve Belediye Meclisleri üyelerinden seçilmiş kişilerden oluşmuştur. 25 Eylül

¹⁶ Tezcan, *Tekâlif-i Harbiye ve Tekâlif-i Milliye Örneklerinde Savaş Dönemleri Mali Politikaları*, 3.

¹⁷ *Tekâlif-i Harbiye Komisyonlarının Erzak Tedâriki Husûsundaki Vezâifine Dair Muvakkat Talimatnamedir*. Numro 1, 15 Ağustos 1330.

¹⁸ Lokman Erdemir, "I. Dünya Harbi'nin İstanbul'da Sosyal Hayata Etkisi", *Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Devleti*, (Ed. Ali Arslan, Mustafa Selçuk), (Kitabevi Yay., 2015), 305-327.

¹⁹ Feridun Ergin, "Birinci Dünya Savaşında ve Atatürk Döneminde Fiyatlar ve Gelirler", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 7, (Kasım 1986): 59-84.

²⁰ *İaşe-i Umumiye Kararnamesi ve Suret-i Tatbikiyesini Müş'ır Talimatname*, (Dersaadet: Matbaa-i Askeriye, 1333).

1917 tarihinde çıkarılan bir kararname ile ordu mensuplarının yanı sıra devlet hizmetindeki memur, öğretmen, polis ve jandarmaya da her ay erzak dağıtımı başlatılmış ve bu görev de İaşe Umum Müdürlüğü'ne verilmiştir. Neticede iaşe idaresinin Harbiye Nezareti denetimine geçmesi ile bir ölçüde düzen sağlanmıştır. Örneğin, ekmek sorununda kısmen çözüme ulaşılmış, piyasada az bulunur olan mallar karneye bağlanmıştır.²¹ Böylece sabit bir durum olmamasına rağmen halka da belirli bir istihkak planlanmıştır. Tüm bu hazırlıklar sorunun çözümünde teorikte kalmış ve pratikte oldukça büyük sorunlar yaşanmıştır.

Arap Bürosunun Ortadoğu'ya yönelik hazırladığı İngiliz istihbarat raporlarına göre; 1918 Şubat sonunda Nablus'tan tahliye edilen siviller için verilen emirde herkese 10'ar günlük rasyon verileceğinin belirtilmesi²² halkın beslenmesi maksatlı konu ile ilgili örnekleme için uygun olacaktır. Yine "Tanin" de 1 Nisan'dan itibaren İstanbul'da günde kişi başına 250 gramlık somun ekmek verileceği açıklanmış ve alınan haberlerden ekmek rasyonunun bazen 300 gram ve bazen 200 gram olduğu bilgisi edinilmiştir.²³ 1 Mayıs'ta ele geçirilen bir Ermeni savaş esirinden öğrenildiğine göre, İstanbul'daki ekmek rasyonu günde yaklaşık 250 gram ekmek ve haftada 250 ila 500 gram ettir.²⁴

Nitekim 1 Mart - 1 Nisan 1918 arası Suriye gazetelerinde, Şam ve Beyrut Vilayetlerinde gıda konusunda bazı ilginç bilgilere ulaşılmıştır. Şam Valisi'nin 6 Mart'ta, bölgede beklenen hasatın sivil nüfusun yanı sıra ordunun ihtiyaçları için yeterli olacağını açıklamasına rağmen, 12 Mart'ta "El Balagh" gazetesi hükümet satın alımları, kuraklık ve nakliyat eksikliğine atıfta bulunarak ciddi bir sıkıntı beklendiğini belirtmiştir. Ekmeğin fiyatındaki yüksekliğin Almanların tahıl alımlarından dolayı olduğu yönündeki iddialar şiddetle reddedilmiş ve düşman ajanlarının bu konuyu istismar ettiği iddia edilmiştir. Gerçekte olası bir kıtlığın sebebi İngilizlere göre öncelikle Türk Ordusunu beslemekten kaynaklanmaktadır. Yine İngiliz istihbarat elemanlarının analizine göre; Kıtlık ve yüksek fiyatların başlıca nedenlerinden biri olan, ekilen alanın azalması, söz konusu gazete haberinde hiç belirtilmemiştir.²⁵ İki Vali ile 18 Mart'ta Şam'da gerçekleşen bir

²¹ Tezcan, *Tekâlif-i Harbiye ve Tekâlif-i Milliye Örneklerinde Savaş Dönemleri Mali Politikaları*, 68.

²² FO 141-456 Political and Economic Intelligence Summary (Enemy Territory) No. 1, 18 March 1918.

²³ FO 141-456, No. 7, 8 Haziran 1918

²⁴ FO 141-456, No. 8, 22 Haziran 1918

²⁵ FO 141-456, No. 7, 8 Haziran 1918

görüşme sonucu Cemal Paşa (Mersinli), 2 Nisan tarihinde vurgunculara ve istifçilere yönelik şu bildiriği yayınlamıştır.²⁶

1. Bütün tahıl tüccarları tüm tahıllarını bir hafta içinde askeri makamlara teslim edecektir.

2. Ailelerin reisleri acil ihtiyaçları için gerekli olanı koruyacak ve ihtiyaç fazlasını askeri makamlara verecektir.

3. Teslim edilen tahılların fiyatı aynı gün için çift başına (yani rıtl (5,5 lbs.) başına 34 1/2 krş.) toplam 450 kuruştur.²⁷ (Bu hesaba göre bir çift yaklaşık 13 rıtl)

4. Adı geçen sürenin bitiminde tüccarların elinde tahıl bulunduğu tespit edilirse, kovuşturulacak ve stoklarına el konacaktır.

5. Bu tebliğ basında yayınlandığı için bilmemek söz konusu değildir.

İngiliz istihbarat elemanları fakir sınıflar arasında okuryazarlığın düşüklüğünü göz önüne alarak, bu durumun oldukça adaletsiz olduğunu düşünmektedir.²⁸

Bütün bu çabalara rağmen Osmanlı Devleti ordusunu düzenli olarak besleyememiştir. Örnek olarak; seferde 3'üncü Ordu'nun mevcudu 190.000 insan ve 60.000 hayvandır. Bu mevcudun altı aylık iâşesi için yaklaşık 88 milyon kilogram buğday, çavdar ve arpaya gereksinim varken, ordu ambarlarında yalnız 1.250.000 kilogram yiyecek ve tahıl bulunmaktadır.²⁹ Savaş esnasında yaşanan zorluklara diğer bir örnek olarak; Kanal Harekatı öncesi belirlenen yeni çöl erzakına göre, bir erin haftalık iâşesi 5.600 gram

²⁶ Belgede geçen tabiri ile "Cemal Paşa No: 2".

²⁷ Suriye'de İstanbul kilesine (20 okka) verilen addır. Bu ölçü Şam ve Havran'da kullanılmıştır. Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, (Paradigma yay., 2011), 170; Kullanıldığı bölgeye göre değeri değişen ağırlık birimi. Kayıtlarda Rotol, Rotolo, Rotl, Rıtl ve Ratl olarak geçmektedir. 19. Yy. da Beyrut'ta 2,550 kg., diğer kayıtlarda 2,563, 2,295; Jan Gyllenbok, *Encyclopaedia of Historical Metrology, Weights, and Measures*, Volume 3, Birkhäuser: Springer International Publishing, (2018): 1687; 1 rottol = 1,428 Litre, a.g.e. S. 1903; Suriye'de ratl 2,564 veya 3,205 kg. Halep'te sıvı için 2,295 kg. Halep'te İpek için 2,217 kg, Halep'te 19. Yy. da ağırlık ölçüsü olarak 3,207 kg. a.g.e. S. 1917; 19. Yy. da Şam'da 2,550 kg. diğer bir kaynaktan alıntı olarak da ratl 1,850 kg.; Halil İnalçık, "Introduction to Ottoman Metrology", *Turcica*, XV, (1984): 311-348; Walter Hinz'e göre Şam Rıtl'ı 1,85 kg. Halep Rıtl'ı ise 2,28 kg. dir. Filistin Rıtl'ı 2,885 kg. dir. Walter Hinz, *İslamda Ölçü Sistemleri*, (İstanbul: Marmara Üni. Yay., 1990), 37-38. Ayrıca Bkz. Rotolo; Arabi literatürde rottol. Güney İtalya'da 12nci yüzyıldan itibaren kullanılan ağırlık birimi. Eskiden Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da kuru malzeme için kullanılan ağırlık ölçüsü. 1-5 libre (0.5-2.5 kg.) arasında bir ağırlığa tekabül etmektedir. Kantarın 100 de birine eşittir. <https://en.wiktionary.org/wiki/rotolo> Ulaşım tarihi: 30.04.20209.; <https://www.sizes.com/units/rotoolo.htm>; Ulaşım tarihi: 30.04.2020. İngiliz belgelerinde 5,5 libre ağırlık.

²⁸ FO 141-456, No. 7, 8 Haziran 1918

²⁹ Köprülülü Şerif (İlden), *Sarıkaş*, Haz. Sami Önal, 7. Baskı, (İstanbul: İş Bankası yay., 2011), 43.

peksimet (günde 800 gram) 40 gram çay, 110 gram şeker, 500 gram kavurma, 140 gram bulgur, 135 gram soğan, 41 gram tuz, 280 gram zeytin, 40 gram sirke, 245 gram kuru sebze (özellikle bamya), 920 gram yemiş (özellikle kayısı pestili), 2.800 gram odun olmalıydı. Fakat sefer sırasında bu ölçü yarıya indirilmiştir.³⁰

2. Barış Zamanında Tâynât-ı Yevmiye/Rasyon

Savaşta karşı karşıya gelen Osmanlı, İngiliz ve Alman Ordularının belirlediği günlük istihkakı, barış zamanında planlandığı şekil esas alınarak karşılaştırmak savaşta yaşanan zorlukları anlamak için bir fikir verecektir. 1330 tarihli Askeri Tâynât ve Yem Kanun-ı Muvakkatı askerlere verilecek günlük istihkakı belirleyen kanundur. Kanun günlük istihkakın miktarını, uygulanmasını ve ikame kullanımını kapsayan ayrıntılı hükümler getirmiştir.³¹ Bu kanun Birinci Dünya Savaşı süresince yürürlükte kalmıştır. Bu kanuna göre aslı ekte sunulan günlük istihkak-tâynât-ı yevmiye şu şekildedir.³² Tuz istihkakı 20 gramdır.³³

	Gram	Şahm (İç Yağı)	Maiyet-i Fehim ³⁴ (Karbonhidrat)	Albümin	Kalori
Ekmek	900	3,96	465,54	55,35	2.151
Et	250	5,47	-	50,07	206,15
Bulgur	150	0,39	117,15	12,60	544,60
Yağ	20	21,09	0,12	0,18	195,50
Toplam		30,91	582,81	118,30	3.149,25

Yukarıda verilen Türk askeri tayını ile karşılaştırılabilecek olan İngiliz askerlerine verilen standart rasyon şunlardan ibarettir.³⁵

³⁰ İsmet Üzen, "Kanal Harekatı", *Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Devleti*, (Ed. Ali Arslan, Mustafa Selçuk), (İstanbul: Kitabevi Yay., 2015), 165-166.

³¹ 1330 tarihli Askeri Tâynât ve Yem Kanun-u Muvakkatı, *Düstur*, II. Tertip, Cilt : 6, 1286-1331; Bir erin günlük istihkakı (beslenmesi için yemesi gereken miktar), et olarak 250 gram taze et veya yarısı kadar kavurma, pastırma, sucuk veya et konservesi. Sebze vb. olarak, 86 gram pirinç, 10 gram yağ, 20 gram soğan, 20 gram tuz, 1/4 ete karşılık nohut, fasulye gibi kuru sebzeler, patates veya sebze konservesi veya yaş sebze. Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, 173.

³² 1330 tarihli Askeri Tâynât, 1286-1331.

³³ 1330 tarihli Askeri Tâynât, 1286-1331.

³⁴ *Lugat-ı Tıb*, Fransızcadan Tercüme, Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye, İstanbul, 19 Ağustos 1316, 6 Cumadelevvel 1318, s. 168, 592; *Lugat-ı Tıbbiye*, (İstanbul: Mekteb-i Şahane-i Tıbbiye Matbaası, 2 Rebiülahir 1290), 100, 295.

³⁵ Nic Clarke, John Cranfield, Kris Inwood, "Fighting Fit? Diet, Disease, and Disability in the Canadian Expeditionary Force, 1914-18", *War & society*, 33(2), 2014, 80-97. https://wvi.lib.byu.edu/index.php/British_%26_German_rations. Ulaşım tarihi: 30.04.2020; <http://17thdivision.tripod.com/rationsoftheageofempire/id5.html>. Ulaşım tarihi: 30.04.2020; 1 libre: 450 gr, 1 Ons: 28,35 gram

Konserve Et	1 Lb. (446 gram)
Ekmek	1,25 Lbs. (566 gram)
Peynir	3 oz. (85 gram)
Domuz Pastırması	4 oz. (113 gram)
Çay	5/8 oz. (18 gram)
Tuz	½ oz. (14 gram)
Reçel	4 oz. (113 gram)
Şeker	3 oz. (85 gram)
Taze Sebze veya Kurutulmuş Sebze	8 oz. (226 gram) veya 2 oz. (56 gram)
M&V(Sebzeli et konservesi)	20-24 oz. (566-680 gram)

Bunlara ek olarak pul biber, tütün ve hardal vardır.³⁶ Osmanlı Devletinin müttefiki olan Alman Ordusunun standart rasyonu ise aşağıdakilerden oluşmaktadır.³⁷

Ekmek veya Bisküvi veya Yumurtalı Bisküvi	750 gram (26 1/2 oz) veya 500 gram (17 1/2 oz) veya 400 gram (14 oz.)
Taze veya Dondurulmuş veya Konserve Et	375 gram (13 oz.) veya 200 gram (7 oz)
Patates veya Sebze veya Kurutulmuş Sebze veya Karışık Patates ve Kuru Sebze	1,500 gram (53 oz.) veya 125-250 gram (4 1/2-9 oz.) veya 60 gram (2 oz.) veya 600 gram (21 oz.)
Kahve veya Çay	25 gram (9/10 oz.) veya 3 gram (1/10 oz.)
Şeker	20 gram (7/10 oz.)
Tuz	25 gram (9/10 oz.)
2 Puro ve 2 Sigara veya Pipo Tütünü veya Tütün veya Enfiye	1 oz. (28 gram) veya 9/10 oz. (25,5 gram) veya 1/5 oz. (5,6 gram)

Komuta eden subayın takdirine bağlı olarak: 0.17 pint alkollü içki, 0.44 pint şarap, 0.88 pint bira bulunmaktadır.³⁸ Askeri tâynât kanununa göre ayrıca Türk askerine günlük kullanımı için 9 gram sabun tahsis edilmiştir.³⁹ Günlük gaz ihtiyacı 30 gram dır. Ek olarak yemek pişirmekte kullanılmak

³⁶ Örnek rasyon Ek-6'dadır.

³⁷ https://www.lib.byu.edu/index.php/British_%26_German_rations. (Ulaşım tarihi: 30.04.2020); Başka bir kaynaktan ise şu şekildedir: 2 adet 130 gram Erbswurst (Erbswurst, bezelye unu, domuz yağı, sığır eti veya domuz yağı, soğan, tuz ve baharatlardan yapılan Alman sosisidir.), 2 Adet 125 gram sert ekmek, 150 gram domuz pastırması, 25 gram kahve veya 3 gram Çay, 25 gram Şeker, 25 gram tuz; <http://17thdivision.tripod.com/rationsoftheageofempire/id2.html>. Ulaşım tarihi: 30.04.2020; İngiltere'nin ablukası sonucu Alman ordusu 1917 yılında %25 oranında kısıtlamak zorunda kalmıştır. Osborne, *Britain's Economic Blockade of Germany, 1914-1919*, 161.

³⁸ Örnek rasyon Ek-7'dedir.

³⁹ 1330 tarihli Askeri Tâynât, 1286-1331.

üzere 700 gram daha gaz tahsis edilmiştir.⁴⁰ Çamaşır yıkamak için 80 gram ve ayrıca banyo için 20 gram odun tahsisi yapılmıştır.⁴¹Kömürün kışın kullanılmak üzere 250 gram ve 1.000 gram olmak üzere iki ayrı tahsisatı vardır. Teşrin-i Sani(Kasım)'den Şubat sonuna kadar kullanılacak miktardır. Kış şiddetli geçtiği takdirde miktarlar iki katına çıkarılabilir.⁴² Kışa mahsus olan kömür ve odun istihkaklarından birisi verildiği zaman diğeri verilmeyecektir. Ramazan tayını ise kanunda ayrıca hesaplanmıştır.⁴³Kanunda, askere verilecek günlük istihkak dahilindeki malzemelerden bulunamayanlar için ikame malzemeler de belirlenmiştir. Ekmek verilemediği zamanlarda 600 gram peksimet veya 600-630 gram un ve yeteri miktarda tuz ve odun verilecektir.⁴⁴

Taze et bulunmadığı takdirde istihkakın yarısı kadar kavurma veya kıyma verilecektir. Sığır etinin ucuz olduğu yerlerde senenin tamamında sığır eti verilecektir. Eğer sığır eti bulunmadığı takdirde nisandan ağustosa kadar koyun veya kuzu eti verilecektir. Et istihkakı; dana, koyun, tavuk, taze balık, yumurta, taze salamura peyniri, havyar, tuzlu balık, kuru balık, yağlı sardalye balığı, beyin, pastırma, sucuk, kaşar vs. peynirler, süt ve yoğurt ile değiştirilebilecektir.⁴⁵

Bulgur bulunamazsa pirinç verilecektir. Eğer pirinç de bulunamazsa kuru sebze, patates, cezer-i yemani (Yemen havucu) (sıcak memleketlerde), havuç, enginar, şalgam, lahana, pırasa, ıspanak, lahana turşusu, yeşil salata ve emsali sebze konservesi; sebze bulunmayan yerlerde kuskus, arpa şehriyesi, tarhana, irmik, kestane, her cins kuru sebzeler, konserveler yedirilecektir. Kuru meyve, kuru üzüm, buğday, mısır, mercimek, nohut, fasulye unları, salamura ve kaşar peynirleri, şeker ve pekmez ile değiştirilebilecektir.⁴⁶

Yağ bulunmadığı durumlarda; taze yağlı et, zeytinyağı (zeytinyağının ucuz olduğu yerlerde haftada iki defa sadeyağlı yemekler yerine zeytinyağlı yemek yedirilecektir.), kuyruk veya iç yağı, şeker, pekmez, kahve, çay, ekmek, süt, yoğurt ve tahin helva ile değiştirilebilecektir.⁴⁷

Ayrıca Kanuna göre; Tren ve vapurla topluca sevk edilen kıtaların askerlerinin istihkakı yemek vermeye uygun olmadığı takdirde kumanya

⁴⁰ 1330 tarihli Askeri Tâynânât, 1286-1331.

⁴¹ 1330 tarihli Askeri Tâynânât, 1286-1331.

⁴² 1330 tarihli Askeri Tâynânât, 1286-1331.

⁴³ 1330 tarihli Askeri Tâynânât, 1286-1331.

⁴⁴ 1330 tarihli Askeri Tâynânât, 1286-1331.

⁴⁵ 1330 tarihli Askeri Tâynânât, 1286-1331.

⁴⁶ 1330 tarihli Askeri Tâynânât, 1286-1331.

⁴⁷ 1330 tarihli Askeri Tâynânât, 1286-1331.

verilecektir. Bu kumanya; 600 gram peksimet (bir iki günlük mesafeler için taze ekmek tercih edilecektir.), 160 gram zeytin (zeytin bulunamadığı takdirde o miktar beyaz peynir verilecektir.), 80 gram soğan yahut sarımsak, 22 gram sirke (sirkenin üzümünden yapılmış olmasına dikkat edilecek ve kekre üretilmiş sirkeler askere verilmeyecektir.), 3 gram zeytinyağından oluşacaktır.⁴⁸

Bir askerin yorgunluğu ve günlük faaliyetlerinde meydana gelecek bedeni zafiyetini telafi etmek için günlük 3.149 kalori (vahid-i nari) oluşturacak yiyecek ile beslenmesi kabul edilmiştir.⁴⁹ Bu hesap diğer devlet ordularınca da kabul edilen König düsturu⁵⁰ gereğince albümin⁵¹ ve karbonhidratın 4.1 ve iç yağının 9.1 rakamı ile çarpılmasıyla hesaplanmıştır.⁵² 19. yüzyılda da gıdanın üç ana bileşeni olarak kabul edilen protein, karbonhidrat ve yağın birer gramı incelendiğinde protein ve karbonhidratın enerji değeri 4.1 kalori ve yağın enerji değeri 9.3 kalordir.⁵³ Ancak König düsturunda albümin (protein) ve karbonhidratın değeri 4.1 alınmasına rağmen yağın değeri 9.1 olarak hesaplamaya dahil edilmiştir. Bugün de kabul edilen, bu maddelerden açığa çıkan enerji değerleri küsuratlar yuvarlanarak 1 gram protein ve karbonhidrat için 4 kalori ve 1 gram yağ için 9 kalordir.⁵⁴

Askere sabahları eğitimden önce günlük istihkakından verilmek suretiyle biraz ekmek ile biraz peynir, kahve veya çay; öğle vakti kuvvetli bir gıda ve

⁴⁸ 1330 tarihli Askeri Tâynât, 1286-1331.

⁴⁹ 1330 tarihli Askeri Tâynât, 1286-1331; Kalori'nin insanın bedensel faaliyetlerinde hesaplanmasıyla ilişkili çalışmalar 19. Yy. dayanır. Bu çalışmalar ile bedenin ihtiyacına göre ne kadar yemek tüketilmesi gerektiği sorusunun cevabı aranmıştır. Beslenme ile hastalık arasında bir ilişki kurularak hastalıktan kurtulmak için beslenmeye dikkat edilmesi fikri öne çıkarılmıştır. Böylece kalori hesaplamasıyla doğru beslenme ve sağlıklı yaşama hedeflenmiştir. Burak Onaran, "Kara Safra ve Melankoli, Kalori ve İstatistik", *Metro-Gastro*, sayı. 66, 2012, 80-83. Aynı dönemde Osmanlı ve Alman rasyonlarının yanında İngilizlerin de günlük kalori uygulaması 3,149 kalordir. Fransızların kalori değeri ise 4,466 kalordir. Clarke, "Fighting Fit?", 80-97.

⁵⁰ Franz Joseph König 1843-1930 yılları arasında yaşamış Alman kimyacıdır. Alman gıda kimyasının kurucusudur. [https://en.wikipedia.org/wiki/Joseph_König_\(chemist\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Joseph_König_(chemist)) (Ulaşım Tarihi: 01.09.2020)

⁵¹ Bir protein olan Albümin başlangıçta organik madde kapsamında proteinlerden ayrı olarak azotlu maddeler içinde değerlendirilmiştir. Karbonhidrat ve yağlar ise azotlu olmayan maddeler kapsamında değerlendirilmiştir. Robert Hutchison, *Food and the Principles of Dietetics*, Fourth Edition, (New York: William Wood and Company, 1916), 2-3.

⁵² 1330 tarihli Askeri Tâynât, 1286-1331.

⁵³ Hutchison, *Food and the Principles of Dietetics*, 5.

⁵⁴ Rex Montgomery, vd., *Biyokimya*, Çev. Nilgün Altan, (Ankara: Palme yay., 2000), 7; David Kritchevsky, "Fats and Oils in Human Health", *Food Lipids: Chemistry, Nutrition and Biotechnology*, (Casimir C. Akoh, David B. Min, eds.). (New York: Marcel Dekker, 2002), 449-461.

akşamları daha hafif bir yemek verilecektir. Gıda maddelerinin değiştirilmesi gerektiğinde kanunda bahsedilen şekilde kıta kumandanının emri ve tabibin onayıyla askere yedirilecek yiyeceklerin değeri o günkü istihkakın azami değerini geçmemek şartıyla belirlenen kalori miktarını oluşturacak miktarda kullanılacaktır.⁵⁵ Ramazan ayında oruç tutmamak konusunda şer'î izin verildiği takdirde aşağıdaki liste uygulanacaktır.⁵⁶

	Gram	Şahm (İç Yağı)	Maiyet-i Fehim (Karbonhidrat)	Albümin	Kalori
Ekmek	700	3	357,84	45	1673
Et	200	4,38	-	40,06	206
Pirinç	250	2,20	196,20	16,87	896,50
Yağ	40	33,75	0,20	0,29	364
Tuz	20				
Soğan	20				
Şeker	50	-	50	-	205
Zeytin- Hurma	15	-	Cüzi	Cüzi	Cüzi
Toplam		43,33	604,24	102,22	3340,50

Ramazan istihkakı diğer günlerin istihkakından daha güçlü tutulmuştur. Bu yiyecekleri seferde bulmak oldukça güç olmuştur ve yine kanunda belirtilen ikame listelerinde bulunan yiyeceklerle değiştirilmeye çalışılmıştır. Bu durum yerinden tedarik usulünün uygulandığı Ordu bölgelerinde ordunun beslenme zorluklarının yanı sıra halkın da beslenmesini de büyük ölçüde zorlaştırmıştır.

Buraya kadar bahsettiğimiz Türk Ordusunun barış zamanı rasyonu, İngiliz istihbarat raporunda; 900 gram ekmek, 600 gram bisküvit, 250 gram et, 150 gram bulgur (buğday lapası), 20 gram yemeklik tereyağı ve 20 gram tuz'dan oluşmaktadır. Ek rasyonlar ise şeker pekmezi, kahve, çay, ekmek ve kaymak veya lor. Bu rasyonlar tahin helva, susam ve pekmezden yapılan bir tatlı ile değiştirilebilir. Yakıt ve sabunda ise cömert davranıldığı tespit edilmiştir.⁵⁷

Yukarıda bahsettiğimiz her üç ordunun barış zamanı günlük istihkakı askerin günlük ihtiyacını karşılayacak seviyededir. İstihkakın kalori değeri her üç ordu için de 3.149 kaloridir.⁵⁸ Barış zamanı beslenme açısından askerler aynı seviyededir. Ne yazık ki gelişen durum ordunun barış

⁵⁵ 1330 tarihli Askeri Tâynât, 1286-1331.

⁵⁶ 1330 tarihli Askeri Tâynât, 1286-1331.

⁵⁷ FO 141-456, No:5, 10 May 1918

⁵⁸ Clarke, "Fighting Fit?", 80-97.

zamanında planlanan bahse konu tayınını uygulanır olmaktan çıkarmıştır. Nitekim Kanal Harekâtı döneminde Kanal bölgesinde kuru bir peksimetle gün geçiren askerlere nazaran Filistin’de sıcak bir çorba içmeyi memnuniyetle karşılamışlardır.⁵⁹

3. Filistin Cephesinde Verilen Tâym/Rasyon

Her ne kadar barış zamanında askere verilecek yiyecek belirli şartlara bağlanmış ve ona göre hazırlıklar yapılmış olmasına rağmen savaş başladıktan sonra meydana gelen/gelecek olumsuzluklar dolayısıyla bazı aksamalar olması muhtemeldir. Ayrıca ekonomik durumu kötüleşen ve tedarik ve nakliye aksaklıklarına maruz kalarak ikmal sistemi bozulan devletlerin yaşamsal sıkıntılar çekeceği ve savaşın gidişatına büyük etkisi olacağı malumdur. Osmanlı topraklarının yetersiz yol ve demiryolu ile kısıtlı deniz nakliyatı da bu konuda Birinci Dünya Savaşı’nın kaderine etki etmiştir.

Savaşın başında bir Kolordu üzerinde üç, erzak kollarında bir günlük olmak üzere dört günlük erzak bulunmaktadır.⁶⁰ Ayrıca bu yiyeceği taşımak için araç yetersizliği de mevcuttur.⁶¹ Ancak hazırlıksız bir savaşa girmek seferberlik konusunda aceleciliğe ve plansızlığa neden olmuştur. Öyle ki, birkaç hafta içinde kaderi belli olacak bir savaş düşünüldüğü için, planlanmadan ne pahasına olursa olsun en büyük orduyu bir an önce toplamak kararı verilmiştir. Üç gün içinde 20-45 yaş arasındaki bütün erkeklerin üç günlük yiyeceklerle askerlik şubelerine başvurmaları istenmiş; askere alınma işlemi tamamlanmadan yemek verilmediğinden, büyük sefaletle yol açılarak bazı askerlerin, firarı, hatta eşkıyalığı göze alarak askerlikten vazgeçmelerine sebep olmuştur. Üstelik 1914 yılı mahsulünün çok iyi olmasına rağmen seferberlik yüzünden birçok yerde hasat yapılamamış, ürünler zayi olmuştur. Böylece ekonomik hayat da büyük bir darbe yemiştir.⁶²

Cephedeki bir ordunun günlük yiyecek ortalaması 63 ton ekmeklik, 13 ton yemeklik ve 19 ton etlik’ten ibarettir.⁶³ Gerilerde menzil ambarları kurulmakta veya yurt içinden veya çevresi belirlenmiş menzil bölgelerinden

⁵⁹ Erkan-ı Harbiye Binbaşısı Vecihi, *Filistin Ricatı*, (Dersaadet: Matbaa-i Askeriye, 1337), 16.

⁶⁰ Cemal Akbay, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Siyasi ve Askeri Hazırlıkları İle Harbe Girişi*, 2. Baskı, (Ankara: ATASE Yay., 2014), 142.

⁶¹ *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Sina-Filistin Cephesi*, IV ncü Cilt 2 ncı Kısım, (Ankara: ATASE Yay., 1986), 53, 684.

⁶² Erdoğan Aydın, *Osmanlı’nın Son Savaşı (Turan Hayalinden Sevr’e)*, (İstanbul: Literatür Yay., 2012), 530.

⁶³ *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Sina-Filistin Cephesi*, 749.

tedarik edilerek toplanan erzak depolanmaktadır.⁶⁴ En büyük problem ambar ve depolarda toplanan yiyecek ve yemin birliğin bulunduğu yere götürülmesidir.⁶⁵ Savaşın son yılına girmeden önce 4. Ordunun 1917 yılı işe durumu aşağıdadır.⁶⁶

Bölgeler	Zahire (Aşık)			İşe Mevcut Kac Günlük İşe Yeterli Olduğu			Düşünceler		
	Kıymalık (Ton)	Yemalık (Ton)	Yemlik (Ton)	İnsan	Hayvan	Kıymalık	Yemalık	Yemlik	(Tüm Bölgeler için)
Adana Menzil Bölge Müfettişliği	130	97	63,5	29.361	5.790	11	13	6	Günlük istihkaka cephe- de; İnsanlara : 500 gr. Hayvan : 3,5 kilo
Halep Menzil Bölge Müfettişliği	146	3	5	26.003	3.906	13	—	—	Diğer bölgelerle : İnsan- na : 400 gr. Hayvana : 2,5 kg.
Ordu Menzil Müfettişliği	367,5	66,5	230,5	88.106	9.543	10	3	6,5	33.000 Hicaz D. Y. işleri ve odun kesen müteahhit işleri dahil
Kadüs Menzil Müfettişliği	320,5	128	534,5	21.880	3.009	59	23	71	
Sina Harakât Bölgesi	170,5	260	224	55.917	18.687	3,5	18,5	3	
Hicaz Harakât Bölgesi	1.452	66	72	76.755	3.852	63	16,5	5,5	60.000 urban (çöl arap- ları) dahil günde 250 gr. ekmelek benzeriya
TOPLAM	2.723,5	260,5	1.159,5	299.022	44.787	159,5	73,5	25,0	

Çizelge 1.⁶⁷

Units.	Ration Strength.		Daily Supply.		
	Men.	Animals.	Food.	Forage.	Total.
8th Army	39,783	17,817	tons. 28	tons. 53·5	tons. 81·5
7th Army	28,575	10,815	20	32·5	52·5
JORDAN GROUP	5,223	2,324	3·5	7	10·5
PALESTINE Menzil (L. of C.)	4,958	1,877	3·5	5·5	9
4th Army	21,899	6,601	15·5	20	35·5
	100,438	39,434	70·5	118·5	189

Çizelge 2. 1917 Yılında Filistin Cephesinde Erzak Durumu.

⁶⁴ Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri, Birinci Dünya Savaşı, İdari Faaliyetler ve Lojistik, X ncu Cilt, (Ankara: ATASE Yay., 1985), 173; Örnek bir ambar mevcut çizelgesi Ek-4'dedir. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE), Birinci Dünya Harbi (BDH), Kutu(K): 1318, Fihrist(F): 762, Gömlek(G): 7-1.

⁶⁵ Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, 174.

⁶⁶ Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, 448.

⁶⁷ 1917 Yılında 4. Ordunun İşe Durumu İngiliz istihbaratının ele geçirdiği bir belgeden elde edilen aşağıdaki çizelgede ise 1917 yılındaki durum şöyledir

William Thomas Massey, *Allenby's Final Triumph*, (London: Constable and Company LTD, 1920), 29.

Türk kayıtlarıyla İngiliz kayıtları arasında fark bulunmasına rağmen her iki çizelge de yiyecek miktarının yetersiz olduğunu göstermektedir. Başka bir eserden anlaşıldığına göre; 1 Şubat 1918’de 39.783 tayın mevcudu olan Sekizinci Ordu üzerinde 155 ton un bulunurken bu miktar 1 Eylül 1918 tarihinde sadece 14,5 tona düşmüştür.⁶⁸ Savaşın son günlerinde sadece yiyecek sorunları olmamak kaydıyla ordunun perişanlığını anlayabilmek için Mirliya Sedat’ın anılarına bakmak yeterlidir.⁶⁹

Ayrıca 1918 yılı başlarında Yıldırım Ordularının buğday ve erzak ihtiyacı, Niğde, Afyonkarahisar ve Konya gibi Anadolu şehirlerinden karşılanmaktadır.⁷⁰ Mart 1918 tarihinde Yıldırım Ordular Grubu, erzak yetersizliğinden istihkakı 250 grama düşürmüştür. Mayıs ayında ise 205 gramın da altında istihkak vermek zorunda kalmıştır, çünkü yerinden tedarik edilememiş ve Anadolu’dan da erzak takviyesi yapılamamıştır.⁷¹ 1918 yılı Mayıs ayı başlarında Yıldırım Orduları Grubu için Konya’dan 80, Afyonkarahisar’dan 45, Niğde’den 25, toplam 150 ton zahire sevkiyat için istasyonlarda bekletmiş ancak şimendifer olmadığından sevkiyat yapılamamıştır.⁷²

Zaman zaman tayında meydana gelen iyileşme belirtileri, ihtiyacın karşılanmasından ziyade daha önceki yokluklara bakarak yapılan değerlendirme olması güçlü bir ihtimaldir. Muhtemelen birliklerin cepheye ve menzillerine yakın olup olmadıklarıyla da ilişkili bir şekilde tüm kıtalara standart erzak verilememiştir. Bu durumu teyit edecek şekilde, Filistin cephesinde ele geçirilen iki mahkum, bulunduğu cephedeki rasyonların, 1918 Şubat’ında ulaşımın daha zor olduğu yerlerde bile Kafkasya’da daha iyi olduğunu belirtmektedir.⁷³

21. Piyade Alayının Harp Ceridesinde Şubat ayında aldığı tayın şöyledir.⁷⁴ 825 gram ekmek, 250 gram et, 150 gram un, 100 gram zeytin, 50 gram yoğurt, 40 gram sabun. Bu ceridedeki kayıtlara rağmen arşiv belgelerine göre Filistin cephesindeki normal günlük tayın değişmez bir

⁶⁸ Edward J. Erickson, *1. Dünya Savaşı’nda Osmanlı Ordusu, Çanakkale, Kutü’l-Amare, Gazze ve Megiddo Muharebeleri*, (İstanbul:İş Bankası Yay., 2009), 206.

⁶⁹ Mirliya Sedat (Korgeneral Ahmet Sedat Doğruer), *Filistine Veda (Yıldırım Ordularının Bozgunu)*, (İstanbul: Yeditepe Yay., 2009).

⁷⁰ Hasan Karaköse, “Birinci Dünya Savaşı Sırasında Hicaz’ın Zahire ve İaşe İhtiyacı”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, Cilt 5, Sayı 12, (Temmuz 2018): 147-166;

⁷¹ Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, 558-559.

⁷² Karaköse, “Hicaz’ın Zahire ve İaşe İhtiyacı”, 147-166; ATASE, BDH, K: 1252, F: 489, G: 14-1a; 1334 (1918) senesine ait iaşe raporlarından hazırlanmış cetvel Ek-3’ü dedi ATASE, BDH, K: 1265, F: 557, G: 16.

⁷³ FO 141-456...No. 7, 8 Haziran 1918

⁷⁴ Erickson, *1. Dünya Savaşı’nda Osmanlı Ordusu*, 206.

şekilde sabah, öğle ve akşam 125 gram ekmek ve yağsız ya da salçasız haşlanmış fasulyeden ibarettir. Bu durumu teyit edecek şekilde İngiliz istihbarat raporlarından anlaşıldığına göre; 9 Mart 1918 de yakalanan bir asker kaçağı rasyonların kötü olduğu bilgisini vermiştir. Beş gündür ekmek kısıtlanmaktadır. Ancak gelen bir bilgiye göre; İstanbul ve çevresindeki bütün Türk subaylarına askeri yetkililer tarafından çok bol rasyonlar verilmektedir. Bu rasyonlar subayların ihtiyaçlarından çok fazladır, öyle ki bir bölümünü bol kazançlı bir şekilde pazarda satmaktadırlar. İngiliz istihbaratı bunun nedeninin son zamanlarda ordu içindeki subaylar arasındaki hoşnutsuzluğun ortadan kaldırılmasının yeni bir yöntemi olduğunu düşünmektedir.⁷⁵ Bir diğer istihbarat raporundan anlaşıldığına göre; yaklaşık beş ay önce, Türk Hükümeti tarafından her bir memurun hükümet depolarından aylık olarak yaklaşık 10 kilogram buğday almasına izin veren bir emir verilmiştir, bunun üzerine her bir memur çok daha büyük miktarlarda satın alarak sivillere satmış ve böylece büyük karlar elde etmiştir.⁷⁶

25 Nisan'da yakalanan Türk savaş esirleri, Ürdün'ün doğusunda bulunan Türk birliklerinin sık sık ekmeksiz kaldıklarını, bir defasında dört gün boyunca ekmeksiz olduklarını söylemiştir. Ekmek rasyonu, sabah ve akşam su ile kaynatılmış buğdayın yanı sıra, günlük olarak yarım okka (1.4 lb.) olmuştur. Nadiren karavanaya birkaç gram et koyulmuştur. En güçlü insan tarafından sürekli olarak ele geçirilen bu et parçası üzerinde kavgalar çıkmıştır.⁷⁷

Başka bir belge, 1918 yılındaki Türk askerinin rasyonu ile 1914 yılındaki barış zamanı rasyonu arasında bir karşılaştırma yapmayı mümkün kılmaktadır: İstihbarat raporlarına göre; cephede, Mayıs 1918 ayında Türk askerinin ortalama günlük rasyonu 500-600 gram ekmek, biraz buğday lapası ve belki de birkaç sebze ile nadiren az miktarda etten oluşmaktadır.⁷⁸ Karargahı Cebel-i Lübnan'da bulunan Mevlevi Alayı 2. Tabur Komutanının 31 Mart 1918 tarihli raporuna göre önceleri tayın 175 gram ekmek iken sonra

⁷⁵ FO 141-456, No. 1, 18 March 1918

⁷⁶ FO 141-456, No:6, 25 May 1918

⁷⁷ FO 141-456, No:5, 10 May 1918; Bir Amerikan Askeri Ataşe'sinin tespitleri de bu yöndedir: "Bu gözlemcinin Kudüs'te kalışı sırasında, onların günlük ekmek rasyonları, Türklerin az şeylerle yaşadıkları anımsandığında, toplam olarak yetersiz bir miktar olan günlük 300 grama düşürülmüştür. Ekmeğe ilaveten, onlar besin değeri şüpheli bir çorba ve bir avuç dolusu zeytin almaktadırlar. Pirinç pilavı tamamen yemek listesinden kaldırılmış, bulgur onun yerini almıştır." Esat Aslan, "Bir ABD İstihbarat Ajanının Gözünden Suriye'deki 4. Ordu ve Gazze Muharebeleri", *1914'den 2014'e 100'üncü Yılında Birinci Dünya Savaşını Anlamak*, Uluslararası Sempozyum, (İstanbul: 20-21 Kasım 2014): 435-462.

⁷⁸ FO 141-456, No:5, 10 May 1918

160 gram olmuş ve asker zafiyet geçirmeye başlamıştı. Aynı komutanın 30 Haziran 1918 tarihli bir başka raporunda ise un istihkakının 300 grama düşürülmesi ve yeterli kalori sağlanamamasından dolayı askerde zafiyet oluyor, hastalıklar artıyor, hayvanlara arpa verilemediğinden onlardan tam istifade edilemiyordu.⁷⁹

Her iki arşive ait belgelerden anlaşılan bu durum ekonomik zorluk ve yokluğun hazin ifadesidir. Bunu İngiliz birliklerinin yaz rasyonlarıyla karşılaştırdığımızda en azından günlük enerji sarfiyatı açısından ne kadar eşitsiz bir durum olduğu gözler önüne serilmektedir. İngiliz istihbarat raporundan anlaşıldığına göre cephedeki İngiliz askerinin rasyonu; 336 gram veya ¾ lb. taze et, 446 gram veya 1 lb. ekmek, 112 gram veya 4 oz. domuz pastırması, 112 gram veya 4 oz. patates, 84 gram veya 3 oz. Reçel, 84 gram veya 3 oz. şeker, 56 gram veya 2 oz. sebze; çay, süt, tuz vs. den oluşmaktadır.⁸⁰ Her iki rasyon karşılaştırıldığında yetersiz beslenmenin yanında bu nedenle meydana gelebilecek hastalık, moralsizlik, firar⁸¹ ve diğer olumsuzlukların sebeplerine birer kalem olarak eklenmesi anlaşılmaz olmayacaktır.

Anlaşıldığına göre; Türk askerinin rasyonu cephede bulunan birliklerde standart değildir. Nitekim İngiliz istihbarat raporlarında belirtilen çeşitli istihbari bilgiler bu durumu gözler önüne sermektedir. 30 Nisan 1918'de yakalanan savaş esiri Suriyeli bir sağlık görevlisi, ön saftaki Türk askerlerinin, iyi durumda tutulması için yeterli rasyonlar aldıklarını belirtmektedir. Günde 700 gram (yaklaşık 1/2 lb.) ekmek, çorba veya etli bir güveç. Ancak ekmeğin kalitesi çok zayıftır. İç kısımdaki askerler, İletişim Hatları, Sıhhiye Birlikleri ve Hastanelerdeki hastalar yeterli yiyecek alamamaktadır ve sonuç olarak güçsüzdürler.⁸²

Yakalanan bazı tutuklular Nisan ayı sonunda ve Mayıs ayı başlarında rasyon ölçeğindeki düşüşe sıkça imalar yapmışlardır. 21 Mayıs'ta yakalanan bir Türk firarisi buna kuzeyden gelen birliklerin beslenmesinin sebep olduğunu düşünmektedir. Bunlara rağmen 28 Mayıs'ta Ürdün'ün doğusunda ele geçiren bir mahkûm, kısa zamanda rasyonun sayısının ve

⁷⁹ Nuri Köstüklü, *Vatan Savunmasında Mevlevihaneler (Balkan Savaşlarından Milli Mücadeleye)*, (Ankara: ATAM yay. 2010), 108-112.

⁸⁰ FO 141-456, No:5, 10 May 1918

⁸¹ Liman von Sanders'e göre firarların sebeplerinden biri "yalnız ileri hatlardaki birlikleri yeterince doyuracak kadar yiyecek verilmesi, geriye doğru yiyecek dağıtımının azaltılması"dır. Sanders, *Türkiye'de Beş Yıl*, 233, 328.

⁸² FO 141-456, No:6, 25 May 1918.

kalitesinin geliştiğini belirtmiştir. Haftada üç kez et dağıtılmaktadır ve rasyonda arpa ekmeği bulunmaktadır.⁸³

Suriye'de ve Mayıs ayında Ürdün'ün doğusunda toplanan yeni hasat, önceki birkaç ay içinde yaygın olarak görülen açlık diyetini geliştirmek için çok yararlı olmuştur. Ancak, gıda, genellikle kalitesizdir. Ekmek ile ilgili şikâyetler bulunmaktadır. Ürdün'ün hem doğusu hem de batısındaki askerler düzenli rasyonlar almaktadırlar. Örneğin, ulaşımın kısıtlılığı veya geçici olarak bozulması İngiliz top ateşi nedeniyle katırlar korkup dağıldığında, bazen zorluklara neden olmaktadır. Hattın bazı kısımlarında, özellikle (1) Bidiya çevresinde sarnıçlar kurudur ve su beş ya da altı mil mesafeden getirilmektedir, (2) Ürdün Vadisi'ndeki Bisân yolunda ata binmek tehlikelidir, (3) Ürdün ve Turmus Aya'nın eteklerindeki tepeler arasında, Wadi Samieh'in topçu ateşine maruz kaldığı yerlerde, su tenekelerinin eksikliği nedeniyle sıkıntı yaşanmaktadır.

Bu cephedeki bütün birimlerdeki rasyonlar incelendiğinde, Ürdün'ün doğusu ve batısında bulunan Türk askerlerine tahsis edilen rasyonların ortalaması şöyledir: Günde 1 libre ile 1 3/8 lb arası ekmek. (genellikle buğday, arpa ve mısırdan yapılmaktadır.) Sabah - bulgur veya un çorbası verilmektedir. Öğle - zeytin, kuru üzüm veya incir (bir avuç) verilmektedir. Akşam - yağ veya et konulmuş bulgur veya un çorbası verilmektedir. Çorbanın miktarı, tam olarak bir kahvaltılık fincanla eşdeğer olan, "yarım aşkabi kapağı" olarak belirtilmektedir. Sebzeler mümkün olduğunda rasyona eklenmektedir. Askerler günlük gıdayı ülkenin ürettiği meyve ve sebzelerle tamamlamaktadır. Ürdün yakınlarındaki birlikler, ayrıca bombaladıkları akarsulardan elde ettikleri balıkları rasyonlarına katmışlardır.⁸⁴ Karşı tarafın bakış açısı olarak; Erkân-ı Harp Binbaşısı Vecihi, anılarında Filistin cephesinde bulunanların buğday haşlaması veya un çorbası içtiklerini sitemle ifade etmektedir. Gıdasızlık askerin ciğerine çökmüştü demektedir.⁸⁵ Hem erzak eksikliği hem de iklim/coğrafya zorlukları sonucunda askerin bedensel zafiyetini engellemek ve aynı zamanda ağır ve yağlı yiyeceklerin zararlarından kurtulmak için "Çöl tayını" oluşturulmuştur. Bu tayın; peksimet, hurma ve zeytinden ibarettir.⁸⁶

⁸³ FO 141-456, No. 7, 8 Haziran 1918

⁸⁴ FO 141-456, No. 12, 15 Ağustos 1918; İngiliz raporlarında peksimetten bahsedilmemektedir. Halbuki 4. Ordu bölgesinde fırınlarda çoğunlukla peksimet pişirilmektedir. Günlük peksimet üretimi de 40-60 bin kilogram civarındaydı. Karaköse, "Hicaz'ın Zahir ve İlaş İhtiyacı", 147-166.

⁸⁵ Vecihi, *Filistin Ricatı*, 17.

⁸⁶ Kabacalı, *Cemal Paşa*, 185-186.

İngilizlere göre; Türk Ordusunda yayılan hastalık, olgunlaşmadan önce arpayı kavurup yemekten kaynaklanmaktadır. İçler acısı durumu da şöyle tasvir etmektedir: *“Türk askerinin haftada bir defadan fazla et yemeye alışık olmadığı unutulmamalıdır. Öte yandan, genellikle iyi bir miktar su içen Türk, bir İngiliz’den daha fazla susuzluk hissetmektedir. Türk subayları askerlerden daha iyi beslenmektedir ve cephedeki askerler geri hatlarındakilerden daha iyi durumdadır”*.⁸⁷ Mayıs ayının sonunda Şam’dan ayrılan bir Suriyeli aile, Şam’da et, fasulye ve patates ile konserve süt, krema ve tereyağı içeren ordu rasyonlarını konservelemek⁸⁸ için büyük bir fabrika bulunduğunu söylemiştir.⁸⁹ Bundan anlaşıldığına göre yiyecek bulmada yaşanan zorlukları gidermek için alınan bir tedbir olmalıdır.

11 Haziran’da ele geçirilen bir firari, son 10 gün boyunca her gün şekerin, incir, kuru üzüm ve konserve et ile verildiğini söylemiştir. O dönemde şeker, Rusya’dan gelmektedir. Bunun nedeni 3 Mart 1918 tarihinde imzalanan Brest-Litovsk Anlaşmasının Karadeniz’de ticareti serbestleştirmesi ve Osmanlı Devleti’nin Ukrayna ve Rusya ile ticaretini geliştirmesidir.⁹⁰

Filistin cephesindeki Alman askerinin aldığı rasyona gelince; yakalanan bir Alman savaş esiri, rasyonlarının iyi olduğunu söylemektedir. Rasyonlarda günde iki kez sıcak yemek, her gün et, 3/4 lb ekmek, tereyağı, donmuş koyun yağı, reçel, kuru üzüm, kahve ve bazen çay vardır. Ancak Türklere farklı rasyon verilmesine alıştılar. Alman esirin biriminde de Türkler vardır ve o dönemde beyaz ekmek hariç Almanlarla aynı rasyonları almaktadırlar.⁹¹ Türk ve Alman askerleri arasındaki ekonomik durum hakkında aşağıdaki notlar İngiliz İstihbaratının Ekonomik Bölümü tarafından toplanan bilgilerden derlenmiştir: 24 Mart’ta Es Salt’ta yakalanan

⁸⁷ FO 141-456...No. 12, 15 Ağustos 1918

⁸⁸Konserveleme Napolyon savaşları sırasında ordunun ihtiyaçları doğrultusunda gıdanın dayanıklılığını artırmak üzere icat edilmiştir. 20. Yy. a kadar büyük ölçüde askeri kullanımla sınırlı kalmıştır. Gıdanın tazeliğini korumasının yanı sıra, depolama ve taşımada sağladığı kolaylıkla hareket halindeki kalabalık orduların iâşesinde giderek önemli bir rol oynamıştır. I. Dünya savaşı konserenin askeriyeinin sınırları dışına iyiden iyiye çıkmasını ve sivillerin gündelik hayatının da bir parçası haline gelmesini sağlamıştır. Burak Onaran, “İki Dünya Savaşında Yemek ve Propaganda II, Mutfak Cephesi Neferi Ne Yemeli, Nasıl Beslenmeli”, *Metro-Gastro*, sayı.74, 2014, 36-47; Teneke konserveyi 1810 yılında Peter Durand icat etmiştir., Neil Hill, vd., “Military nutrition: maintaining health and rebuilding injured tissue”, *Philosophical transactions of the Royal Society of London*, Series B, Biological sciences, 366(1562), 2011, 231-240.

⁸⁹ FO 141-456, No. 11, 31 Temmuz 1918

⁹⁰ FO 141-456, No. 8, 22 Haziran 1918

⁹¹ FO 141-456, No. 8, 22 Haziran 1918

703. Alman Alayına bağlı 218. Sahra Hastanesinin Tıbbi Görevlisi'nde bulunan evraklardan, Alman askerlerine o tarihte aşağıdaki rasyonun verildiği öğrenilmiştir:

Ekmek veya Bisküvi	750 gram veya 400 gram
Et	374 gram
Yağ	65 gram
Sığır Eti Konservesi	200 gram
Fasulye, Bezelye vs.	250 gram
Kurutulmuş Sebze	60 gram
Konserve Sebze	150 gram
Çay	3 gram
Sabun	10 gram
Tuz	25 gram
Kuru Soğan	25 gram
Biber	1-2/5 gram
Patates	1.500 gram
Makarna	200 gram
Havuç	1.200 gram
Lahana	1.200 gram
Lahana Turşusu	450 gram
Kurutulmuş Meyve	125 gram
Kimyon Tohumu	2 gram
Şeker	17 gram
Odun	1.000 gram

Alman subayları her ay aşağıdaki ek oranları da almaktadırlar: 300 gram kahve, 5.000 gram gazyağı, 2.000 gram sabun, 8.000 gram et, 3.000 gram şeker, 14.000 gram kurutulmuş sebze, 4.000 gram yağ, günde 4 küçük somun ekmek. Osmanlı toprakları dışında görevli Alman askerlerinin başta belirtilen standart rasyonu ile karşılaştırıldığında Filistin cephesindeki Alman askerleri yukarıdaki rasyonu alıyorsa oldukça avantajlı bir diyetle sahiptiler ve Türk askerinden de daha iyi bir durumdaydılar. Ayrıca Alman birliklerine özel bir tropikal harçlık yardımı da yapılmaktadır. Memurlar, günde 7 mark nakit para ve ekstra rasyon almaktadırlar, bu da askerlere verilenin 6 katından daha fazladır. Memnun olmayanlara da “*bütün rütbelerin aldığı Fransa’dakinin aynıdır*” denmektedir.⁹² Bunun yanında Alman kıtalarının iase edildiği menziller Alman Erkân-ı Harp Reisinin emrine verilmiştir.⁹³ Ortalama Türk rasyonları, 1918 yılı Nisan ayından beri büyük ölçüde iyileşmiş olsa da Alman rasyonlarının standartlarının çok altında kalmaktadır. Almanlar son derece iyi beslenmektedir ve Türklere verilen

⁹² FO 141-456, No. 12, 15 Ağustos 1918

⁹³ ATASE, BDH, K: 555, F: 150, G: 2157-005-005.

rasyonlardan küçümseyerek bahsetmektedirler. Yakalanan bir Alman subayı “*Türklerin aldıkları rasyonlarla çok şey yapmasını bekleyemezsiniz*” demiştir. Bu yaklaşım orduda bulunan iki ayrı milletin birbirine bakış açısının acı bir tespitidir.⁹⁴ İngiliz istihbarat raporlarından anlaşıldığına göre Türk askeri yeterli rasyon alamamaktadır ve oldukça zor durumdadır. Buna rağmen aynı cephedeki Alman askerlerinin beslenmeleri daha iyi ve Türk askerine nazaran oldukça iyi bir beslenme imkânına sahiptir. Gözlemci statüsündeki bir Amerikan Askeri Ataşe’si de raporunda şunları yazmaktadır: “*Türk sık sık aç giderken, Almanların kendilerinin hiçbir zaman hata yapmayan komiserlikleri vasıtasıyla bol miktarda çeşitli enfes yiyeceklerle ikmal edilmesine özellikle içerlemektedir.*”⁹⁵

Filistin cephesinde savaşan orduya çürümüş bakla ve nohuttan başka bir şey verilmediği halde cephe gerisinde özellikle Almanlardan lüks hayat yaşayanlar bulunmaktadır.⁹⁶ Suriye’deki Alman kıtalarının erzakı kısmen Almanya’dan gelmektedir ve temel gıda maddelerini kapsayanlar (ekmek, et, yağ, zeytinyağı, sebze, yemiş, süt, kahve ve tütün) ordu tarafından karşılanmaktadır.⁹⁷ Yıldırım ordular grubu bölgesinde Alman ambarları bulunduğu ve Türkler tarafından ikmal edildiği kayıtlarda bulunmaktadır. Ayrıca Hayfa’da da Almanlar için bir balık fabrikası kurulmuştur.⁹⁸ Bu durum bir milletin kendi topraklarında yaşadığı acziyetin kanıtıdır. Aslında bu listeler yorum yapmayı bile gerektirmeyen üzücü bir tespittir.

İyimser bir bakış açısıyla; bu farkın sebeplerinden birinin ödenek kullanma ile ilgili olması olasıdır. Alman Genelkurmayı Filistin cephesinde kendi askerlerine ayrıca ödenek göndermektedir. Bunun kanıtlarından biri İsmet İnönü’nün Suriye cephesinde Yarbay Böhme ile yaşadığı ve sert ihtarına neden olan hatırasıdır. İsmet Paşa, yol inşaatı esnasında işçilere para ödemek için ordudan para istemiş ve olmadığı cevabını almıştır. Yarbay Böhme’nin komuta ettiği tümen bölgesine gittiğinde işçilere para ödendiğini duyunca emrinde bulunan bir tümenin parayı nereden bulduğunu araştırmıştır. Paranın Alman İmparatoru adına dağıtıldığını öğrenince Böhme’yi sertçe azarlamıştır. Sonuçta Böhme’nin tümenini başka bir birliğe bağlamışlardır. İsmet Paşa’nın anılarında “*Adam gelmiş buraya, benim vatanımda, kumandanını, beni tanımıyor, benim idaremi tanımıyor, Alman İmparatoru namına hüküm sürüyor.*” ifadesi oldukça manidardır.⁹⁹ Ayrıca

⁹⁴ FO 141-456, No. 12, 15 Ağustos 1918

⁹⁵ Aslan, “Bir ABD İstihbarat Ajanının Gözünden”, 435-462.

⁹⁶ Karaköse, “Suriye İle Arabistan Cephesinde Ulaşım ve İâşe (Erzak)” 39-48.

⁹⁷ Erden, *Birinci Dünya Harbi’nde Suriye Hatıraları*, 127.

⁹⁸ ATASE, BDH, K: 1252, F: 489, G: 14-2.

⁹⁹ Sabahattin Selek, *İsmet İnönü, Hatıralar*, (Ankara: Bilgi Yay., 2009), 151-152.

Erkân-ı Harp Binbaşısı Vecihi, anılarında Almanların para ve erzak konusunda ne isterlerse anında tedarik ettiklerini belirtmektedir.¹⁰⁰

Sonuç

Türk askeri neden kahramandır? Böyle bir soruyu hamaset söylemleriyle cevaplamak kolaycılığa kaçmanın yanında içi boş bir gurur duygu durumunun dışı vurumundan başka bir şey olmayacaktır. Gerçekler tarih araştırmalarının yüzeysel hamasi söylemlerinin çok derinlerinde yatan ve içinde acı ve hayal kırıklıklarıyla dolu yaşanmışlıklardan ibarettir. Oysa kahramanlığın bir yüzünün açlık, susuzluk, hastalık ve moral çöküntüsüyle mücadeleyi kazanmak olduğu, anlamak ve hissetmek istemediğimiz bir olgudur.

Birinci Dünya Savaşı, kuralları son dönem savaşlar çağında konulmuş “Topyekün Savaş”ın yaşandığı, cephede savaşan askerler yanında halkın tüm kesimlerinin de felaketin ağır etkilerini hissettiği bir savaş olmuştur. Savaş bazı devletlerin siyaseten kazandığı ancak tüm devletlerin sosyo-ekonomik açıdan kaybettiği bir sonuca ulaşmıştır. Bu şartlar altında bireyin neler yaşadığı ve hissettiği çoğunlukla göz ardı edilmiş ve önemsenmemiştir. Aslında savaş bireyin zihninde ve sosyal hafızasında daha başlamadan bitmiştir.

Seferberliğin ilanı ile asker altına alınan erkek nüfus kendi yoksulluğuna ek olarak çağın çalışıp kazanan kişisi olarak ailelerini de yoksulluğa itmiştir. Bu durumu en alt seviyedeki erden en üst seviyedeki asker ve hatta sivil/memur her kesim hissetmiştir.

Tarım sektöründe çalışan işgücünün işinden uzaklaştırılması ekonomik zorlukların tetikleyicisi olmuş, büyük bir nüfusa sahip orduyu beslemek için elde edilen mahsulün çoğunluğuna el konulması ticaret ve çarşı/pazar ilişkilerinin de düzenini bozmuştur. Özellikle temel ihtiyaç maddelerinin fiyatları artmış, enflasyon yükselmiş ve karaborsacılık ile vurgunculuk ekonomik dengeyi altüst etmiştir.

Tüm bu olumsuzluklara rağmen cephede daha büyük felaketlerin yaşanmasını önlemek için var gücüyle çabalayan ordu mensupları asgari şartlarda yaşamlarını devam ettirmek için uğraşmışlardır. Bir askerin savaşabilmek ve yaşamsal devamlılığını sağlamak için öncelikle beslenmesi gerekmektedir. Devletler bu devamlılık uğruna günlük olarak ihtiyaç duyulan yiyecek maddelerini belirleyerek düzenli bir şekilde askerin önüne koymayı planlamıştır. Bunun için tedarik, depolama ve dağıtım maksadıyla tedbirler almıştır.

¹⁰⁰ Vecihi, *Filistin Ricatı*, 19.

Seferberlikten önce Osmanlı Devleti de “Tâynât-ı Yevmiye”sini belirlemiş ve bir plan dâhilinde uygulamaya koymuştur. Bunun için barış zamanında tedarik zincirini planlamış, menzil teşkilatları ve depolar oluşturmuş, tedarik ve ikmal konusunda tedbirler almıştır. Ancak savaşa girmekte aceleci davranarak ve coğrafi şartlar ile altyapı eksikliklerini (yol, demiryolu ve taşıma araçları) göz ardı ettiğinden yeterli bütünlemeyi planlamasına uygun olarak zamanında gerçekleştirememiştir. Bütün bunlara rağmen eldeki mevcutlar ve zamana yayarak yaptığı bütünleme sonucunda askerine günlük istihkakını eksik de olsa ulaştırmış ve imkânlar dâhilinde elde bulundurulmuş yiyecek malzemelerini askerine dağıtmıştır. Savaşın gidişatında idare eder vaziyette olan bu durum 1918 yılına gelindiğinde adeta bir felakete dönüşmüş, birçok cephede olduğu gibi Filistin Cephesinde de Türk askeri açlık ve susuzlukla sınanmıştır.

Barış zamanında planlanan 900 gr ekmek, 250 gram et, 150 gram bulgur ve 20 gr yağ’dan oluşan temel istihkak maddeleri savaşın gidişatı ve ağırlığı ile üç öğünde birer kase çorbaya kadar düşürülmek zorunda kalmıştır. Bunun aksine Türk ordusu ile savaşan müttefik Alman askerleri daha iyi şartlarda beslenebilmişlerdir. Müttefik askerlerinin daha iyi beslendiğini kayıtlardan tespit etmekteyiz. Belgelere göre kendi askerini besleyemeyen merkezi hükümet müttefik askerlerin beslenmesini görmezden gelmiştir. Çünkü Osmanlı topraklarında Alman İmparatoru adına harcamalar yapıp aynı ordu ile savaşmak için gönderilmiş askerlere iltimas geçecek şekilde davranılmıştır. Bu durumun etkileri üzerine araştırma yapılması gerçek boyutlarının ortaya çıkarılması için daha somut veriler elde etmemizi sağlayacaktır.

İngilizlerin ülkesinden çok uzaklarda olmasına rağmen ordusunu iyi beslediği ve “Rasyon”unu güçlü tutarak enerjik bir yapıyı sürdürmeyi başardığını anlıyoruz. Bunun sonucunda kaçınılmaz zafer/felaketin parametrelerinden biri olarak iâşe sorununun sebep-sonuç analizinde etken bir duruma gelmesini özellikle harp tarihi açısından kabul etmeliyiz.

Sonuç olarak; barış zamanında orduların standart ve aynı değerinde (3,149 kalori) günlük istihkak belirlediği tespit edilmiştir. Savaşın son yılında ise Filistin Cephesindeki iki ordu askerinin günlük istihkakını karşılaştırdığımızda İngiliz ordusunun cephenin en ilerisinde bulunan askerini kendi topraklarında savaşan Türk askerinden daha iyi beslediğini söyleyebiliriz. Bu durumun temel sebebi Osmanlı Devleti’nin topraklarındaki tarım alanlarını işgücünün büyük bir bölümünü askere aldığından dolayı verimli kullanamaması ve elde ettiği besin maddelerini en ilerideki askerine ulaştırma zorlukları yaşaması olarak değerlendirilebilir.

İngilizler ise dünyanın birçok yerindeki topraklarından elde ettiği besin maddelerini düzenli bir şekilde askerine ulaştırabilmiştir. Bunun yanında Osmanlı müttefiki Alman askerlerinin ise Türk askerinden daha iyi beslendiği anlaşılmıştır.

İngiliz istihbaratının tespit ettiği rasyon değerlendirildiğinde karşılarındaki ordunun muharebe gücünü hesaplarken kendi ordularında uygulanan rasyona nazaran daha zayıf ancak savaş kabiliyeti ağıısından daha dayanıklı bir askeri durumla karşı karşıya olduklarını değerlendirmeleri muhtemeldir. Savaşın başında İngilizlerin tespit ettiği rasyon listesi ile yaptığı muharebe gücü hesaplaması zaman ilerledikçe değişmiş ve kuvvet mukayesesi yaparken İngiliz ordu yetkililerini hesaplamakta daha rahat bir duruma sokmuştur. Buna rağmen mukayese cetvelleri incelendiğinde İngilizlerin savaşın gidişatını lehine geliştirmek için personel mevcutlarının yaklaşık üç kat büyüklükte olmasını sağlamaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Türk orduları bu yetersiz beslenme ve bu ve başka nedenlerle meydana gelen zafiyetlerine rağmen savaşın sonuna kadar kahramanca savaşmaya devam etmiştir.

Tüm taktik ve stratejik değerlendirmelerin yanında Osmanlı Devleti'nin yenilgisinde askerini besleyememek önemli bir etken olmuştur.

Kaynakça

Belgeler

İngiliz Arşivi

Foreign Office (FO) 141-456 Political and Economic Intelligence Summary(Enemy Territory)

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE)

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE),
Birinci Dünya Harbi Kataloğu (BDH), Kutu(K): 555, Fihrist(F):
150, Gömlek(G): 2157-005-005.

ATASE, BDH, K: 1252, F: 489, G: 7-1a.

ATASE, BDH, K: 1252, F: 489, G: 14-1a

ATASE, BDH, K: 1252, F: 489, G: 14-2

ATASE, BDH, K: 1265, F: 557, G: 16.

ATASE, BDH, K: 1318, K: 762, F: 7-1.

Kitaplar

Akbay, Cemal, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Siyasi ve Askeri Hazırlıkları İle Harbe Girişi*, 2. Baskı, Ankara: ATASE Yay., 2014.

Aydın, Erdoğan, *Osmanlı'nın Son Savaşı (Turan Hayalinden Sevr'e)*, İstanbul: Literatür Yay., 2012.

Bayur, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılabı tarihi*, Cilt III 1914-1918 Genel Savaşı, Kısım IV Savaşın sonu, TTK Yay., 1983.

Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Sina-Filistin Cephesi, IV ncü Cilt 2 nci Kısım, Ankara: ATASE Yay. 1986.

Cemal Paşa, *Anılarım, 1913-1922*, (Haz. Fahri Parin), İstanbul: Paraf Yay., 2010.

Erden, Ali Fuat, *Birinci Dünya Harbi'nde Suriye Hatıraları*, İstanbul: İş Bankası Yay., 2003.

Erickson, Edward J., 1. *Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu, Çanakkale, Kutü'l-Amare, Gazze ve Megiddo Muharebeleri*, İstanbul: İş Bankası Yay., 2009.

Erkan-ı Harbiye Binbaşısı Vecihi, *Filistin Ricatı*, Dersaadet: Matbaa-i Askeriye, 1337.

Fraser, T. G., Andrew Mango, Robert McNamara, *Modern Ortadoğu'nun Kuruluşu*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2011.

Friedman, Isaiah, *British Pan-Arab Policy, 1915–1922 A Critical Appraisal*, New York: Routledge, 2017.

Gyllenbok, Jan, *Encyclopaedia of Historical Metrology, Weights, and Measures*, Volume 3, Birkhäuser: Springer International Publishing, 2018.

- Hinz, Walter, *İşlamda Ölçü Sistemleri*, İstanbul: Marmara Üni. Yay., 1990.
- Hornby, A. S., *Oxford Advence Learner's Dictionary of Current English*, London: Oxford University Press, 1974.
- Hornby, A. S., *Oxford Advence Learner's Dictionary of Current English*, Fifth Edition, London: Oxford University Press, 1995.
- Hutchison, Robert, *Food and the Principles of Dietetics*, Fourth Edition, New York: William Wood and Company, 1916.
- Kabacalı, Alpay, *Cemal Paşa, Hatıralar (Bahriye Nazırı ve 4. Ordu Kumandanı)*, İstanbul: İş Bankası yay., 2001.
- Kedourie, Elie, *In the Anglo-Arab Labyrinth The McMahon-Husayn Correspondence and Its Interpretations 1914-1939*, New York: Routledge, 2014.
- Köstüklü, Nuri, *Vatan Savunmasında Mevlevihaneler (Balkan Savaşlarından Milli Mücadeleye)*, Ankara: ATAM yay., 2010.
- Lieshout, Robert H., *The British and the Middle East The Arab Question, 1914-1919*, London-New York: I.B.Tauris, 2016.
- Lugat-ı Tıb*, Fransızcadan Tercüme, İstanbul: Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye, 19 Ağustos 1316, 6 Cumadelevvel 1318.
- Lugat-ı Tıbbiye*, İstanbul: Mekteb-i şahane-i Tıbbiye Matbaası, 2 Rebiülahir 1290.
- Massey, William Thomas, *Allenby's Final Triumph*, London: Constable and Company LTD, 1920.
- Mirliva Sedat (Korgeneral Ahmet Sedat Doğruer), *Filistine Veda (Yıldırım Ordularının Bozgunu)*, İstanbul: Yeditepe Yay., 2009.
- Montgomery, Rex, Thomas W. Conway, Arthur A. Spector, *Biyokimya*, Çev. Nilgün Altan, Ankara: Palme yay., 2000.
- Osborne, Eric W., *Britain's Economic Blockade of Germany, 1914-1919*, London-New York: Routledge, 2004.
- Paris, Timothy J., *In Defence of Britain's Middle Eastern Empire A Life of Sir Gilbert Clayton*, Eastbourne: Sussex Academic Press,, 2016.
- Sanders, Liman Von, *Türkiye'de Beş Yıl*, 3. Baskı, İstanbul: Yeditepe yay., 2007.
- Selek, Sabahattin, *İsmet İnönü, Hatıralar*, Ankara: Bilgi Yay., 2009.
- Sheffy, Yigal, *British Military Intelligence in the Palestine Campaign 1914-1918*, New York: Routledge, 2013.
- Tekâlif-i Harbiye Komisyonlarının Erzak Tedâriki Husûsundaki Vezâîfine Dair Muvakkat Talimatnâmedir*. Numro 1, 15 Ağustos 1330.
- Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri, Birinci Dünya Savaşı, İdari Faaliyetler ve Lojistik*, X ncu Cilt, Ankara: ATASE Yay., 1985.

- Ünal, Mehmet Ali, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Paradigma yay., 2011.
- Winter, Jay, Geoffrey Parker, Mary R. Habeck, *Birinci Dünya Savaşı ve 20. Yüzyıl*, İstanbul: Türkiye İş Bankası yay., 2012.
- Yılmaz, Faruk, *General Allenby'nin Hatıratı (Arap Ayaklanması ve Filistin'in Osmanlı'dan Kopuşu)*, İstanbul: İz Yay., 2013.

Makaleler-Bildiriler

- 1330 tarihli Askeri Tâymât ve Yem Kanun-u Muvakkatı, *Düstur*, II. Tertip, Cilt : 6, ss. 1286-1331
- Aslan, Esat, "Bir ABD İstihbarat Ajanının Gözünden Suriye'deki 4. Ordu ve Gazze Muharebeleri", *1914'den 2014'e 100'üncü Yılında Birinci Dünya Savaşını Anlamak*, Uluslararası Sempozyum, İstanbul, (20-21 Kasım 2014).
- Clarke, Nic, John Cranfield, Kris Inwood, "Fighting Fit? Diet, Disease, and Disability in the Canadian Expeditionary Force, 1914-18", *War & Society*, 33(2), 2014
- Çabuk, Mustafa, (2019), "İngiliz Belgelerine Göre İngiltere'nin Ortadoğu'daki İstihbarat Merkezi: Arap Büro(1916-1920)", *Belgi Dergisi*, C.2, S.17, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, (Kış 2019/I), 1130-1147.
- Erdemir, Lokman, "I. Dünya Harbi'nin İstanbul'da Sosyal Hayata Etkisi", *Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Devleti*, (Ed. Ali Arslan, Mustafa Selçuk), Kitabevi Yay., 2015.
- Ergin, Feridun, "Birinci Dünya Savaşında ve Atatürk Döneminde Fiyatlar ve Gelirler", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 7, (Kasım 1986).
- Gölcü, Berfin Melikoğlu, Nigar Yerlikaya, "Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Ordusunda Develer ve Develi Birliklere İlişkin Düzenlemeler", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 9, Sayı 47 (Aralık 2016).
- Hill, Neil, Fallowfield, Joanne, Price, Susan, & Wilson, Duncan, "Military nutrition: maintaining health and rebuilding injured tissue", *Philosophical transactions of the Royal Society of London*, Series B, Biological sciences, 366(1562), 2011
- İnalcık, Halil, "Introduction to Ottoman Metrology", *Turcica*, XV, 1984.
- Karaköse, Hasan, "Birinci Dünya Savaşı Sırasında Hicaz'ın Zahir ve İhtiyacı", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, Cilt 5, Sayı 12, (Temmuz 2018).

- Karaköse, Hasan, "Birinci Dünya Savaşında Suriye İle Arabistan Cephesinde Ulaşım ve İâşe (Erzak)", G. Ü. Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, (2000).
- Kritchevsky, David, "Fats and Oils in Human Health", *Food Lipids: Chemistry, Nutrition and Biotechnology*, (Eds. Casimir C. Akoh, David B. Min), Marcel Dekker, New York, (2002).
- Onaran, Burak, "İki Dünya Savaşında Yemek ve Propaganda II, Mutfak Cephesi Neferi Ne Yemeli, Nasıl Beslenmeli", *Metro-Gastro*, .sayı.74, (2014).
- Onaran, Burak, "Kara Safra ve Melankoli, Kalori ve İstatistik", *Metro-Gastro*, sayı. 66, (2012).
- Polat, Ü. Gülsüm, "Türk-Alman Propagandası Karşısında Arap Bürosu'nun Kuruluşu", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. C. XXVI, S: 76, Ankara (2010), 97- 131 .
- Tekâlif-i Harbiye'nin Suret-i Tarhı hk. Kanun-u Muvakkat, *Düştur*, II.Tertip, 5.Cilt, 48-49.
- Üzen, İsmet, "Kanal Harekatı", *Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Devleti*, (Ed. Ali Arslan, Mustafa Selçuk), Kitabevi Yay., İstanbul, (2015).
- Tezler
- Hamm, Geoffrey "British Intelligence and Turkish Arabia: Strategy, Diplomacy, and Empire, 1898-1918", Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Toronto, 2012
- Knox, Dennis Edward, "The Development of British Policy in Palestine, 1917-1925, Sir Gilbert Clayton and The "New Eastern Question", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Michigan State University, 1971
- Presgrove, Barbara Anne, "Britain and The Middle East, 1914-1921: A Study in Personel Policy-Making", Yayınlanmamış Doktora Tezi, The Florida State University, 1979
- Scoville, Shelia Ann, "British Logistical Support to the Hashemites of Hejaz: Taif to Maan 1916-1918", Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of California, Los Angeles, 1982.
- Stevens, Kylie L., "An Exploration of Social Networks: Gertrude Bell and the Arab Bureau 1916-1921", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, William Jessup University, 2013
- Tezcan, Cezmi, "Tekâlif-i Harbiye ve Tekâlif-i Milliye Örneklerinde Savaş Dönemleri Mali Politikaları", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2005

İnternet Kaynakları

<http://17thdivision.tripod.com/rationsoftheageofempire/id5.html>. Ulaşım tarihi: 30.04.2020.

[https://en.wikipedia.org/wiki/Joseph_König_\(chemist\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Joseph_König_(chemist)) Ulaşım tarihi: 01.09.20020.

<https://en.wiktionary.org/wiki/rotolo> Ulaşım tarihi: 30.04.2020.

https://wwi.lib.byu.edu/index.php/British_%26_German_rations. Ulaşım tarihi: 30.04.2020.

— ۱۲۸۶ —

تومرو ۵۴۲ -- عسکری تمینات ویم قانون موفقی

۶ ذی القعدة ۱۳۳۲ ۱۲ ايلول ۱۳۳۰

(تکوم وقایع ایلد نشر و اعلامی : ۱۱ ذی القعدة ۱۳۳۲ ۱۸ ايلول ۱۳۳۰ - تومرو ۱۹۵۲)

تمینات فصلی

ماده : ۱ وقت حضردہ بر فترک تمینات یومیسی بروجہ آتیدر :

گرام	شحم	ماپت فحم	آلبومین	قالتوری
۹۰۰	۳,۹۶	۲۶۵,۵۲	۵۵,۳۵	۲۱۵۱
۲۵۰	۵,۴۷	.	۵۰,۰۷	۲۵۶,۱۵
۱۵۰	۰,۳۹	۱۱۷,۱۵	۱۲,۶۰	۵۴,۶۰
۲۰	۲۱,۰۹	۰,۱۲	۰,۱۸	۱۹۷,۵۰
	۳۱,۹۱	۵۸۲,۸۱	۱۱۸,۳۰	۳۱۴۹,۲۵
۲۰				
۹				
۳۰				
۷۰۰	طعام ایچون			
۸۰	چاشیر *			
۲۰	استحمام *			
۱۰۰۰	سوبا *	وقت شتایه مخصوصدر {۱۰۰}		
۲۵۰				

ماده : ۲ بر فترک رمضان شریفه مخصوص تمینات یومیسی بروجہ آتیدر :

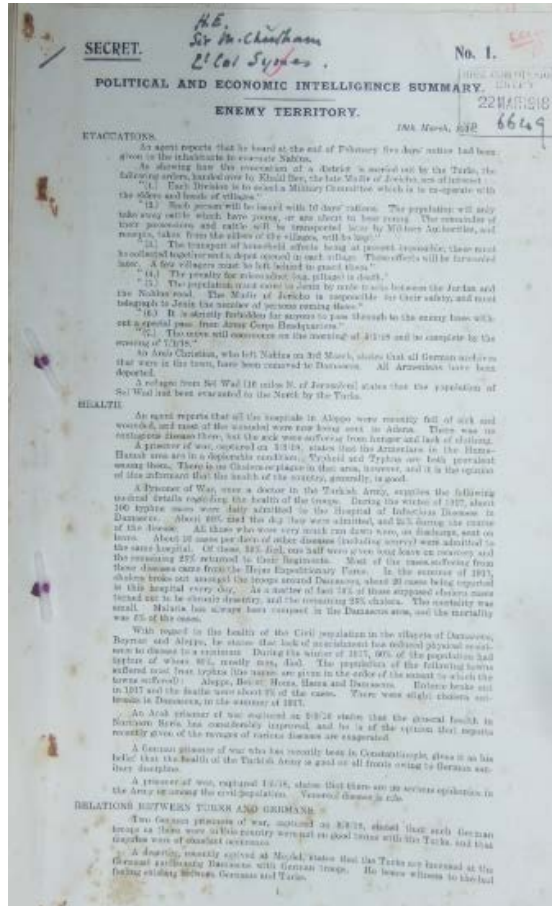
گرام	شحم	ماپت فحم	آلبومین	قالتوری
۷۰۰	۳	۳۵۷,۸۴	۴۵	۱۶۷۳
۲۰۰	۴,۳۸	.	۴۰,۰۶	۲۰۶
۲۵۰	۲,۲۰	۱۹۶,۲۰	۱۶,۸۷	۸۹۲,۵۰
۴۰	۳۳,۷۵	۰,۲۰	۰,۲۹	۳۶۴
۲۰	.	.	.	.
۲۰	.	.	.	.
۵۰	.	۵۰	.	۲۰۵
۱۵	.	جزئی	جزئی	جزئی
	۴۳,۳۳	۶۰۴,۲۴	۱۰۲,۲۲	۳۳۴۰,۵۰

(*) صحیح - تومرو : ۱۹۵۸

(**) موسم شتایه مخصوص اولان کور و اودون استغفارلاندن بریسی و بریلدیکی زمان دیکری و بریلدیگیم *

Ek-1: Düstur, Tertip : 2 Cilt : 6 Sayfa : 1286

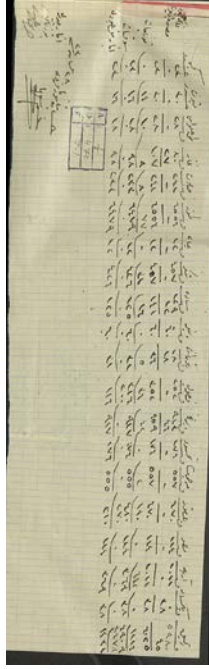
*Filistin Cephesinde Türk ve İngiliz Ordularındaki Askerin Günlük İstihkakı: Tâymât-ı
Yevmiye- Rasyon Karşılaştırması*

Ek-2: Foreign Office (FO) 141-456
Political and Economic Intelligence Summary (Enemy Territory)

The image shows a page from a historical Ottoman tax register (Cetvel) dated 1334. The document is written in Arabic script and contains several columns of data. The top section includes a small table with the letters A, B, C, D, E, F in a grid. The main body of the document consists of multiple rows of handwritten text and numbers, organized into columns. The text is written in a cursive style typical of Ottoman documents. The numbers are written in a clear, legible font. The document is aged and shows signs of wear, including some staining and discoloration.

Ek-3: 1334 Senesine Ait İaşe Cetveli (ATASE, BDH, K: 1265, F: 557, G: 16)

Ek-4: Bir ambar mevcut listesi (ATASE, BDH, K: 1318, K: 762, F: 7-1)

Ek-5: Faruk Yılmaz, General Allenby'nin Hatıratı (Arap Ayaklanması ve Filistin'in Osmanlı'dan Kopuşu), İz Yay., İstanbul, 2013, s. 115.

Ek-6:Örnek İngiliz Askeri Rasyonu

<http://17thdivision.tripod.com/rationsoftheageofempire/id5.html> (30.04.2020)

Ek-7: Örnek Alman Rasyonu.

<http://17thdivision.tripod.com/rationsoftheageofempire/id5.html> (30.04.2020)

Başlık/ Title: Filistin’de Bir Osmanlı Arşivi: Müessesetü İhyâi’t-Türâs ve’l-Buhûsi’l-İslâmiyye / An Ottoman Archive in Palestine: The Revival of Heritage and Islamic Research Foundation

Yazarlar/ Authors

Alaattin DOLU

ORCID ID

0000-0002-6258-8335

Bu makaleye atıf için: Alaattin Dolu, Filistin’de Bir Osmanlı Arşivi: Müessesetü İhyâi’t-Türâs ve’l-Buhûsi’l-İslâmiyye, *Filistin Araştırmaları Dergisi*, 8 (Kış 2020): 85-100.

To cite this article: Alaattin Dolu, An Ottoman Archive in Palestine: The Revival of Heritage and Islamic Research Foundation, *Filistin Araştırmaları Dergisi*, 8 (Winter 2020): 85-100.

Makale Türü / Type of Article: Araştırma Makalesi / Research Article

Yayın Geliş Tarihi / Submission Date: 07.12.2020

Yayına Kabul Tarihi / Acceptance Date: 29.12.2020

Yayın Tarihi / Date Published: 29.12.2020

FAD- Filistin Araştırmaları Dergisi
BPS- Bulletin of Palestine Studies
Tarandığı Uluslararası İndexler/ Abstracting & Indexing

INDEX COPERNICUS

SCIENTIFIC INDEXING

CEEOL

DRJI

İSAM

Asos İndeks

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

Yazar: Alaattin DOLU*

Filistin’de Bir Osmanlı Arşivi: Müessesetü İhyâi’t-Türâs ve’l-Buhûsi’l-İslâmiyye¹

Özet: Osmanlı Devleti hâkim olduğu coğrafyada yıkılışından sonra arkasında bıraktığı kültürel birikim bugün söz konusu toprakların tarihinin araştırılmasında bir veri kaynağı olmaktadır. Balkanlardan Ortadoğı’ya uzanan geniş coğrafyada kurulan yeni devletlerden bazıları arşivlerin bir kısmını araştırmacılara açmıştır. Bu arşivlerin birisi Filistin’de Vakıflar Bakanlığı Arşivi olup içinde Osmanlı öncesi ve sonrası belgeleri de barındırmaktadır. Bu arşiv kurulduğu tarihten sonra araştırmacılara bir süre sınırlı hizmet vermiş, daha sonra şu anda bulunduğu Ebû Dıs kasabasında Türkiye’nin de desteğıyle daha profesyonel bir hizmet sunmaya başlamıştır. Burada bu arşive ve kataloglarına dair bilgiler sunulmakta ve Filistin tarihi çalışmak isteyen araştırmacılara bir yol gösterilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Arşivi, Filistin, Kudüs, Osmanlı Devleti.

An Ottoman Archive in Palestine: The Revival of Heritage and Islamic Research Foundation

Abstract: The cultural heritage left behind by the Ottoman Empire today is a source of data for history studies. Some of the new states established in the vast geography extending from the Balkans to the Middle East have opened their central archives to researchers. One of these archives is the archive of the Ministry of Foundations in Palestine, and contains documents before and after the Ottoman Empire. This archive has provided a limited service to researchers for a while after its establishment. Then it began to provide a more professional service in Abu Dis with the support of Turkey. This paper reveals information about this archive and its catalogs, and it provides a way for researchers who want to study Palestinian history.

Keywords: Ottoman Archive, Palestine, Jerusalem, Ottoman Empire.

* Dr. Öğretim. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, alaattind@gmail.com, ORCID NO: 0000-0002-6258-8335

¹ Bu yazı Yedikata Dergisi’nin Haziran (58) 2013 sayısında yayınlanan makalenin genişletilmiş halidir.

Giriş

Şehir tarihi çalışmalarında üzerine araştırma yapılan şehri teneffüs etmek ve kurumlarını inceleme fırsatı bulmak çalışmaya karakter veren bir “öz” gibidir. Şehri “uzaktan sevmek” araştırmayı tamamlamada yeterli gelmeyebilir. Hele bu şehir hem dinler tarihi hem de insanlık tarihi açısından kadim bir geçmiş ve kültüre sahip kutsal bir mekân olunca havası solunmak ve o tarih “canlı yaşamak” istenir. Zira kutsal mekân “bilinen gündelik zamanın veya tarihin etrafında döndüğü bir tür eksen ya da merkez olarak konuşan bir mekândır.”² Ayrıca üzerine araştırma yapılan mekân kendisiyle konuşan araştırmacıya öğrenilebilen bir beceri kazandıracaktır. Bu becerilerin başında coğrafi bilgiler ile şehir mekânların konumlanışı ve tarihi sürekliliğinin öğrenilmesi gelmektedir. Bu da tarihsel olayların geçtiği mekânlara içeriden bakmayı, Tosh’un Wedgood’dan aktardığı şekliyle “o anın yaşanmakta olduğu duygusunu canlandırmayı” gerektirecektir. Tarihçinin aynı zamanda hayal gücüne sahip olması gerektiğini vurgulayan Tosh geçmişin kurgulanmasını diğer disiplinlerle kurulabilen ilişkiyle açıklamaktadır. Kronolojiden kurtularak “anamlı bağıntılar” kurmanın yolu da keşiften geçmektedir.³ Bu amaçla keşif maksatlı ilk yolculuğumu Ürdün’de Arapça eğitimi alırken Amman’dan kara yoluyla Kudüs’e giderek gerçekleştirmiştim. Sonraki yolculuğum ise ikamet üzere idi. Osmanlı idaresinde Kudüs üzerine çalışmaya karar verdiğim 2007 yılından bu yana Ortadoğu ve Türk siyasetinde onca şey değişti. Davos olayı, Mavi Marmara krizi gibi olaylar Türkiye ile Filistin’i her zamankinden daha fazla yakınlaştırdı. Üstüne adına Arap Baharı” denen ve Ortadoğu’yu kasıp kavuran olaylar da eklenince Türkiye Filistin için çoktan “yeni Osmanlı” oluvermişti. Daha önce İsrail ile Türkiye arasındaki ittifak anlaşmalarının Filistin nazarında hoş görülmediğini ve bu anlamda Filistin’deki Türkiye imajını ancak Filistinlilerle tanıştıktan sonra öğrenmiştim. Aralarında halk cephesi üyelerinin bulunduğu bazı kimseler Osmanlıların buradaki 400 yıllık hâkimiyetini isti’mar (müstemleke) kelimesiyle özetlerken çoğu Filistinlinin nazarında Türkiye geçmişin izlerini hatırlatan “mimar” bir devlet olarak görülmekteydi.

Filistin’de Arşive Giden Yol

2009-2010 yıllarında çalışmalarda bulunduğum Ürdün Üniversitesi’nde bulunan Kudüs Şer’iyye Sicilleri arşivini gördüğümde hayıflanmış ve üzölmüşüm. Osmanlı’dan kalma daha binlerce evrak olmalıydı. O yıl

² Burhanettin Tatar, “Tarihsel Mekân Fenomenolojisi”, *Milel ve Nihal* 3/4 (Eylöl-Aralık 2007), 21.

³ John Tosh, *Tarihin Peşinde* Çev. Özden Arıkan (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., 2011), 112-114 ve 124-126.

Amman'dan karayolu ile Kudüs'ü ziyaret ederek buradaki hazinenin varlığını öğrendikten sonra kendimle sözleşerek Türkiye'ye dönmüştüm. Daha sonra Yüksek Öğretim Kurulu'nun desteğiyle 2012 yılının sıcak bir sonbahar gününde Kudüs'e ulaştığımda daha önceden haberleştiğim Ensâri ailesinin bir üyesi olan ismiyle müsemma Mahmud el-Ensâri'nin evinde ilk gece misafir olmuştım. Burada misafir olan ne ilk Türk ne de son Türk olacaktım. Ertesi sabah erkenden güne, Babü'l-Amud'da tarçınlı simit ile yapılan kahvaltıyla başladıktan sonra Sultan Süleyman Caddesi bitişiğinde bulunan otogardan 36 numaralı minibüs ile Batı Şeria'daki Osmanlı Arşivi'ne ulaşmak hiç zor olmamıştı. Arşive adım attığım andan itibaren karşılaştığım herkesin mütebessim bir şekilde beni karşılaması enerjimi iki katına çıkardı. Hemen arşiv malzemelerini görmek niyetindeyken arşiv memurları ile koyu hoş sohbet dalmış bulunduk. Saat 10'a geldiğinde kahvaltı saati gelen mütebessim memurların şahsıma sundukları ekmek arası nefis fela fel ve dört bardak naneli çaydan sonra artık mikro film makinesinin başına oturma zamanı çoktan geçmekteydi. Mahkeme defterinin ilk celsesi benim de mikrofilm makinesi karşısındaki ilk deneyimim olacaktı. Gösterilen ilgi ve ihtimam mikro film makinesinin başına geçişimi biraz ertelese de mesainin bittiği saat 15.00'a kadar aklımdaki birçok soruyla işin uzmanını (Dr. Muhammed Said ve Muhammed Safedi) rahatsız ettim. Hiç gocunmadan her defasında içtenlikle cevap verdiler. Filistin arşivlerinde ve Filistin'de geçirdiğim bu ilk gün, sonraki 6 ayımın bir özeti idi.

Resim 1. Arşivin Girişi (Fotoğraf: Besme Abbâsi)

Arşivlerin Muhtevası

Filistin’deki Müessesetü İhyâi’t-Türâs ve’l-Buhûsi’l-İslâmiyye Arşivi 1983 yılında Kudüs merkezde kurularak 1986 yılında şimdiki bulunduğu yer olan Ebû Dîs kasabasına taşınmıştır. Arşivde toplam 26 kişi çalışmaktadır. Daha önce Mescid-i Aksa Arşivi’nde bulunan belge koleksiyonları buraya aktarılmış. Müteferrik olarak Osmanlı dönemine ait 300.000 evrak bulunmaktadır. Bunlardan sadece 30.000 tanesi tasnif edilmemiştir. 1996 yılında belge restorasyon çalışmalarının başladığı kurumda her gün tasnif ve tamir işi yapılmakta olup tasvir işleri de devam etmektedir. 180.000 evrak tamir edilerek aslı korunmaya çalışılmıştır.⁴ Osmanlı Arşivi’nin bulunduğu odadaki defter serileri ve müteferrik evraklar Türkiye’nin desteğiyle satın alınan özel dolaplarda saklanmaktadır. Bu dolaplarda her biri farklı konulara ait olan evrak ve defter tasnifleri yer almaktadır. Bu defter ve evraklar; vakfiyeler, tamirat ve hesap defterleri, askeri, siyasi ve idari, evlilik, tapu gibi çeşitli belge koleksiyonlarından oluşmaktadır. Osmanlı arşivinin bulunduğu odanın sorumlusu Besme Abbâsi’dir. Bu arşivin modern dönem için önemi ise İsrail kontrolünde olan Kudüs Belediye Arşivi’nin nüshalarının buraya aktarılmış olmasıdır.

Resim 2. Belge Tasvir ve Restorasyon Çalışmaları

⁴ Şeyh Cemal Bevatna, *Müessesetü İhyâi’t-Türâs ve’l-Buhûsi’l-İslâmiyye* (Ayzeriyye-Beytü’l-Makdis: Vezâretü’l-Evkâf ve’ş-Şuûni’d-Diniyye, 2008), 1-5.

Arşivdeki en eski tarihli belge ilk sicil defterine ait olup 1530 tarihlidir. Siciller kurumun en önemli ve en zengin arşivini oluşturmaktadır. İlk olarak 1985 yılında sicillerin mikro filme aktarım işlemi gerçekleştirilmiş. Arşivin en zengin koleksiyonu olan mahkeme sicilleri daha sonra resim formatına da aktarılmıştır. Osmanlı dönemine ait 536 sicil defteri⁵ ile beraber toplam 3700 sicil defteri mevcuttur. Günümüze kadar ulaşan kayıtlardan geri kalanların çoğunluğu İngiliz manda dönemine aittir. Sicillerin asılları Harem'ř-şerif Arşivi'nde Baş Kadı riayetindedir. 1985 yılındaki koşullara göre daha iyi imknlara sahip arşivdeki siciller Türkiye'nin desteğiyle yeniden tasvir edilmiştir. Ayrıca sicillerin Nablus'ta En-Nech Üniversitesi Arşivi ve Ürdün'de Ürdün Üniversitesi Arşivi'nde mikrofilmleri bulunmaktadır. İlk dönemlere ait siciller mikro film makinesiyle okunamayacak kadar kötü bir hat ile yazılmıştır. Siciller İstanbul'dan gelen evâmir serisi hariç olmak üzere Arapçadır. Zaten sicillere kaydedilmiş olan İstanbul'dan gelen belgeler serisi ayrı bir defter serisi olarak tasnif edilmiştir. Bu seri içinde 1630-1650 yılları arasında ise sadece Kudüs' ilgilendiren fermanlar yer almaktadır.⁶ Klasik Arap okuma ve ıstılah bilgisine ihtiyaç duyulan bu sicilleri bugün Araplar dahi okumakta zorlanmaktadır. Kayıtlar ktibin birden değişmesiyle hiç okunamaz oluvermektedirler. Kadı mahkemesinde teşekkül eden şer'iyye sicilleri ve mahkemenin kendisi Osmanlı dönemi boyunca kurumsal olarak değişimler geçirmiştir. Bu anlamda Doumani bu değişimin 16-18. yüzyıllar, 19. yüzyıl ve 20. yüzyıl şeklinde üç döneme ayırarak değerlendirilmesi gerektiği üzerinde durmaktadır. Burada bu meselenin ayrıntılarına girmeyeceğiz ancak 16 ila 18. yüzyıllar arasında Osmanlı idari sistematığının değişimi sonraki dönemlerdeki mahkeme sicillerinin hacimsel boyutuna da yansı mıştır.⁷ Defterler arasında aslında surre defteri olup sonradan yapılan tasnifle mahkeme sicili olarak tanımlananlar da bulunmaktadır. 219 nolu sicil bunlardan birisidir.⁸ Mandaville, Salameh ve Doumani bölgede yer alan şer'iyye sicillerine dair çeşitli tanıtımlar yapmıştır. Bugün Filistin'de Vakıflar Bakanlığına bağlı bir arşiv olarak hizmet veren merkezde belgelerin tamir ve restorasyon çalışmaları yapılabildiği gibi arşiv dökümanları Türkiye'nin yardımlarıyla donatılan merkezdeki özel dolaplarda muhafaza

⁵ Bevatna, s. 16.

⁶ Bashara B. Doumani, "Palestinian Islamic Court Records: A Source for Socioeconomic History", *Review of Middle East Studies* 19/2 (1985), 162.

⁷ Doumani, s. 156-158.

⁸ KşS/219. 25 Receb 1136/8 Nisan 1735.

edilmektedir. Diğer taraftan araştırmacılara da kapılarını açarak araştırma faaliyetlerine öncülük etmektedir. Salameh sicilleri iki kategoride değerlendirmektedir. İlk tespit edilenlerden sonra ortaya çıkanları yeni seriler olarak adlandırmaktadır. Arşiv kataloğu ve daha önceki araştırmacıların sunduğu veriler⁹ ile kendi tespit ettiklerim neticesinde ortaya çıkan Kudüs şer'iyye sicilleri kataloğu aşağıda yer almaktadır.

Yıl	Cins	Cilt
936 (1529-30) – 1965	Normal	1-562 arası ciltler
1008-1009 (1599-1600)	Normal	80
1113-1115 (1701-1704)	Normal	201
25 Receb 1137 (8 Nisan 1735)	Surre Defteri	219
942-45	Evâmir	9
948-1001-16	Evâmir	11
958-78	Evâmir	32, 34, 42, 47, 69
987-1016	Evâmir	60 ,63, 65, 68,
1021,1029 (1612-1620)	Evâmir	71, 73 ,74, 81, 93, 97
1033-1041	Evâmir	108,114
1049-52	Evâmir	131
1062-64	Evâmir	148
1067-76	Evâmir	153-159
1079-90	Evâmir	190-176
1280-90	Evâmir	348
1050-52	Kassam	130
1070-71	Kassam	158
975-81	Metrukât	50

Tablo 1. Şer'iyye Sicilleri

Şer'iyye sicillerinin haricinde Osmanlı dönemine ait 700 bin adet müteferrik evrak bulunmaktadır. Bu belgeler arasında 1875-1902 yıllarını ihtiva eden bazı belgeler Kudüs mahkemesi sicillerinde kayıtlı belgelerin müsveddeleridir. Kurumda bulunan 1766 yılına ait bir Nakîbü'l-Eşraf defteri ise kıymetli arşivler arasında yer almaktadır. Vakfiyeler, tapu kayıtları, surre

⁹ Jon E. Mandaville, "The Ottoman Court Records of Syria and Jordan" *Journal of the American Oriental Society*, 86/3 (1966), 318; Khadr Salameh, "Aspects of the Sijills of the Shari'a Court in Jerusalem" *Ottoman Jerusalem: The Living City, 1517-1917*, ed. Slyia Auld, Robert Hillendbrand (London: Altajir World of Islam Trust, 2000), 103-144.

defterleri, kanun ve mevzuatlar ve çeşitli konulardaki belgeler Filistin şehirlerine göre tasnif edilmiş şekilde bulunmaktadır.¹⁰

ادارة الأوقاف والشؤون الإسلامية العامة
قسم أحياء الخانات الإسلامية
بوت القدس
تلفون ٢٨٤٤٧٢

رقم الصندوق
الحفظ

نوعية الوثيقة
أصل
صورة

رقم الملف
١٣/٨٨٠/٢٠٥٩/٢

رقم الملف

الموضوع
وقف قناة الميلى (إشعار البناء)
دائماً ما بني الخانات الإسلامية
مع كؤوبهم المستنيرين من إنشاء مناجيل وقارات وطولهم
السنة ١٢٩٨

ملاحظات
وقفية قناة الميلى (إنشاء لمائة وإيقاف)
من قبل السلطان سليمان القانوني

أدخلت في القهرست
تاريخ / /
وقوع / /
رقمها
في القهرست

Resim 3. Hicri 948 tarihli Suyolları Vakfına Ait Evrak Dosyası

Filistin'deki Osmanlı döneminin akabinde 1918 yılından itibaren başlayan döneme ait Arapça belge sayısı 700 bin civarındadır. Bu belgeler vakıflar, mülkler, tamirat ve tadilat, davalar, eğitim, siyaset, arkeoloji, din ve diğerleri olmak üzere belirli başlıklara haizdir. Bu belgeler içinde en önemlileri ise kuşkusuz vakıflarla ilgili olanlardır. Zira bu evraklar kamu ve şahıs hukuku tanımayan İngiliz ve İsrail işgalini ve onların sosyal, askeri ve

¹⁰ Bevatna, 5-8.

finans kurumları tarafından talan edilen arazileri ortaya çıkarmaktadır. Filistin’de Meclisü’l-İslâmî el-A’la’nın (Yüksek İslam Konseyi) teşekkülü, organları ve üyelerine dair pek çok belge de bu arşivde yer almaktadır. 20. yüzyılın ilk çeyreğine ait Filistin Ulusal Hareketi’yle ilişkili evraklar ile İslam Konseyi’nin diğer devletler ve kurumlar ile yazışmaları da arşivin koleksiyonları arasındadır.¹¹

Bunlardan başka arşivde çeşitli konularda toplam 4000 yazma eser mevcuttur. Yazmaların 510 tanesinin orijinali arşivde bulunmakla birlikte geri kalanların orijinalleri ise El-Aksa Kütüphanesi, El-Budeyri Kütüphanesi, El-Hac Nimr en-Nablusi Kütüphanesi gibi farklı kütüphanelerde bulunmaktadır. Yazma eserlerin büyük çoğunluğu Memlûk ve Osmanlı dönemine aittir. Yazma eserlerin yüzde 23’ü Fıkıh ilmiyle ilgilidir. En eski tarihli yazma hicrî II. yüzyıla tekabül eden Rika’ hattıyla ceylan derisi üzerine yazılmış bir Kur’an-Kerim’dir.¹²

Resim 4. 2012 Yılında Türkiye Tarafından Teşrif Edilen Ofisler

Arşivin kütüphanesinde 10.000’den fazla kitap bulunmakla birlikte 1200 taş baskı kitap mevcuttur. 20.000’den fazla dergi koleksiyonuna sahip kütüphanede Osmanlı dönemine ait gazeteleri de bulmak mümkündür.

¹¹ Bevatna, 9-10.

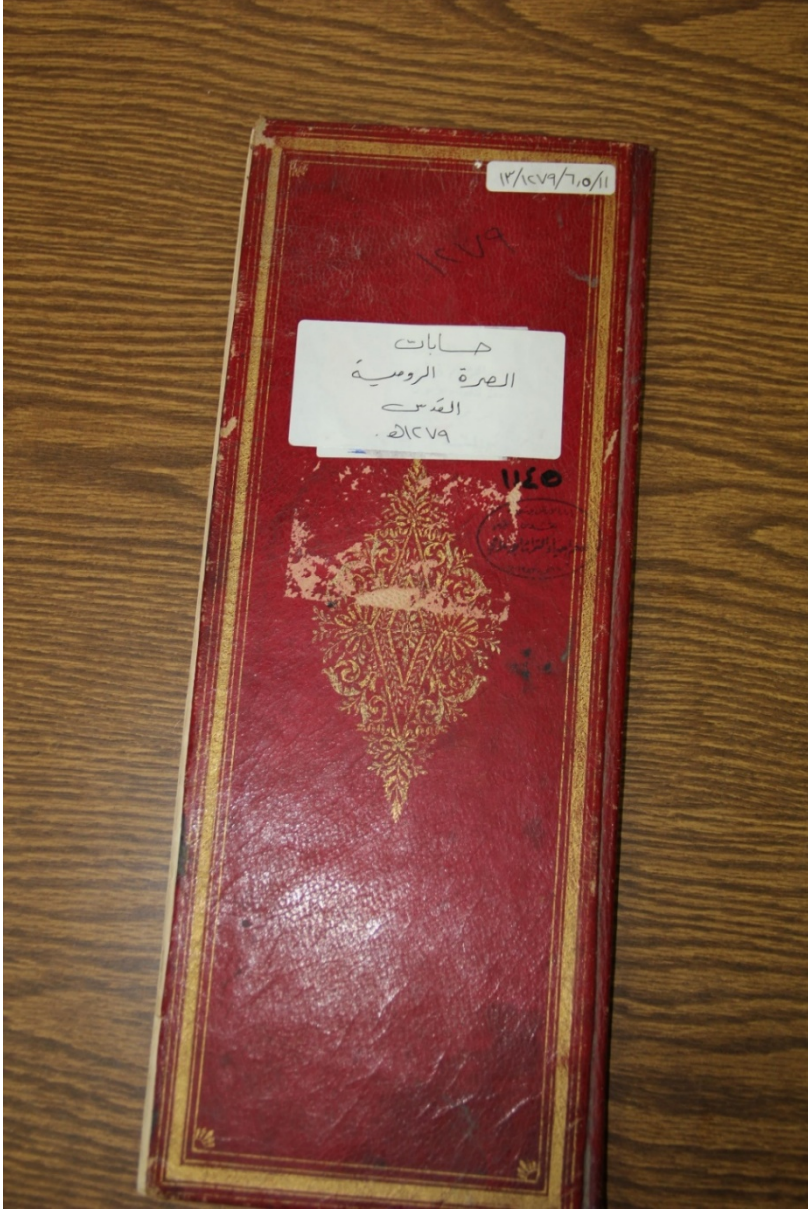
¹² Bevatna, 21-26.

Kütüphanenin en geniş koleksiyonu gazete arşividir. El-Kuds, el-Eyyâm, el-Fecîr, Filistin, Difa' ve Kermil gibi çeşitli gazeteler bulunmaktadır. Bunlardan bir kısmı ise dijital ortama aktarılmıştır. Ayrıca 1904-1918 yılları arasında yayınlanmış Türkçe gazete arşivi de yer almaktadır. Bağdat, Kahire, şam, Beyrut gibi Arap başkentlerinin gazeteleri de bu arşivde yer almaktadır. Merkezin başta Kudüs olmak üzere bütün Filistin şehirlerine dair yayın faaliyetleri de bulunmaktadır.¹³

Resim 5. Osmanlı Dönemine Ait Arşivin Muhafaza Edildiğı Dolaplar

¹³ Bevatna, 27-30.

Resim 6. Hicri 1279 tarihli Surre Defteri

Arşivdeki fonlar coğrafi bölgelere göre dolaplara ve dosyalara verilen numaralarla tasnif edilmiştir. Bundan ayrı olarak konularına göre de bir tasnifleme söz konusudur. Mali-muhasebat işleri, tamiratlar, vakfiyeler,

siyasi işler, askeri işler, kanun ve mevzuat, medreseler, görevliler gibi farklı konu başlıklarına ayrılarak tasnif edilmiştir.

1	Eriha
2	Beyt Lahm
3	Bi'ru's-Sebi'
4	Cenin
5	Hayfa
6	Halil
7	Ramallah
8	Remle ve Lid
9	Batı şeria ve Ürdün
10	Tulkerim
11	Akka ve Safed
12	Gazze
13	El-Kuds
14	Nablus

15	Nasıra
16	Yafa
17	Taberiye
18	Bisan
0	Genel
—	Listede Olmayan Yerler

Tablo 2. Bölgelere Göre Tasnif

Sıra No	Konu	Tasnif No
1	Vakfiyeler	3
2	Tamirat	6
3	Hesaplar	9
4	Yazışmalar	12
5	Zaviye ve Tekkeler	15
6	Turizm	18
7	Siyasi	21

8	Genel İşler	24
9	Askeri	27
10	Kanunlar ve Davalar	30
11	Medreseler	33
12	Mescidler	36
13	Kabirler	39
14	Görevliler	42
15	Belgeler	44

Tablo 3. Osmanlı Dokümantasyon Dairesinin Ana Konularının Listesi

Araştırmacı yukarıdaki konulara göre tasnif edilmiş listeden seçtiği konunun karşısında bulunan rakama göre çalışmasına yön verecektir. Örneğin “tamirat” konularına dair çalışma yapmak isteyen 6 numaralı dosya/dolap içinden kendi içinde de rakamlarla tasnif edilmiş tamirat dosyalarına ulaşabilmektedir.

Osmanlı Filistin’i için son derece büyük öneme haiz bu arşivde el değmemiş binlerce belge bulunmaktadır. Bu yazı adı gečen arşivin tanıtılmasına bir vesile olacaktır. Ebû Dîs kasabasında bir arşivin bulunduğunu başta kasabanın halkı olmak üzere çođu Filistinli sayemde öğrenirken arkamda birçok hayalperest hazine avcısı bırakmıştım. Zira onlar için Osmanlı Arřivi sadece Türkiye’de bulunan bir tapu kadastro merkeziydi. Bu ise İsrail’in müsadere politikasının bir ürünüydü. Bu bakımdan Filistin tarihini anlamak ve tanımlamak için daha çok araştırmacıya ihtiyaç vardır. Hem Filistin sorunu çerçevesinde modern Filistin tarihinin araştırılması hem de Filistin’in tüm dönemlerine dair izlerin

bulunabileceği klasik bir arşivden öte olan misafirhane niteliğindeki bu arşiv araştırmacıları beklemektedir.

Bu arşivden başka Filistin ve İsrail’de başta Mescid-i Aksa Kütüphanesi olmak üzere Tel el-Büyût (Beka’) Arşivi, İbrani Üniversitesi Arşivi, Kudüs Belediyesi arşivi, Nablus Belediyesi Arşivi ve Nablus Hayfa, Yafa, Akka’daki mahkeme kayıtları arşivi bulunmaktadır. Kudüs Belediyesi Arşivi tamamen bu arşivde bulunmakta olup Nablus Arşivi ise kısa zamanda burada hizmet vermeye başlayacaktır. Aksa Kütüphanesi’nde 2800’den fazla yazma mevcuttur. Ayrıca Şeyh Muhammed el-Halilî ve Halil el-Hâlidî vakfına ait olan kitaplar da bu kütüphane korunmaktadır. Aile arşivlerinden Hüseyinî, Alemî, Aselî, Decânî ailelerinin arşivlerinde 200’den fazla orijinal Osmanlı fermanı olduğu bilinmektedir. Yine aile kütüphanelerinden olan ve Budeyrî, Hâlidî ailesine ait olan kütüphanelerde yaklaşık 2600 kitap bulunmaktadır. Özbekiyye tekkesine ait kütüphanede ise kısmi miktarda yazma bulunmaktadır.¹⁴

Kilise arşivlerinde orijinal ferman koleksiyonlarını görmek mümkündür. Bu arşivlerde bulunan en eski belge (Hicri 583) Eyyübîler dönemine aittir. Özellikle Ermeni kilisesinde 40.000’den fazla kitap vardır. Ermeni kilisesinde bulunan fermanların Ermenice indeksi bulunmaktadır. Habeş ve Kipti kiliselerinde ise şimdiye kadar bir tasnif çalışması yapılmamıştır. Fransiskan ve Grek kiliseleri ise fermanları kendi dillerine tercüme etmişlerdir.

¹⁴ Bu arşivlere ve kataloglarına dair tanıtımlar için bkz. Donald P. Little and A. Uner Turgay, Documents from the Ottoman Period in the Khâlidî Library in Jerusalem, Die Welt des Islams, New Series, Vol. 20, Issue 1/2 (1980), 44-72; Fatma Meliha Şen, “Kudüs’teki Yazma Kütüphaneleri ve Bu Kütüphanelerde Bulunan Türkçe El Yazması Eserler” *Osmanlıdan Günümüze Filistin Sempozyumu*. 29-29 Kasım 2013, Bildiriler, c. 1 (Ankara: TTK, 2014), 71-83.

Sonuç

Dijital çağda burada zikredilen arşiv ve kütüphanelerdeki bazı kaynaklara çeşitli kütüphaneler ve arşivler vasıtasıyla ulaşmak mümkün olabilir. Ancak şehir çalışmalarında içinde bulunulan arşivin havasını solumak ve açık raf erişimine sahip olmak araştırmacı için önemli bir nimettir. Hala ayakta bulunan görsel kaynakların içinde bulunarak havası teneffüs edilen şehirde kaynaklara nüfuz etmek ve o şehri tasvir etmeye çalışmak bilimsel üretime katkı yapmaktadır. Söz konusu arşivde çalışmalarda bulunduğum dönemde (2012) İsrail'in Gazze'ye yönelik yapılan saldırılarına ve BM'nin Filistin'e gözlemci devlet statü vermesiyle resmi evraklarda "Filistin Devleti" ifadesinin yer aldığına şahit olmuştum. Her gün yürüyerek gittiğim arşive komşu, İsrail'in bütün Batı Şeria boyunca ördüğü "güvenlik duvarı" herkes için psikolojik bir baskı unsuruydu. Diğer taraftan Filistin'in neresi olduğına dair bilgi eksikliğinden veya kirliliğinden kaynaklanan ve yabancı medya kaynaklı haberlerin servis edilerek Filistin'in anlaşılmasına çalışıldığı dünyada bir "Filistin Sorunu" olduğu aşikârı.

Buna mukabil Venezuela'da okullarda Filistin sorununun öğretildiğı ve Filistin haritalarının dağıtıldığını öğrendiğimde ise bizim Filistin'e bakışımıza dair bir problem olduğunu anlamıştım. Ülkemizde son üç yılda bu zaviyeye dair bir gelişme olduğunu da ifade etmeliyim. Hulâsaten bu arşivin tanıtılmasının Türk akademisinde Filistin'de araştırma yapma fikrine dair çelişkili duygulara sahip araştırmacılar için bir teşvik unsuru olmasını temenni ediyorum.

Kaynakça

- Bevatna, Şeyh Cemal. *Müessesetü İhyâi't-Türâs ve'l-Buhûsi'l-İslâmiyye. Ayzeriyye-Beytü'l-Makdis: Vezâretü'l-Evkâf ve's-Şuûni'd-Diniyye*, 2008.
- Conrad, Lawrence I. "The Khalidi Library." *Ottoman Jerusalem: The Living City, 1517-1917*. ed. Slyia Auld, Robert Hillendbrand. London: Altajir World of Islam Trust, 2000: 191-209.
- Doumani, Bashara B. "Palestinian Islamic Court Records: A Source for Socioeconomic History", *Review of Middle East Studies* 19/2 (1985): 155-172
- Kudüs Şer'iyye Sicili 219 25 Receb 1136/8 Nisan 1735
- Little, Donald P. and A. Uner Turgay. "Documents from the Ottoman Period in the Khâlidî Library in Jerusalem." *Die Welt des Islams*, New Series, 20, 1/2 (1980): 44-72.
- Mandaville, Jon E. "The Ottoman Court Records of Syria and Jordan." *Journal of the American Oriental Society*. 86/3 (1966): 311- 319.
- Salameh, Khadr. "Aspects of the Sijills of the Shari'a Court in Jerusalem." *Ottoman Jerusalem: The Living City, 1517-1917*. ed. Slyia Auld, Robert Hillendbrand. London: Altajir World of Islam Trust, 2000: 103-144.
- Şen, Fatma Meliha. "Kudüs'teki Yazma Kütüphaneleri ve Bu Kütüphanelerde Bulunan Türkçe El Yazması Eserler." *Osmanlıdan Günümüze Filistin Sempozyumu*. 29-29 Kasım 2013, Bildiriler, c. 1 Ankara: TTK, 2014: 71-83.
- Tatar, Burhanettin. "Tarihsel Mekân Fenomenolojisi." *Milel ve Nihal* 4/3 (Eylül-Aralık 2007): 19-29.
- Tosh, John. *Tarihin Peşinde*. Çev. Özden Arıkan. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., 2011.